

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946:70
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

UTREDNINGEN OM FÖRENINGSJORDBRUK

BETÄNKANDE

MED FÖRSLAG TILL

LAG OM SAMBRUKS-
FÖRENINGAR

AVGIVET DEN 21 OKTOBER 1946

STOCKHOLM
1946

Statens offentliga utredningar 1946

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. Norstedt. 167 s. K.
2. Dödfödheten och tidig dödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetminskningen och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. Av C. Gyllensvärd. Beckman. 115 s. S.
3. Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningsslågstiftningen m. m. Hæggeström. 99 s. Jo.
4. Betänkande med förslag angående uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. V. Petterson. 59 s. Fö.
5. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. V. Petterson. 351 s. S.
6. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. Bilagor. Beckman. 153 s. S.
7. Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. Beckman. 136 s. Fö.
8. 1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. Marcus. 146 s. Fi.
9. 1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. Hæggeström. 62 s. E.
10. Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. Katalog- o. Tidsskriftstryck. 217 s. K.
11. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. Idun. 341 s. E.
12. Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. Beckman. 216 s. E.
13. Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. Marcus. 72 s. Fi.
14. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 4. Realskolan. Praktiska linjer. Idun. 193 s. E.
15. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. B. Förslag till undervisningsplaner. Idun. 253 s. E.
16. Betänkande angående forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. V. Petterson. 133 s. Jo.
17. Den familjevårdande socialpolitiken. Beckman. 132 s. S.
18. PM angående utvecklingsplanering på jordbrukets område. Marcus. 252 s. Jo.
19. Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. Idun. 92 s. Fo.
20. Betänkande angående den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. Idun. 361 s. S.
21. Betänkande med utredning och förslag angående rätten till arbetstagares uppfinningar. Norstedt. 71 s. Ju.
22. Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. Marcus. 144 s. H.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag angående moderskapsbidrag. Beckman. 115 s. S.
24. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. Katalog- o. Tidsskriftstryck. 200 s. S.
25. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. Norstedt. 37 s. Ju.
26. Betänkande angående tjänstepensionsförsäkringens organisation. Marcus. 71 s. I.
27. Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. vij, 378 s. Fi.
28. Bilagor till betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 95 s. Fi.
29. 1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbrukstaxering. Marcus. 282 s. 3 bil. Fi.
30. Socialutbildningssakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. Hæggeström. 127 s. E.
31. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 6. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. Idun. 194 s. E.
32. Betänkande med förslag till förordning angående allmänt kyrkomöte m. m. Hæggeström. 161 s. E.
33. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. Norstedt. iv, 150 s. H.
34. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 2. Motiv. Norstedt. vj, 441 s. H.
35. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. Idun. 476 s. Fo.
36. Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande angående flyktingars behandling. Beckman. 500 s. S.
37. Socialvårdskommitténs betänkande. 13. Förslag angående folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. V. Petterson. 114 s. S.
38. Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. Hæggeström. xij, 504 s. Fö.
39. Den svenska växtodlingens utvecklingslängder samt dess inriktande efter kriget. Idun. 106 s. Jo.
40. Betänkande angående hantverkets och småindustriens befrämjande. Marcus. 192 s. H.
41. Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. Marcus. 430 s. Jo.
42. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. Idun. 282 s. Jo.
43. Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. Sv. Tryckeri AB. (2) 105 s. K.
44. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. V. Petterson. 390 s. Fi.
45. Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av rindhästaveln m. m. Norstedt. 94 s. Fö.
46. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 2. Idun. 606 s. Jo.
47. Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. Av L. Nanneson. Idun. 84 s. Jo.
48. 1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. Marcus. 240 s. Fi.
49. Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. Norstedt. 192 s. Ju.
50. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. Sv. Tryckeri AB. iv, 216 s. E.
51. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. V. Petterson. 189 s. Fi.
52. Socialvårdskommitténs betänkande. 14. Utredning och förslag angående ålderdomshem m. m. Beckman. 88 s. S.
53. Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. Beckman. 70 s. S.
54. Utredning angående reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. Av E. Schalling. V. Petterson. 254 s. E.
55. Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. Hæggeström. 103 s. 4 pl. E.
56. 1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande med förslag angående idrottssammanslutningars beskattning för inkomst. V. Petterson. 198 s. FI.

(Forts. å omslagets tredje sida.)

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946: 70

JORDBRUKSDEPARTEMENTET

UTREDNINGEN OM FÖRENINGSJORDBRUK

B E T Ä N K A N D E
MED FÖRSLAG TILL
LAG OM SAMBRUKS-
FÖRENINGAR

Avgivet den 21 oktober 1946.

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1946

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS

1950

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

Den 31 juli 1945 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för jordbruksdepartementet att *dels* utse en person att verkställa utredning rörande lagstiftning om föreningar för gemensamt ägande och gemensam drift av jordbruk samt högst fyra på jordbrukets och föreningslagstiftningens område sakkunniga personer att på kallelse av utredningsmannen delta i överläggningar med honom och i övrigt biträda vid utredningen ävensom förordna om sekretärhjälp åt utredningsmannen samt ställa till utredningsmannens förfogande den expertis och det arbetsbiträde i övrigt, som funnes erforderligt för uppdragets fullgörande, *dels ock* berättiga utredningsmannen att från ämbetsverk och övriga myndigheter infordra de uppgifter och yttranden, som kunde erfordras för utredningsarbetet.

Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallade chefen för jordbruksdepartementet samma dag *dels* revisionssekreteraren *Hj. Nordfelt* för att verkställa berörda utredning och avgiva förslag rörande lagstiftning i ämnet, *dels* ledamoten av riksdagens andra kammare, småbrukaren *J. A. Andersson*, *Tungelsta*, landstingsmannen, lantbrukaren *F. Jansson*, *Benestad*, *Alvesta*, dåvarande sekreteraren hos Kooperativa förbundet, numera byråchefen i statens livsmedelskommission *K. H. Olsson*, *Stockholm*, och ämnesläraren vid *Alnarps* lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut, agronomen *K. A. Örborn* att såsom sakkunniga på kallelse av utredningsmannen delta i överläggningar med honom och i övrigt biträda vid utredningen.

Med stöd av bemyndigandet i fråga förordnade chefen för jordbruksdepartementet vidare den 1 februari 1946 assessorn i Svea hovrätt *Å. V. Lundgren* såsom sekreterare åt utredningsmannen.

Utredningsarbetet påbörjades den 1 september 1945 och den första överläggningen med de sakkunniga ägde rum den 12 oktober samma år, därvid såsom beteckning för utredningen valdes *utredningen om föreningsjordbruk*. Under arbetets fortgång ha därefter successivt överläggningar med de sakkunniga ägt rum. Därjämte har byråchefen *Olsson* biträtt med upprättande av förslag till normalstadgar för de ifrågavarande företagen och agronomen *Örborn* med upprättande av förslag till ekonomisk plan för dem.

I det anförande till statsrådsprotokollet över jordbruksärenden den 31 juli 1945, vari chefen för jordbruksdepartementet hemställde om bemyndigande att låta verkställa denna utredning, erinrade departementschefen därom, att Kungl. Maj:t den 18 maj 1945 bemyndigat dåvarande chefen för justitiedepartementet att tillsätta en person att efter överläggningar med tillkallade sakkunniga verkställa utredning för översyn av lagstiftningen om ekonomiska föreningar i allmänhet. Under förevarande utredningsarbete borde i erforderlig utsträckning kontakt sökas med nämnde utredningsman i justitiedepartementet ävensom med andra utredningar med närliggande arbetsuppgifter, såsom lagberedningen liksom ock med egnahemsstyrelsen. I överensstämmelse med dessa direktiv har under utredningsarbetets gång samråd ägt rum med den omförmälde utredningsmannen i justitiedepartementet ävensom med lagberedningen och egnahemsstyrelsen. Dessutom ha upplysningar inhämtats från åtskilliga andra myndigheter och institutioner samt från vissa enskilda personer, varjämte utredningsmannen och agronomen Örborn med vederbörligt tillstånd företagit studieresor till Italien respektive Frankrike.

Sedan utredningsuppdraget i nu angiven ordning slutförts, överlämnas härmed vördsamt till Herr Statsrådet betänkande i ämnet, innefattande av motiv åtföljda utkast till

1. Lag om sambruksföreningar;
2. Lag om ändrad lydelse av 18 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag;
3. Lag om ändrad lydelse av 11 § lagen den 18 juni 1925 (nr 219) angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom;
4. Lag om ändrad lydelse av 5 § lagen den 21 december 1945 (nr 805) om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet;
5. Lag om ändrad lydelse av 1 § bokföringslagen den 31 maj 1929 (nr 117);
6. Lag om ändrad lydelse av 22 § 1 mom. kommunalskattelagen den 28 september 1928 (nr 370);
7. Förordning om ändrad lydelse av 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften; samt
8. Kungörelse med vissa bestämmelser om utarrendering av kronojord till sambruksförening.

Såsom Bil. A och B ha därjämte till betänkandet fogats dels P.M. med utkast till normalstadgar för sambruksförening och dels P.M. med utkast till ekonomisk plan för sådan förening.

De sakkunniga hava enhälligt biträtt de framlagda förslagen.

Stockholm den 21 oktober 1946.

HJALMAR NORDFELT

/Åke Lundgren.

FÖRFATTNINGSGRANSUTKAST

Utkast

till

Lag

om sambruksföreningar.

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Förening med ändamål att bereda medlemmarna utkomst genom att å fastighet, som föreningen förvärvat eller av kronan arrenderat, låta medlemmarna bedriva gemensamt jordbruk och annan i samband därmed stående verksamhet (*föreningsjordbruk*), må kunna i enlighet med vad i denna lag sägs vara registrerad såsom *sambruksförening*.

2 §.

För sambruksförenings förbindelser häfta allenast föreningens tillgångar, förfallna men ej guldna insatser och andra avgifter inräknade. I föreningens stadgar må ej meddelas bestämmelse, att medlemmarna åtaga sig personlig ansvarighet för föreningens förbindelser.

3 §.

Sambruksförening skall i nedan angivna hänseenden stå under tillsyn av lantbruksstyrelsen, som ock har att tillhandagå föreningen med råd i jordbruksekonomiska frågor.

Hos lantbruksstyrelsen skall föras register för inskrivning av de uppgifter, vilka enligt denna lag skola för registrering anmälas eller vilkas intagande i registret eljest är eller varder föreskrivet.

Om bildande av sambruksförening.

4 §.

För att vinna registrering skall sambruksförening bestå av minst fem medlemmar samt i enlighet med denna lag hava antagit stadgar och ekonomisk plan för verksamheten ävensom utsett styrelse och revisorer.

Till medlem må allenast antagas den som är kunnig i jordbruk eller äger annan för verksamheten erforderlig yrkeskunskap.

Utländsk medborgare må allenast med Konungens tillstånd antagas till medlem.

5 §.

Föreningens stadgar skola angiva:

1. det namn, under vilket föreningen skall driva sin verksamhet (föreningens *firma*);
2. föremålet för föreningens verksamhet;
3. den ort, där föreningens styrelse skall hava sitt säte;
4. den insats, med vilken varje medlem skall delta i föreningen, huru insatserna skola göras, samt huruvida medlem må delta i föreningen med högre belopp än enkel insats;
5. där andra avgifter till föreningen, vare sig regelbundna eller på särskilt beslut om uttaxering beroende, skola förekomma, avgifternas belopp eller de högsta belopp, vartill de må bestämmas;
6. antalet styrelseledamöter och revisorer samt, där suppleanter för dem skola finnas, antalet suppleanter, så ock tiden för styrelseledamöts, revisors och suppleants uppdrag;
7. föreningens räkenskapsår;
8. huru ofta ordinarie föreningssammanträde skall äga rum samt tiden för hållande av sådant sammanträde som i 55 § sägs;
9. det sätt, varpå kallelse till föreningssammanträde skall ske och andra meddelanden bringas till medlemmarnas kännedom, ävensom den tid före sammanträde, då föreskrivna kallelseåtgärder senast skola vara vidtagna; samt
10. grunden för fördelning av vinst å föreningens verksamhet.

6 §.

Sambruksförenings firma skall innehålla ordet »sambruksförening».

I firman må ej ordet »bolag» eller eljest något, som betecknar ett bolagsförhållande, intagas. Firman skall tydligt skilja sig från andra, förut registrerade, ännu bestående sambruksföreningars firmor.

Ej må annan än sambruksförening i sin firma eller eljest vid beteckning av rörelsen använda ordet »sambruksförening» eller »föreningsjordbruk».

7 §.

Den ekonomiska planen skall hänföra sig till föreningens hela verksamhet och innehålla upplysning i alla de avseenden, vilka äro av betydelse för bedömande av verksamheten. I planen skall ock lämnas uppgift om de förpliktelser, som komma att åligga envar medlem.

Närmare föreskrifter om innehållet i den ekonomiska planen meddelas av Konungen.

8 §.

Ansökan om föreningens registrering skall göras av dess styrelse.

Ansökningen skall innehålla uppgift om föreningens postadress samt styrelseledamöternas och, där suppleanter i styrelsen utsetts, deras fullständiga namn, medborgarskap och hemvist, så ock förklaring att dessa personer ej äro omyndiga.

I ansökningen skall uppgivas, av vilken och huru föreningens firma skall tecknas, där ej denna befogenhet skall utövas allenast av styrelsen. Skall annan än styrelseledamot eller suppleant äga nämnda befogenhet, varde uppgift lämnad jämväl å hans fullständiga namn, medborgarskap och hemvist.

9 §.

Vid ansökan om föreningens registrering skall fogas följande, med samtliga styrelseledamöters bevitnade namnunderskrifter försedda handlingar, nämligen

1. två exemplar av föreningens stadgar;
2. två exemplar av den ekonomiska planen för föreningens verksamhet;
3. avskrift av protokoll vid sammanträde med föreningens medlemmar, utvisande att stadgarna och den ekonomiska planen antagits samt att styrelse och revisorer utsetts;
4. försäkran, att samtliga medlemmar uppfylla det i 4 § andra stycket angivna kravet samt att icke annan medlem än sådan, som antagits med Konungens tillstånd, är utländsk medborgare;
5. där enligt stadgarna eller den ekonomiska planen eller protokoll, varom under 3. sägs, beslut fattats, att föreningen icke må börja sin verksamhet förrän visst medlemsantal uppnåtts eller visst minimibelopp inbetalats i insatser eller avgifter, eller eljest villkor uppställts härför, försäkran, att villkoret är uppfyllt.

Har ej envar, som ensam eller gemensamt med annan är bemyndigad att teckna föreningens firma, å ansökningen egenhändigt skrivit sin av vittnen styrkta namnteckning, skall vid ansökningen fogas en särskild bilaga, därå namnteckningen finnes och blivit styrkt av vittnen.

10 §.

Innan sambruksförening blivit registrerad, kan den ej förvärva rättigheter eller ikläda sig skyldigheter, ej heller inför domstol eller annan myndighet söka, kära eller svara. Sedan styrelse blivit utsedd, äge den dock föra talan i mål rörande föreningens bildande, så ock eljest vidtaga åtgärd för utbekommande av utfästa insatser eller avgifter.

Handla medlemmar i föreningen eller ock styrelsen eller annan, som enligt 34 § är ställföreträdare för föreningen, å föreningens vägnar, innan den registrerats, skola de, som deltagit i åtgärden eller beslut därom, svara för uppkommande förbindelser, en för alla och alla för en, såsom för egen skuld.

Om medlemsförteckning.

11 §.

Över sambruksförenings medlemmar skall genom styrelsens försorg hållas förteckning. Denna skall innehålla, förutom varje medlems fullständiga namn och hemvist, uppgift å det antal insatser, med vilka varje medlem deltagit i föreningen.

Styrelsen skall hålla medlemsförteckningen tillgänglig för envar, som vill taga kännedom om densamma.

Om föreningsmedlems intagande och avgång.

12 §.

Fråga om antagande av ny medlem i sambruksförening skall prövas och avgöras å föreningsssammanträde jämlikt de i denna lag och föreningens stadgar föreskrivna grunderna ävensom under beaktande av den ekonomiska planens innehåll.

13 §.

Medlem må ej utträda ur föreningen med mindre hans andel överlåtits till annan, som jämlikt 16 § icke må vägras inträde i föreningen, eller å föreningsssammanträde beslutats, att medlem i föreningen, som är därtill villig, må förvärva jämväl den utträdandes andel eller att föreningen själv skall lösa andelen.

Medlem, som grovt försummat sina förpliktelser enligt denna lag eller föreningens stadgar och ej låtit sig rätta av varning, som meddelats honom av styrelsen, må, därest minst tre fjärdedelar av medlemmarna förena sig härom, utslutas ur föreningen, som därvid har att lösa den utslutne medlemmens andel.

14 §.

Avgång ur föreningen skall anses äga rum vid den tid för räkenskapsavslutning, som infaller näst efter sex månader eller efter den i stadgarna bestämda längre tid, högst ett år, sedan medlemmen uppsagt sig till utträde eller uteslutits eller annan omständighet, som föranlett avgången, inträffat.

Medlem som blivit ur föreningen utesluten vare genast förlustig rättigheten att deltaga i överläggningar och beslut om föreningens angelägenheter.

15 §.

Den till vilken andel i sambruksförening övergått på grund av giftorätt eller arv, må ej vägras inträde i föreningen, såvida hinder icke möter på grund av bestämmelse i denna lag.

Samma lag vare, där andel på grund av testamente övergått till testators make, skyldeman inom arvslederna, adoptivbarn eller adoptant.

Har den rätt till inträde, som i första eller andra stycket avses, i stadgarna inskränkts, lände det till efterrättelse utom i vad angår make samt hemmavarande barn och adoptivbarn.

16 §.

Har andel överlåtits till någon, som ej är medlem, eller övergått till någon, vilken ej enligt bestämmelse i 15 § är berättigad till medlemskap, må inträde i föreningen icke vägras honom, såvida han uppfyller de villkor för medlemskap, som denna lag och föreningens stadgar föreskriva, och han skäligen bör tagas för god såsom medlem. Åtnöjes han ej med beslut, varigenom inträde förvägrats honom, äge han inom fyra veckor efter erhållen kunskap om beslutet skriftligen påkalla, att frågan om hans antagande till medlem prövas av skiljemän i den ordning, lagen om skiljemän stadgar. Vad skiljemännen i laga ordning bestämt skall gälla.

17 §.

Delägare i dödsbo efter föreningsmedlem äge rådrum att inom sex månader efter erhållen anmaning av styrelsen visa, att den avlidnes andel tillagts viss delägare vid skifte av dödsboet eller ock att någon, som ej må vägras inträde i föreningen, förvärvat andelen och sökt medlemskap; dock skall dödsboet anses såsom medlem till den tid för räkenskapsavslutning, som infaller näst efter ett år från dödsfallet. Anmaning anses given, när den blivit försänd i rekommenderat brev. Har i stadgarna vidsträcktare rätt medgivits dödsbo, lände det till efterrättelse.

Har den, till vilken andel övergått på grund av giftorätt, arv eller testamente, icke antagits till medlem, äge han enahanda rådrum att visa, att någon, som ej må vägras inträde i föreningen, förvärvat andel och sökt medlemskap.

Försittes tid, som ovan sägs, äger föreningen lösa andelen.

18 §.

Har den, som efter överlåtelse förvärvat andel i sambruksförening, icke antagits till medlem, vare överlåtelsen utan verkan.

Vad nu sagts skall ej gälla, där förvärvet skett å exekutiv auktion, men vare föreningen berättigad och skyldig att lösa andelen.

19 §.

I stadgarna må kunna göras förbehåll, att vid övergång av andel föreningen skall vara berättigad att lösa andelen. Stadgarna skola i så fall angiva, i vilken ordning lösningsrätten må tillkomma föreningen samt inom vilka tider lösningsrätten skall göras gällande hos den nye andelshavaren och lösen till denne erläggas. Den förra tiden må ej överstiga två månader från det anmälan om andelens övergång gjorts hos styrelsen och den senare må ej överstiga sex månader från det lösens belopp blivit bestämt.

20 §.

Har andel förvärvats av föreningen, skall den åter avyttras, så snart det kan ske utan förlust, där ej föreningen å nästa föreningssammanträde beslutar att minska medlemsantalet.

21 §.

Skall andel lösas i fall, som i 13 §, 17 § tredje stycket, 18 § andra stycket och 19 § avses, men kan överenskommelse ej träffas om lösens belopp, varde detta bestämt av tre skiljemän, med rätt för part, som ej åtnöjes med skiljemännens beslut, att draga tvisten under domstols prövning, såframt han väcker talan inom tre månader från det skiljemännens beslut i huvudskrift eller bestyrkt avskrift delgavs honom. Lösen skall erläggas inom sex månader från det beloppet blivit bestämt.

22 §.

Har avgående medlems andel lösts av föreningen utan att därefter förvärvas av annan och träder föreningen i likvidation inom sex månader från det medlemmen avgått, eller varder inom samma tid beslut om föreningens försättande i konkurs meddelat, skall den avgångnes rätt att utfå lösen bedömas efter de i 59 och 60 §§ lagen om ekonomiska föreningar i fråga om skifte av förenings tillgångar givna föreskrifterna.

Försättes föreningen i konkurs på ansökan som gjorts inom ett år från det medlem avgick och har medlemmens andel lösts på sätt i första stycket sägs, vare den avgångne pliktig att, såvitt rörer föreningens borgenärers rätt, återbära vad han utfått.

Om fondbildning och vinstutdelning.

23 §.

Av sambruksförenings årsvinst, efter avdrag för vad som åtgår till täckande av möjligen förefintlig förlust från föregående år, skall minst en femtedel avsättas till reservfond. Vid beräkningen av det belopp, som sålunda minst skall avsättas, må ej från årsvinsten avdragas sådana lönetillägg eller andra utdelningar, som på grundval av rörelsens resultat lämnas till medlemmar eller andra utan att utfästelse därom givits på förhand.

Sedan fonden uppgått till ett belopp motsvarande fyra tiondelar av taxeringsvärdet å föreningen tillhörig fast egendom ökat med hälften av det i balansräkningen upptagna värdet å föreningens för rörelsen anskaffade övriga tillgångar eller det högre belopp, som kan vara föreskrivet i stadgarna, må vidare avsättning till fonden upphöra; nedgår fonden under det sålunda stadgade beloppet, skall avsättning därtill ånyo vidtaga.

Nedsättning av reservfonden må beslutas allenast för täckande av förlust, som enligt fastställd balansräkning finnes hava uppstått å föreningens verksamhet i dess helhet och som icke kan ersättas av befintliga till framtida förfogande avsatta medel.

24 §.

Ej må utdelning ske av annat än den vinst, som förefinnes enligt fastställd balansräkning för sista räkenskapsåret, i den mån vinsten icke skall avsättas till reservfonden.

Beräknas utdelning i förhållande till inbetalat insatskapital, må den fastställas till högst fem procent å nämnda kapital.

Det tillkommer föreningssammanträde att besluta, huruvida och i vad mån utdelning sålunda skall ske.

25 §.

Varder vinstutdelning beslutad och verkställd i strid mot vad i 24 § sägs eller mot bestämmelse i föreningens stadgar, vare de, som uppburit sådan utdelning, skyldiga att återbära denna jämte fem procent ränta därå.

För brist, som kan uppkomma vid återbäringen, vare de, som medverkat till beslutet om vinstutdelning eller verkställandet av detta, ansvariga efter de beträffande skadeståndsskyldighet i 79, 81 och 82 §§ stadgade grunderna.

26 §.

Vad i 24 och 25 §§ stadgats om vinstutdelning och återbäringsskyldighet samt ansvarighet för brist vid återbäringen skall äga motsvarande tillämpning i fråga om sådana utdelningar, som på grundval av rörelsens resultat lämnas till medlemmarna eller andra utan att utfästelse därom givits på förhand.

27 §.

Beslut må ej fattas om användande av föreningens vinstmedel eller övriga tillgångar eller om åtagande av förpliktelser för ändamål, som uppenbarligen är främmande för föreningens verksamhet. Föreningssammanträde äger dock till allmännyttigt eller därmed jämförligt ändamål använda tillgång, som i förhållande till föreningens ställning är av ringa betydelse.

Om styrelse och firmateckning.

28 §.

För sambruksförening skall finnas en å föreningssammanträde vald styrelse, bestående av en eller flera ledamöter. Styrelsen skall förvalta föreningens angelägenheter i enlighet med vad i denna lag är stadgat.

Styrelseledamot skall utses för tid intill dess sammanträde som i 55 § sägs hållits och må icke väljas för längre tid än till och med det sammanträde, som skall äga rum under tredje räkenskapsåret efter valet. Ändå att den tid, för vilken styrelseledamot blivit utsedd, ej gått till ända, må han skiljas från uppdraget genom beslut å föreningssammanträde. Styrelseledamot äge ock rätt att avgå före utgången av nämnda tid. Anmälan om avgång skall göras hos styrelsen.

Om styrelseledamot entledigas eller eljest avgår eller avlider eller hinder för honom att vara styrelseledamot uppkommer enligt 29 § och suppleant ej finnes, åligger det övriga styrelseledamöter att ofördröjligen föranstalta om val av ny ledamot för tid, som återstår av den tid för vilken den förre blivit vald. Meddelas icke annan föreskrift i stadgarna, må dock med valet anstå till nästa sammanträde där styrelseval skall äga rum, såframt styrelsen är beslutför med kvarstående ledamöter och suppleanter.

29 §.

Styrelseledamot skall vara medlem av föreningen och må ej vara omyndig.

30 §.

Vad i denna lag är stadgat om styrelseledamot skall i tillämpliga delar gälla beträffande suppleant.

I stadgarna må närmare bestämmelser upptagas om de förutsättningar, under vilka suppleant äger inträda i tjänstgöring, så ock, där flera suppleanter finnas, om ordningen för deras inträde. Sådana bestämmelser må jämväl meddelas av föreningssammanträde. Bestämmelse som i detta stycke sägs må ej registreras.

31 §.

Det åligger styrelsen att sörja för en sådan organisation av föreningens verksamhet, som med hänsyn till föreningens förhållanden må anses tillfredsställande, samt att utöva tillsyn över befattningshavare hos föreningen. Styrelsen skall ock sörja för att föreningens bokföring fullgöres i överensstämmelse med lag samt att medelsförvaltningen är ordnad på betryggande sätt.

Inom styrelsen skall en ledamot vara ordförande.

32 §.

Styrelsen är beslutförför, där de vid sammanträde tillstädesvarandes antal överstiger hälften av hela antalet styrelseledamöter, såframt ej för beslutförhet högre antal föreskrivits i stadgarna. Ärende må dock icke företagas, med mindre såvitt möjligt samtliga styrelseledamöter eller, vid förfall för någon av dem, suppleant för honom erhållit tillfälle att deltaga i ärendets behandling.

Såsom styrelsens beslut gälle, där föreskrift om särskild röstpluralitet ej givits i stadgarna, den mening, om vilken de flesta röstande förena sig, och vid lika röstetal den mening, som biträdes av ordföranden. Är styrelsen icke fulltalig, må beslut anses föreligga allenast där av de tillstädesvarande ett antal om minst hälften av hela antalet styrelseledamöter enat sig.

33 §.

Ledamot av styrelsen må ej handlägga fråga rörande avtal mellan honom och föreningen. Ej heller må han handlägga fråga om avtal mellan föreningen och tredje man, såframt han däri äger ett väsentligt intresse, som kan vara stridande mot föreningens. Vad sålunda är stadgat äge motsvarande tillämpning beträffande gåva från föreningen, så ock beträffande rättegång eller annan talan mot styrelseledamoten eller tredje man.

34 §.

Styrelsen äger, i den mån annat icke följer av vad i denna lag är stadgat, att ej mindre handla å föreningens vägnar i förhållande till tredje man än även företråda föreningen inför domstolar och andra myndigheter. Samma behörighet tillkommer ock den eller dem som efter vad i 35 och 36 §§ sägs äga teckna föreningens firma (firmatecknare); dock äga de, som allenast gemensamt må utöva firmateckningsrätt, endast gemensamt företråda föreningen.

35 §.

Bemyndigande för styrelseledamot eller styrelsesuppleant att teckna föreningens firma må meddelas av styrelsen, där ej i stadgarna blivit bestämt,

att sådant bemyndigande icke må meddelas. Styrelsen äge ock bemyndiga annan än nu sagts att teckna föreningens firma, om tillåtelse därtill givits i stadgarna eller av föreningssammanträde; dock må i dylikt fall bemyndigande ej lämnas den som är omyndig och ej heller utan Konungens tillstånd den som icke är här i riket bosatt svensk medborgare.

Bemyndigande att teckna föreningens firma må när som helst av styrelsen återkallas.

36 §.

Då bemyndigande att teckna föreningens firma meddelas, äger styrelsen föreskriva, att rätten till firmateckning får av två eller flera personer utövas allenast gemensamt.

Föreskrives annan inskränkning i rätten att teckna föreningens firma än i första stycket sägs, må den ej registreras.

I stadgarna eller av föreningssammanträde må föreskrivas, att bemyndigande att teckna föreningens firma får av styrelsen meddelas allenast två eller flera personer gemensamt.

37 §.

I förhållande till föreningen åligger det styrelsen och firmatecknare att ställa sig till efterrättelse de särskilda föreskrifter som meddelats i stadgarna eller å föreningssammanträde. Firmatecknare vare ock skyldig att ställa sig till efterrättelse föreskrift, som meddelas av styrelsen. Dock må styrelsen och firmatecknare icke efterkomma föreskrift, där den finnes såsom stridande mot denna lag eller stadgarna ej vara gällande, icke heller föreskrift av föreningssammanträde om sådan åtgärd avseende förvaltningen av föreningens angelägenheter, vars verkställighet styrelsen finner innebära ett uppenbart åsidosättande av föreningens intressen.

Den, som enligt 33 § icke må för föreningen handlägga fråga om avtal, äge ej heller befogenhet att utan särskilt uppdrag av styrelsen företräda föreningen i avseende å avtalet.

38 §.

Har styrelsen eller firmatecknare företagit rättshandling å föreningens vägnar men därvid handlat i strid mot föreskrift, som avses i 37 §, eller eljest överskridit sin befogenhet, vare rättshandlingen ej gällande mot föreningen, såframt tredje man insåg eller bort inse att sådant överskridande förelåg.

Om styrelsesuppleant företrätt föreningen, vare det förhållandet, att förut-sättning för hans inträde i styrelseledamots ställe saknades, utan verkan gentemot tredje man, där han ej insåg eller bort inse nämnda förhållande.

39 §.

Utän föreningssammanträdes i varje särskilt fall givna bemyndigande

må ej den, som äger företräda föreningen, med gäld belasta dess fasta egendom.

40 §.

Skriftlig handling, som utfärdas för förening, bör undertecknas med föreningens firma, och skola de, som teckna firman, därvid underskriva sina namn.

Har styrelsen eller firmatecknare utfärdat handling utan firmateckning och framgår icke av dess innehåll, att den utfärdats å föreningens vägnar, svare de, som undertecknat handlingen, för vad genom handlingen må hava slutits, en för alla och alla för en, såsom för egen skuld. Sådan ansvarighet skall dock ej åvila undertecknarna, där av omständigheterna vid handlingens tillkomst framgick, att den utfärdades för föreningen, samt den till vilken handlingen ställts av föreningen erhåller behörigen undertecknat godkännande av handlingen utan oskäligt dröjsmål efter det begäran därom framställts eller personlig ansvarighet gjorts gällande mot undertecknarna.

41 §.

Angående behörighet för styrelseledamot, så ock för den, som eljest, ensam eller gemensamt med annan, bemyndigats teckna föreningens firma, att mottaga delgivning i rättegång mot föreningen är stadgat i rättegångsbalken; och skall vad i sådant avseende gäller äga tillämpning jämväl då annat meddelande skall delgivas föreningen.

Vill styrelsen kära till föreningen, skall styrelsen utlysa föreningssammanträde för val av ombud att föra föreningens talan i tvisten. Stämning skall anses delgiven, då den blivit föredragen å sammanträdet.

42 §.

Sker, efter det ansökan om föreningens registrering gjorts, ändring i avseende å de till styrelseledamöter eller styrelsesuppleanter utsedda personerna eller i fråga om rätten att teckna föreningens firma, eller ändrar styrelseledamot, styrelsesuppleant eller eljest någon, som ensam eller gemensamt med annan äger teckna firman, sitt hemvist eller ändras föreningens postadress, skall styrelsens ordförande därom ofördröjligen göra anmälan för registrering. Å denna anmälan skall vad i 8 § andra och tredje styckena samt 9 § andra stycket sägs äga motsvarande tillämpning. Vid anmälan, som ej avser allenast ändring av hemvist eller av föreningens postadress, skall fogas avskrift av protokoll eller annan handling som bestyrker anmälningen, så ock, där jämlikt 35 § Konungens tillstånd erfordras, bevis om sådant tillstånd.

Rätt att göra anmälan enligt första stycket tillkommer den som beröres av anmälningen.

Om bokföring och årsredovisning.

43 §.

Jämte vad i bokföringslagen är stadgat skall i avseende å upprättande av sambruksförenings balansräkning gälla, att de belopp, vartill medlemmarnas insatser, i den mån de inbetalts eller förfallit till betalning, samt föreningens fonder uppgå, skola var för sig upptagas bland skulderna.

44 §.

Det åligger styrelsen att för varje räkenskapsår avgiva redovisning för förvaltningen av föreningens angelägenheter genom avlämnande av balansräkning, avseende föreningens ställning vid räkenskapsårets utgång, vinst- och förlusträkning samt förvaltningsberättelse. Redovisningshandlingarna skola vara underskrivna av samtliga styrelseledamöter.

Minst en månad före det föreningssammanträde, varom förmäles i 55 §, skall styrelsen till revisorerna i huvudskrift eller avskrift avlämna redovisningshandlingarna för det förflutna räkenskapsåret.

45 §.

Räkenskapsår för sambruksförening skall vara helt år, dock må räkenskapsår vid rörelsens början ävensom vid omläggning av räkenskapsår avse del av år eller utsträckas att omfatta högst aderton månader. Innehålla stadgarna ej annan föreskrift, skall kalenderåret vara räkenskapsår.

Om revision.

46 §.

Styrelsens förvaltning samt föreningens räkenskaper skola granskas av en eller flera å föreningssammanträde utsedda revisorer.

Det åligger styrelsen att underställa valet lantbruksstyrelsens prövning genom insändande av det däröver förda protokollet. Godkännes icke valet, åligger det föreningens styrelse att ofördröjligen kalla föreningens medlemmar till extra föreningssammanträde för nytt val.

47 §.

Revisorer skola utses för tid intill dess ordinarie föreningssammanträde, å vilket revisorsval skall förrättas, hållits och må icke väljas för längre tid än till och med det sammanträde, som skall äga rum under tredje året efter valet. Revisor må, ändå att den tid, för vilken han blivit utsedd, ej gått till ända, skiljas från uppdraget genom beslut å föreningssammanträde.

Om revisor entledigas eller eljest avgår eller avlider och suppleant ej finnes, åligger det styrelsen att ofördröjligen föranstalta om val av ny

revisor. Vad nu är sagt gälla ock, där hinder att vara revisor uppkommer enligt 48 §. Sker valet å annat än ordinarie sammanträde, där revisorsval skall äga rum, skall uppdraget avse allenast tiden till och med sådant sammanträde.

Den som utsetts till revisor skall därom ofördröjligen underrättas av styrelsen.

48 §.

Revisor skall vara myndig och, där ej för särskilt fall Konungen annat tillåter, här i riket bosatt svensk medborgare. Revisor skall hava den erfarenhet beträffande bokföring och insikt i ekonomiska förhållanden som med hänsyn till föreningens verksamhet erfordras för uppdraget.

Till revisor må ej utses den, som är befattningshavare hos föreningen eller eljest intager en underordnad eller beroende ställning till styrelseledamot eller befattningshavare hos föreningen, åt vilken uppdragits att ombesörja bokföringen eller medelsförvaltningen eller kontrollen däröver, ej heller styrelseledamots eller sådan befattningshavares make eller den, som med honom är i rätt upp- eller nedstigande skyldskap eller svågerlag eller är hans syskon eller med honom är i det svågerlag, att den ene är gift med den andres syskon.

Lantbruksstyrelsen har att öva tillsyn därå, att hos styrelsen registrerad sambruksförening utser revisorer till erforderligt antal och under iakttagande av de i denna paragraf givna bestämmelserna.

49 §.

Lantbruksstyrelsen skall utfärda instruktion för revisor i sambruksförening med föreskrifter rörande uppdragets fullgörande.

Revisorerna hava att ställa sig till efterrättelse, förutom nämnda instruktion, de särskilda föreskrifter, som meddelas av föreningen och ej innefatta inskränkning i deras i lag stadgade skyldigheter eller eljest strida mot lag eller författning, mot instruktionen eller mot föreningens stadgar.

Styrelsen skall giva revisor tillgång till föreningens böcker, räkenskaper och andra handlingar samt i övrigt det biträde, som av honom påkallas för uppdraget. Av revisor begärd upplysning angående förvaltningen må ej av styrelsen vägras.

50 §.

Revisorerna skola för varje räkenskapsår avgiva en av dem undertecknad revisionsberättelse, som skall överlämnas till styrelsen minst två veckor före det i 55 § omförmälda föreningssammanträdet. Revisorerna skola ock inom samma tid till styrelsen återställa de till dem överlämnade redovisningshandlingarna.

Om föreningssammanträde.

51 §.

Föreningsmedlems rätt att deltaga i handhavandet av föreningens angelägenheter utövas å föreningssammanträde. Ingen medlem må äga mer än en röst.

52 §.

Såvitt hinder ej möter, böra styrelsens ledamöter närvara vid föreningssammanträde så ock minst en av revisorerna, där å sammanträdet redovisning för föreningen skall behandlas eller eljest ärende förekommer av beskaffenhet att revisors närvaro kan anses påkallad. Rätt att närvara vid föreningssammanträde tillkommer städse revisor.

53 §.

Ej må någon själv eller genom ombud eller såsom ombud för annan å föreningssammanträde deltaga i behandling av fråga rörande avtal mellan honom och föreningen. Ej heller må han deltaga i behandling av fråga om avtal mellan föreningen och tredje man, där han i frågan äger ett väsentligt intresse, som kan vara stridande mot föreningens. Vad sålunda stadgats äge motsvarande tillämpning beträffande gåva från föreningens sida, så ock beträffande rättegång eller annan talan mot honom eller tredje man.

Styrelseledamot må ej deltaga i beslut om ansvarsfrihet för förvaltningsåtgärd, för vilken han är ansvarig, eller i val av revisor.

54 §.

Jämte vad i övrigt i denna lag är stadgat om utövande av rösträtt och fattande av föreningsbeslut gälle, där ej annorlunda finnes bestämt i stadgarna:

1. att varje medlem äger deltaga i handhavandet av föreningens angelägenheter;
2. att ingen må på grund av fullmakt utöva rösträtt för mer än en medlem;
3. att såsom föreningens beslut gäller den mening, för vilken de flesta rösterna avgivas; samt
4. att vid lika röstetal val avgöres genom lottning, men i andra frågor den mening gäller, som biträdes av ordföranden.

55 §.

Inom tre månader efter utgången av varje räkenskapsår skall hållas ordinarie föreningssammanträde, å vilket styrelsen har att framlägga redovisningshandlingarna och revisionsberättelsen för det sistförflutna räkenskapsåret.

56 §.

Styrelsen äger, när den finner lämpligt, kalla medlemmarna till extra föreningsammansammanträde.

Revisorerna må, om deras granskning föranleder därtill, skriftligen med angivande av skälet påfordra, att styrelsen skall utlysa extra föreningsammansammanträde att hållas så snart det med iakttagande av föreskriven kallelsetid kan ske. Efterkommer styrelsen ej inom en vecka sådan påfordran, äge revisorerna på sätt i 57 och 58 §§ är stadgat själva utlysa sammanträde. Äro icke samtliga revisorer ense om sammanträdes utlysande, gälle den mening, varom de flesta förena sig eller vid lika röstetal deras mening som anse extra sammanträde böra hållas.

Extra föreningsammansammanträde skall ock av styrelsen utlysas, då det för uppgivet ändamål skriftligen påfordras av minst en tiondel av samtliga medlemmar, dock minst tre.

57 §.

Kallelse till föreningsammansammanträde skall utfärdas av styrelsen i enlighet med föreskrifter i stadgarna. Kallelsen till ordinarie sammanträde skall utfärdas senast två veckor före sammanträdet.

Där för giltighet av beslut erfordras, att det fattas å två på varandra följande sammanträden, må kallelse till sista sammanträdet ej ske, innan det första hållits. Är icke något av sammanträdena ordinarie, skall mellan dem förflyta minst en månad.

58 §.

I kallelse till föreningsammansammanträde skola angivas de ärenden, som skola förekomma å sammanträdet, dock vare ej erforderligt att särskilt angiva de ärenden, som enligt denna lag eller stadgarna skola där företagas. Hava de ärenden, som skola företagas till behandling å föreningsammansammanträde, blivit medlemmarna särskilt meddelade på sätt och å tid före sammanträdet, som i stadgarna angives, vare så gillt, som om ärendena varit upptagna i kallelsen till sammanträdet.

Ärende, som ej angivits i kallelsen till sammanträdet eller varom meddelande icke ägt rum efter vad i första stycket andra punkten stadgas, må icke vid sammanträdet företagas till avgörande, där ej ärendet enligt denna lag eller stadgarna skall förekomma på sammanträdet eller omedelbart föranledes av ärende, som där skall avgöras; dock att ärende, som ej avser ändring av stadgarna eller utkrävande av ny eller förhöjd avgift eller föreningens trädande i likvidation, jämväl må å ordinarie sammanträde till avgörande företagas, såframt tre fjärdedelar av de närvarande därtill giva sitt samtycke.

Genom styrelsens försorg skall vid föreningsammansammanträde föras protokoll, upptagande av föreningen fattade beslut samt, där röstning skett, dess re-

sultat. Protokollet skall undertecknas eller till riktigheten vitsordas av ordföranden och minst en vid sammanträdet utsedd person. Senast inom två veckor efter sammanträdet skall protokollet genom styrelsens försorg hållas hos föreningen tillgängligt för medlemmarna. Protokollen skola på betryggande sätt förvaras.

59 §.

Finnes ej styrelse för sambruksförening eller underlåter styrelsen att i föreskriven ordning kalla medlemmarna till ordinarie föreningssammanträde eller har styrelsen ej senast två veckor efter påfordran, som i 56 § tredje stycket sägs, utlyst extra föreningssammanträde att hållas så snart det med iakttagande av föreskriven kallelsetid kan ske, har lantbruksstyrelsen att på anmälan av styrelseledamot eller medlem ofördröjligen utlysa sammanträde.

I fråga om ordningen i sådant fall för utlysande av ordinarie eller extra sammanträde gälla vad i 57 och 58 §§ är stadgat.

60 §.

Å ordinarie föreningssammanträde, som avses i 55 §, skola till avgörande företagas frågorna om fastställelse av balansräkningen med de ändringar eller tillägg, som må finnas erforderliga, samt om beviljande av ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna för den tid redovisningen omfattar. Vid sammanträdet skall ock fattas beslut i anledning av föreningens vinst eller förlust enligt den fastställda balansräkningen.

Med beslut i nämnda frågor må anstå till fortsatt sammanträde å viss dag minst en och högst två månader därefter. Kallelse skall utfärdas till det fortsatta sammanträdet.

Sist en månad efter det balansräkningen blivit fastställd skall genom styrelsens försorg avskrift av balansräkningen, vinst- och förlusträkningen, förvaltningsberättelsen och revisionsberättelsen för det senaste räkenskapsåret insändas till lantbruksstyrelsen.

Om talan mot styrelseledamot eller revisor.

61 §.

Varder talan å styrelsens förvaltning under det räkenskapsår redovisningen avser ej anställd inom sex månader från det redovisningshandlingarna och revisionsberättelsen framlades på föreningssammanträde, vare så ansett som om ansvarsfrihet blivit beviljad.

Om ansvarsfrihet blivit beviljad, må likväl talan kunna anställas mot styrelseledamot på grund av åtgärd, om vars vidtagande eller betydelse för föreningen styrelsen eller styrelseledamot uppsåtligen eller av vårdslöshet i redovisningshandlingarna eller eljest till föreningssammanträdet eller ock

genom bokföringen eller eljest till revisorerna lämnat i väsentliga hänseenden oriktiga eller ofullständiga upplysningar. Talan, som grundas därpå att styrelseledamot begått brottslig handling, må ock eljest kunna mot honom anställas, såframt ej beviljad ansvarsfrihet uppenbarligen avsett även nämnda handling.

Talan mot revisor må ej anställas sedan två år förflutit från det revisionsberättelse framlades å föreningssammanträde, utan så är, att talan grundas därpå, att brottslig handling blivit begången.

62 §.

Försättes föreningen i konkurs på ansökan, som gjorts inom två år från det sammanträde där redovisningshandlingarna och revisionsberättelsen framlades, äge konkursboet, ändå att ansvarsfrihet blivit styrelseledamot beviljad, anställa talan mot honom å förvaltningen under det räkenskapsår redovisningen avser ävensom att mot revisor anställa sådan talan.

Talan, varom i denna paragraf stadgas, skall väckas inom sex månader från första borgenärssammanträdet eller, där tiden för anställande av talan för föreningen då ännu ej gått till ända, inom utgången av den tid. Försummas det, vare rätt till talan förlorad.

Om ändring av sambruksförenings stadgar.

63 §.

Beslut avseende ändring av stadgarna i fråga om medlems rättighet att utträda ur föreningen vare, där ändringen skall avse jämväl dem, som vid frågans avgörande voro medlemmar i föreningen, ej giltigt, med mindre samtliga medlemmar förenat sig därom eller beslutet fattats å två på varandra följande föreningssammanträden, därav minst ett ordinarie, och å det sammanträde, som sist hålles, biträts av samtliga röstande. Ej heller äge beslut om sådan ändring av stadgarna, att medlems rätt till föreningens behållna tillgångar vid dess upplösning inskränkes, giltighet, med mindre beslutet fattats i enlighet med vad nu är sagt.

Beslut om annan ändring av stadgarna vare ej giltigt, med mindre samtliga medlemmar förenat sig därom eller beslutet fattats å två på varandra följande föreningssammanträden, därav minst ett ordinarie, och å det sammanträde, som sist hålles, biträts, såvitt genom beslutet medlemmarnas förpliktelse att erlägga avgifter till föreningen ökas, eller medlems rätt till årsvinst inskränkes, av minst tre fjärdedelar av de röstande, men eljest av minst två tredjedelar av de röstande.

Är för giltighet av beslut, varom ovan är sagt, något ytterligare villkor bestämt i stadgarna, lände ock det till efterrättelse.

64 §.

Beslut om ändring av stadgarna skall av styrelsens ordförande ofördröjligen anmälas för registrering och må ej gå i verkställighet, innan registrering skett. Vid anmälningen skall fogas två med samtliga styrelseledamöters bevitnade namnunderskrifter bestyrkta avskrifter av protokoll, som förts i ärendet.

Beslut om sådan ändring av stadgarna, att medlems förpliktelse att erlägga avgifter till föreningen ökas eller medlems rätt till årsvinst inskränkes, må ej tillämpas mot medlem, som icke bidragit till beslutet och som uppsäger sig till utträde ur föreningen inom fyra veckor från det beslutet fattades; och äge i ty fall medlemmen, oavsett vad stadgarna därom innehålla, att å tid, som i 14 § första stycket sägs, utträda ur föreningen i den ordning 13 § första stycket stadgar.

Om talan å föreningsbeslut.

65 §.

Menar styrelsen, styrelseledamot eller föreningsmedlem, att föreningsbeslut icke tillkommit i behörig ordning eller eljest strider mot denna lag eller föreningens stadgar, äge därå tala genom stämning å föreningen inom två månader från beslutets dag. Försummas det, vare rätt till klandertalan mot beslutet förlorad.

Har klandertalan väckts, äge domstolen, när skäl därtill förekommer, att, innan målet avgöres, förordna, att klandrade beslutet ej må verkställas. Om förordnandet skall, där beslutet är av beskaffenhet att bära registreras, meddelande ofördröjligen genom rättens försorg avsändas för registrering.

Domstols dom, varigenom föreningsbeslut upphävs eller ändrats, gälle jämväl för de föreningsmedlemmar, som ej instämt talan.

Om likvidation och upplösning.

66 §.

Föreningsammansammanträde äger besluta att föreningen skall träda i likvidation. Har förhållande inträffat som i 67 § sägs, skall beslutet fattas enligt 54 § 3. och 4. Beslut att föreningen skall träda i likvidation vare eljest icke giltigt, med mindre samtliga medlemmar förenat sig därom eller beslutet fattats å två på varandra följande föreningsammansammanträden, därav minst ett ordinarie, och å det sammanträde som sist hålles biträts av samtliga röstande. Är för giltighet av beslutet något ytterligare villkor bestämt i stadgarna, lände det till efterrättelse.

67 §.

Sambruksförening skall träda i likvidation,

1. då antalet föreningsmedlemmar nedgått under fem och tillräckligt antal medlemmar ej inträtt inom ett år och lantbruksstyrelsen ej heller funnit särskilda skäl medgiva, att föreningens verksamhet likväl må fortsättas;

2. då förhållande inträffat, på grund varav enligt bestämmelse i stadgarna föreningen skall upphöra med sin verksamhet.

68 §.

Saknar sambruksförening till registret anmäld behörig styrelse, vare föreningsmedlem eller borgenär, så ock envar annan, vars rätt kan vara beroende av att någon finnes som äger företräda föreningen, berättigad att hos rätten göra ansökan, att föreningen skall förklaras skyldig att träda i likvidation.

Sker ansökan, skall rätten ofördröjligen utfärda kallelse å föreningen samt å föreningsmedlemmar och borgenärer, som vilja yttra sig i ärendet, att inställa sig för rätten å utsatt dag, då frågan om föreningens trädande i likvidation skall prövas av rätten. Kallelsen skall delgivas föreningen på sätt om stämning i tvistemål är stadgat, där upplysning vinnas om någon med vilken delgivning kan äga rum. Genom rättens försorg skall kungörelse om kallelsen införas i allmänna tidningarna och i den tidning, där allmänna påbud vanligen meddelas för den ort, där föreningens styrelse skall hava sitt säte, minst två och högst fyra månader före nämnda dag. Rätten äge, där så äskas eller eljest finnes erforderligt, förordna en eller flera syssломän att taga föreningens egendom under vård samt bevaka dess angelägenheter och företräda föreningen till dess rätten meddelat beslut i ärendet. Styrkes ej innan ärendet företages till avgörande, att behörig styrelse finnes samt att införing i registret skett, förklara rätten, att föreningen skall träda i likvidation, och förordne en eller flera likvidatorer.

Genom rättens försorg skall till registreringsmyndigheten ofördröjligen avsändas dels för registrering meddelande om beslutet att föreningen skall träda i likvidation, dels ock underrättelse om förordnande av likvidator med angivande av hans fullständiga namn och postadress. Förordnas syssломannen, skall ock för registrering ofördröjligen avsändas meddelande därom med angivande av syssломannens fullständiga namn och hemvist.

69 §.

I fråga om likvidation och upplösning av sambruksförening samt om avträdande av sådan förenings egendom till konkurs skall utöver vad ovan stadgats i tillämpliga delar gälla vad i 49—56 och 58—64 §§ lagen om ekonomiska föreningar stadgas, därvid dock skall iakttagas, att i stället för lagrum, vartill i sagda paragrafer hänvisas, motsvarande stadgande i denna lag skall tillämpas, nämligen

i stället för 25 § lagen om ekonomiska föreningar 40 § denna lag;
i stället för 39, 40 och 41 §§ lagen om ekonomiska föreningar 60 § andra stycket samt 61 och 62 §§ denna lag;

i stället för 47 § lagen om ekonomiska föreningar 68 § denna lag, samt
i stället för 48 § lagen om ekonomiska föreningar 67 § denna lag.

I fråga om likvidatorers befogenhet att företräda föreningen så ock om deras rättigheter och skyldigheter i övrigt skall i tillämpliga delar gälla vad i denna lag är stadgat angående styrelse eller styrelseledamot.

Om registrering.

70 §.

Hava vid ansökan om registrering av sambruksförening eller vid anmälan för registrering eller i fråga om upprättande av handling, som skall fogas vid sådan ansökan eller anmälan, icke iakttagits de föreskrifter, som finnas för varje särskilt fall stadgade,

eller prövas föreningens stadgar eller beslut, som anmäles för registrering, icke hava tillkommit i föreskriven ordning eller ej stå i överensstämmelse med föreskrifterna i denna lag eller eljest strida mot lag eller författning eller vara till sin avfattning i något viktigare hänseende otydligt eller vilseledande,

eller prövas den ekonomiska planen ej äga föreskrivet innehåll eller lämna rum för anmärkningar ur jordbruksekonomisk synpunkt, skall registrering vägras.

Vägras registrering, skall lantbruksstyrelsen ofördröjligen till sökanden med posten översända underrättelse om beslutet med skälen därför.

Är sökanden missnöjd med beslutet, må, vid talans förlust, sist inom två månader från beslutets dag besvär däröver anföras hos Konungen.

71 §.

Beviljas registrering, låte lantbruksstyrelsen i registret införa:

1. dagen för stadgarnas och för den ekonomiska planens antagande;
2. föreningens firma;
3. föremålet för föreningens verksamhet;
4. den ort inom riket där styrelsen har sitt säte;
5. föreningens postadress;
6. tiden för ordinarie föreningssammanträdes hållande;
7. det sätt, varpå kallelse till föreningssammanträde skall ske och andra meddelanden skola bringas till medlemmarnas kännedom, ävensom den tid före sammanträde, då föreskrivna kallelseåtgärder senast skola vara vidtagna;
8. varje styrelseledamots och styrelsesuppleants så ock, där eljest någon

ensam eller i förening med annan är bemyndigad att teckna föreningens firma, dennes fullständiga namn och hemvist; samt

9. av vilka och huru föreningens firma skall tecknas, där den ej tecknas av styrelsen.

Det ena exemplaret av stadgarna och av den ekonomiska planen skall för- ses med bevis om registreringen och återställas till föreningen.

72 §.

Göres, efter det förening registrerats, anmälan om förhållande, som enligt denna lag skall anmälas för registrering, skall, där registrering beviljas, vad sålunda anmälts anmärkas i registret. Avser anmälan ändring av förenings firma, skall ny, fullständig inskrivning rörande föreningen göras i registret.

Sker registrering på grund av anmälan i fall, då protokollsavskrift skall i två exemplar ingivas i ärendet, skall det ena av dessa, försett med bevis om registreringen, återställas till föreningen.

73 §.

Företer sambruksförenings registrerade firma likhet med en i handels- register, föreningsregister eller aktiebolagsregistret tidigare införd firma, och lider därigenom innehavaren av sistnämnda firma förfång, äge han hos dom- stol föra talan om förbud för föreningen att efter viss tid använda först- nämnda firma samt om skadestånd.

Menar någon eljest, att en i registret verkställd inskrivning länder honom till förfång, må talan om registrerings upphävande samt om skadestånd föras vid domstol.

74 §.

Har genom lagakraftätagande dom förklarats, att en i registret gjord inskriv- ning ej bort ske eller att beslut, som registrerats, är ogiltigt, eller att eljest visst förhållande, varom inskrivning skett, ej föreligger, skall på anmälan av part i registret antecknas, att på nämnda grund den tidigare anteck- ningen avföres ur registret.

Varder, sedan i registret gjorts anteckning rörande beslut om avträdande av sambruksförenings egendom till konkurs eller om inledande för för- eningen av ackordsförhandling utan konkurs, av överrätt förklarats, att be- slutet ej bort meddelas, skall på anmälan därom i registret göras anteckning enligt vad i första stycket stadgas. Har ackordsförhandlingen upphört, gälle ock vad nu är sagt, där den ej förfallit på grund av att konkurs inträffat.

Vid anmälan enligt första stycket eller andra stycket första punkten skall fogas avskrift av rättens avgörande, så ock i fall, som i första stycket sägs, lagakraftbevis. I fall, som avses i andra stycket andra punkten, skall vid anmälningen fogas avskrift av protokoll eller annan handling, som visar att ackordsförhandlingen upphört efter vad där sägs.

75 §.

Vad i registret införes, med undantag av meddelande från konkursdomare, skall genom lantbruksstyrelsens försorg ofördröjligen kungöras såväl i allmänna tidningarna som ock i den tidning, där allmänna påbud vanligen meddelas för den ort, där föreningens styrelse har sitt säte.

Där i annat fall än i 74 § andra stycket avses i registret antecknas, att tidigare anteckning avföres därur, skall kungörelse därom äga rum efter vad ovan sägs.

En samling för hela riket av vad sålunda i allmänna tidningarna kungjorts skall genom det allmännas försorg efter hand befordras till trycket samt förses med register. I den mån nyssnämnda samling tryckes skall den översändas till varje domstol, länsstyrelse och överexekutor.

76 §.

Närmare föreskrifter om registrets förande, de i 75 § stadgade kungörelserna och avgifter för registreringens kungörande meddelas av Konungen.

77 §.

Det, som i enlighet med denna lag blivit infört eller antecknat i registret och kungjort i ortstidningen, skall anses hava kommit till tredje mans kännedom, där ej av omständigheterna framgår, att han varken ägde eller bort äga vetskap därom.

Innan sådant kungörande skett, kan det förhållande, som blivit eller bort bliva infört eller antecknat i registret, icke med laga verkan återopas mot annan än den, som visas hava ägt vetskap därom.

Företer den, som inför domstol, länsstyrelse eller överexekutor företräder sambruksförening, bevis utvisande, att han den dag beviset utfärdades enligt registret var behörig att företräda föreningen, och är beviset ej äldre än ett år, åligger det myndigheten att ur den i 75 § omförmälda tryckta samlingen inhämta upplysning, huruvida förändring beträffande behörigheten ägt rum. Vad i sådant avseende nyssnämnda samling, i den mån den kommit myndigheten till handa, utvisar, skall för myndigheten äga vitsord, där ej annat förhållande visas vara för handen.

Om skadestånd.

78 §.

Har vid förenings bildande medlem förfarit så att skada tillskyndats föreningen, och handlade medlemmen därvid av uppsåt eller vårdslöshet, vare han pliktig att ersätta föreningen skadan.

79 §.

Har styrelseledamot, revisor, likvidator eller syssloman som avses i 68 § vid fullgörandet av sitt uppdrag uppsåtligen eller av vårdslöshet tillskyndat föreningen skada, vare han pliktig att till föreningen utgiva ersättning för skadan.

Föreningsmedlem, som genom överträdelse av denna lag eller stadgarna uppsåtligen eller av grov vårdslöshet tillskyndat föreningen skada, vare ock pliktig att till föreningen utgiva ersättning för skadan.

80 §.

Har styrelseledamot eller annan som avses i 79 § första stycket genom överträdelse av denna lag eller stadgarna uppsåtligen eller av vårdslöshet tillskyndat medlem, borgenär hos föreningen eller annan tredje man skada, vare han pliktig att till denne utgiva ersättning för skadan. Samma lag vare, där föreningsmedlem genom sådan överträdelse uppsåtligen eller av grov vårdslöshet tillskyndat medlem, borgenär hos föreningen eller annan tredje man skada.

81 §.

Åvilar ersättningsskyldighet föreningsmedlem jämlikt 78 § eller styrelseledamot eller annan jämlikt 79 § första stycket eller 80 § första punkten, och föreligger allenast ringa vårdslöshet, må ersättningen nedsättas, där det med hänsyn jämväl till skadans storlek och omständigheterna i övrigt prövas skäligt.

Har medlem ådragit sig ersättningsskyldighet jämlikt 79 § andra stycket eller 80 § andra punkten, må ock ersättningen nedsättas, där det med hänsyn till hans skuld och omständigheterna i övrigt prövas skäligt.

Nedsättning efter vad nu är sagt äge ej rum, om den ersättningsskyldiges förfarande innefattat brottslig handling.

82 §.

Äro flera ersättningsskyldiga för skada efter vad i 78—81 §§ är stadgat, svare de för ersättningen en för alla och alla för en, den vars ersättningsskyldighet nedsatts enligt 81 § dock allenast med det nedsatta beloppet. Sins emellan skola de taga del i ersättningens gäldande efter ty med hänsyn till den större eller mindre skuld, som finnes ligga envar av dem till last, samt till omständigheterna i övrigt prövas skäligt.

Straffbestämmelser.

83 §.

Med dagsböter eller fängelse straffes

1. styrelseledamot eller annan, som i anmälan eller ansökan till lantbruks-

styrelsen eller i ekonomisk plan eller försäkran eller annan handling som fogas därvid uppsåtligen eller av grov vårdslöshet meddelar oriktig eller vilseledande uppgift;

2. styrelseledamot eller likvidator, där han uppsåtligen eller av grov vårdslöshet meddelar oriktig eller vilseledande uppgift i handling, som hålles tillgänglig för medlem eller framlägges å föreningssammanträde;

3. styrelseledamot, där han uppsåtligen i strid mot bestämmelserna i 24 § första eller andra stycket låter verkställa utdelning av föreningens tillgångar;

4. revisor, där han i revisionsberättelse eller annan handling, som framlägges på föreningssammanträde eller annorledes hålles tillgänglig för medlem, uppsåtligen eller av grov vårdslöshet meddelar oriktig eller vilseledande uppgift rörande föreningens angelägenheter eller uppsåtligen eller av grov vårdslöshet underlåter att göra anmärkning beträffande förvaltningen, ändå att anledning därtill föreligger;

5. revisor som, oaktat han insett eller bort inse, att skada därav kunnat följa, yppar något av vad vid verkställd granskning kommer till hans kännedom, utan att det med nödvändighet erfordras för fullgörande av hans uppdrag.

84 §.

Med dagsböter straffes den som underlåter att iakttaga föreskrift i 11 §, 42 § första stycket, 44 § andra stycket, 47 § tredje stycket, 49 § tredje stycket, 50 §, 55 §, 58 § tredje stycket eller 64 § första stycket, så ock den som ej fullgör vad honom åligger enligt 69 §, jämförd med 54 §, 55 § andra stycket, 61 § andra stycket eller 64 § första stycket lagen om ekonomiska föreningar.

85 §.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan.

Särskilda bestämmelser.

86 §.

Sambruksförening vare uti de mål, för vilka ej annorlunda genom lag stadgas, lydande under allmän underrätt i den ort, där styrelsen har sitt säte.

Åtal för försummelse att enligt bestämmelse i denna lag göra anmälan för registrering skall likaledes anhängiggöras vid allmän underrätt som i första stycket sägs.

87 §.

Innehålla sambruksförenings stadgar förbehåll, att tvister mellan föreningen och styrelsen, styrelseledamot, likvidator eller föreningsmedlem skola

hänskjutas till avgörande av en eller flera skiljemän, äge det förbehåll samma verkan som tillkommer skiljeavtal. Om påkallande av förbehållets tillämpning gälle vad om stämning i denna lag finnes stadgat; där styrelsen vill föra klandertalan mot föreningsbeslut, skall styrelsens rätt till talan anses bevarad, om det i 41 § andra stycket omförmälda sammanträdet blivit inom den i 65 § första stycket stadgade tiden utlyst att hållas så snart det med iakttagande av föreskriven kallelsetid kan ske.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1948.

Förslag
till
Lag

om ändrad lydelse av 18 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa
inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier
i vissa bolag.

Härigenom förordnas, att 18 § lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges¹.

18 §.

De i — — — eller testamente.

Vad denna lag innehåller om inskränkning i rätten för bolag eller förening att förvärva fast egendom, inmuta mineralfyndighet, förvärva eller bearbeta inmutad mineralfyndighet eller idka gruvdrift så ock att förvärva aktier i vissa bolag skall, såvitt angår svenskt bolag eller svensk förening, icke tillämpas i avseende å bankaktiebolag, järnkontoret, sparbank, försäkringsbolag, sjukkassa, understödsförening eller annan försäkringsförening, aktiebolag, sambruksförening eller förening, som erhållit statslån från egnahems-lånefonden, eller förening med ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att anskaffa livsmedel eller andra förnödenheter åt medlemmarna, avsätta alster av medlemmarnas verksamhet, bereda bostäder åt medlemmarna eller anskaffa lån åt medlemmarna.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1948.

¹ Senaste lydelse av 18 §, se S.F.S. 1920: 434.

Förslag
till
Lag

om ändrad lydelse av 11 § lagen den 18 juni 1925 (nr 219) angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom.

Härigenom förordnas, att 11 § lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives¹.

11 §.

Med bolag — — — eller försäkringsrörelse.

Med förening avses icke förening, vilken driver rörelse, som nyss sagts, ej heller sambruksförening.

Med stiftelse — — — fastställt stadgar.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1948.

¹ Senaste lydelse av 11 §, se S.F.S. 1932:183.

Förslag
till
Lag

om ändrad lydelse av 5 § lagen den 21 december 1945 (nr 805) om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet.

Härigenom förordnas, att 5 § lagen den 21 december 1945 om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

5 §.

Från sökande av tillstånd vare kronan, kommun ävensom sambruksförening befriad.

Denna lag — — — skall sökas.

Tillstånd enligt — — — annat förvärvsarbete.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1948.

Förslag

till

Lag

om ändrad lydelse av 1 § bokföringslagen den 31 maj 1929 (nr 117).

Härigenom förordnas, att 1 § bokföringslagen den 31 maj 1929 skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges¹.

1 §.

Bokföringsskyldighet enligt denna lag åligger aktiebolag, bolag, som blivit infört i handelsregistret, bostadsrättsförening, sambruksförening samt, där annat ej följer av 2 §, en var som yrkesmässigt driver någon av följande rörelser:

1. handel med — — — eller tvättinrättningsrörelse.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1948.

¹ Senaste lydelse av 1 §, se S.F.S. 1934: 120.

Förslag

till

Lag

om ändrad lydelse av 22 § 1 mom. kommunalskattelagen den 28 september 1928 (nr 370).

Härigenom förordnas, att 22 § 1 mom. kommunalskattelagen den 28 september 1928 skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

22 §.

1 mom. Från bruttointäkten — — — det allmänna.

Har skog — — — tidigare medgivits.

Har växande — — — gällande ingångsvärde.

Hemmavarande barn — — — tillhöra arbetspersonalen.

Har sambruksförening på grundval av rörelsens resultat lämnat sina medlemmar eller andra lönetillägg eller annan sådan utdelning, må föreningen njuta avdrag för dylik utdelning, oaktat utfästelse därom icke givits på förhand.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1948.

Förslag

till

förordning om ändrad lydelse av 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften.

Härigenom förordnas, att 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 angående stämpelavgiften¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

7 §.

Från stämpelavgift enligt detta kap. är kronan befriad.

Dessutom äro från stämpelavgift enligt detta kap. befriade:

akademier och — — — pensionsinrättningar;

sambruksföreningar i ärenden beroende på förvaltningsmyndighets prövning;

sjukkasor, registrerade;

sjukvårdsinrättningar — — — överförmyndare.

Frihet från — — — inom yrkesinspektionen.

Konungen äger — — — utländska hamnar.

8 §.

Följande enskilda handlingar skola, även där de äro utfärdade av offentlig myndighet, förses med stämpel på sätt här nedan stadgas.

Köp av fast egendom: avhandling därom — — — egendomens värde.

Köpehandling, på — — — egendomens värde.

Där köpeavhandling — — — sista fångtet.

Sökes lagfart — — — sitt fång.

Fångeshandling, på grund varav sökes lagfart å järnväg, är från stämpel fri. Har medlem i sambruksförening överlåtit fast egendom till föreningen, vare jämväl avhandlingen därom från stämpel fri.

Denna förordning skall träda i kraft den 1 januari 1948.

¹ Senaste lydelse av 7 och 8 §§, se S.F.S. 1944: 88.

Förslag

till

kungörelse med vissa bestämmelser om utarrendering av kronojord till sambruksförening.

1 §.

I den ordning och under de villkor nedan sägs må kronan tillhörig jordbruksegen- dom under lantbruksstyrelsens förvaltning kunna upplåtas på arrende till sambruksförening med rätt för föreningen att inlösa egendomen.

I samband med upplåtelsen må enligt vad nedan anges till föreningen kunna utlämnas lån (*arrendelån för sambruksförening*).

Ansökning om upplåtelse och lån, som här avses, ingives till vederbörande lantbruksnämnd, som har att med eget yttrande överlämna ansökningen till lantbruksstyrelsen för prövning.

2 §.

Till sambruksförening upplåten jordbruksegen- dom skall vid upplåtelsen vara försedd med nödiga byggnader och övriga för drivande av jordbruk erforderliga anläggningar.

Upplåtelse av jordbruksegen- dom till sambruksförening skall, där icke här nedan annorledes stadgas eller särskilda skäl föranleda till annat, ske i enlighet med bestämmelserna i lagen om nyttjanderätt till fast egen- dom. De ytterligare villkor för upplåtelsen, som kunna finnas erforderliga, bestämmas av lantbruksstyrelsen.

Arrendeavgiften må ej sättas högre än som finnes skäligt med hänsyn till den avkastning, som under arrendetiden kan utvinnas av fastigheten.

3 §.

Upplåtelse av jordbruksegen- dom till sambruksförening skall, där ej sär- skilda skäl föranleda till annat, ske för en tid av minst tio och högst tjugu år.

4 §.

Sambruksförening må med äganderätt förvärva den arrenderade jord- bruksegen- domen under förutsättning att föreningen dels återbetalat till densamma utlämnat arrendelån för sambruksförening, dels ock under arrendetiden väl brukat fastigheten samt jämväl med hänsyn till övriga omständigheter kan antagas vara i stånd att genomföra köpet. Då lantbruks- styrelsen så prövar skäligt, må egendomen kunna av föreningen med ägande- rätt förvärfvas utan hinder därav att till föreningen utlämnat arrendelån icke till fullo återbetalats.

Köpeskillingen bestämmes av lantbruksstyrelsen med hänsyn till egendomens värde vid tiden för försäljningen.

I arrendekontrakt må förbehåll ske om rätt för lantbruksstyrelsen att, där styrelsen finner statens intresse sådant påkalla, vid försäljningen undantaga viss del av upplåten egendom.

5 §.

Till underlättande av sambruksförenings förvärv av arrenderad jordbruks-egendom må lån och bidrag av statsmedel beviljas i enlighet med vad därom är särskilt stadgat.

6 §.

Arrendelån för sambruksförening utlämnas till belopp, som prövas oundgängligen erforderligt för anskaffande av nödiga jordbruksinventarier, utsäde, gödselmedel, foder och dylikt samt till andra nödvändiga utgifter för igångsättande av driften å upplåten egendom.

7 §.

Arrendelån för sambruksförening skall från och med andra kalenderåret efter det, då lånet beviljas, återbetalas till lantbruksstyrelsen med en sextondel årligen. Därest styrelsen så prövar skäligt, må tiden för amorteringsfriheten utsträckas med ett eller flera år.

Sambruksförening äger, närhelst föreningen önskar, göra avbetalningar utöver fastställda belopp.

Å arrendelån för sambruksförening erlägges ej ränta. Dock skall föreningen, om förfallet kapitalbelopp icke inbetalas inom behörig tid, vara skyldig att å det förfallna beloppet erlägga dröjsmålsränta enligt de grunder, som kunna varda i särskild ordning bestämda.

8 §.

Innan någon del av beviljat arrendelån för sambruksförening utbetalas, skall lantbruksstyrelsen med föreningen hava upprättat kontrakt i två exemplar, av vilka vardera kontrahenten skall taga ett. I kontraktet skola finnas intagna bestämmelser i bland annat följande avseenden, nämligen

rörande lånets belopp, säkerheten för lånet och villkoren i fråga om återbetalning och ränta,

angående sättet och villkoren för lånets utbekommande,

angående den kontroll, föreningen skall vara skyldig underkasta sig, samt

angående skyldighet för föreningen att hålla de med anlåtande av lånet inköpta inventarierna försäkrade.

9 §.

I lånekontraktet skall lantbruksstyrelsen förbehålla sig rätt att under nedan angivna förutsättningar helt eller delvis uppsäga arrendelånet till betalning å tid, som styrelsen bestämmer, nämligen

- om föreningen genom oriktig uppgift föranlett lånets beviljande,
- om föreningen visar försumlighet i fråga om erläggandet av föreskriven avbetalning,
- om föreningen försummar att erlagga försäkringsavgift eller eljest åsidosätter för försäkringens giltighet stadgade villkor,
- om föreningen avhänder sig erforderliga jordbruksinventarier,
- om föreningen frånträder arrendet eller, därest föreningen med äganderätt förvärvat fastigheten, överlåter densamma å annan, eller
- om eljest sådana förhållanden inträffa, att föreningen med hänsyn till det med lånet avsedda syftet uppenbarligen icke längre bör få tillgodonjuta lånet.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 januari 1948.

MOTIV

1 K A P.

Utredningsdirektiven.

Frågan om en utredning rörande lagstiftning om föreningar för gemensamt ägande och gemensam drift av jordbruk anmäldes av chefen för jordbruksdepartementet i statsrådet den 31 juli 1945. Departementschefen yttrade därvid till en början följande.

»De svårigheter, som möta strävandena att rationalisera det svenska jordbruket, äro i hög grad beroende på att väsentliga delar av landets odlade jord hänföra sig till små brukningsenheter. Företagna undersökningar ha visat, att den tekniska och ekonomiska utvecklingen i många fall ger större företagsenheter företräde inom jordbruket, liksom tidigare befunnits vara fallet i allmänhet inom industrien. Det må i detta sammanhang erinras om det kända förhållandet, att ett otillräckligt jordinnehav ofta utgör hinder för införandet och tillämpandet av kostnadsbesparande maskinella driftsmetoder. Jämväl i andra hänseenden befinna sig de mindre jordbruken i ett förhållandevis ofördelaktigt läge. Sålunda äro i allmänhet möjligheterna att effektivt utnyttja arbetskraften mera begränsade vid det mindre än vid det större jordbruket. Vidare kan hänvisas till byggnadskostnaderna, vilka otvetydigt verka i samma riktning redan av den anledningen, att en mindre byggnad alltid ställer sig dyrare per volymenhet än en större. Under dessa omständigheter torde en rationalisering av jordbruket i de flesta fall förutsätta komplettering av de mindre brukningsdelarnas arealinnehav. Det kan också konstateras, att utvecklingen åtminstone i vissa landsdelar redan går i denna riktning.

I den mån detta medför att ofullständiga brukningsdelar försvinna och ombildas till bärkraftiga jordbruk, vid vilka jordbrukaren och hans familj erhålla erforderlig sysselsättning och skälig arbetsinkomst, kunna inga rimliga skäl anföras häremot. Tvärtom bör en dylik utveckling, så vitt möjligt, påskyndas. Det är emellertid av vissa tecken att döma möjligt, att utvecklingen ej stannar härvid utan att betydligt större brukningsenheter skapas, än som motsvarar storleken av ett s. k. familj jordbruk. Särskilt å slättbyggena torde den företagsstorlek, i fråga om jordbruk, som är lämpligast för ett

fullständigt utnyttjande av den moderna teknikens möjligheter, ligga så högt, att jämförelsevis få svenska jordbruk för närvarande uppnå densamma.

Av dessa och andra skäl kan det befaras, att sammanläggningen av mindre brukningsdelar i många fall kommer att leda till att den egentliga bondeklassen går tillbaka och det svenska jordbrukets sociala struktur i stället på längre sikt får ett ökat inslag av större godsägare å ena sidan och egendomslösa lantarbetare å den andra. Det möter uppenbarligen betänkligheter ur sociala synpunkter att medverka till en jordpolitik, som får dylika konsekvenser. Andra vägar måste därför prövas för att uppnå en ökad produktionseffektivitet med bevarande av en fri bondeklass. Där i vårt land de naturliga betingelserna för jordbruket giva stordriften företräde, synas mindre jordägare kunna skörda vinsterna av en dylik driftsform genom långtgående samverkan i produktionen. På liknande grunder kan det tänkas, att, i den mån ägandet av en mindre brukningsdel icke längre anses innebära ett eftersträfvansvärt mål för driftiga och dugliga lantarbetare, det borde möjliggöras för denna kategori att i gemensamt ägande av större jordbruksfastigheter, drivna i sambruk, finna en form för en friare tillvaro, än den som kan ernås av anställda lönearbetare. Vid sidan av andra brukningstyper framstår med hänsyn härtill föreningsjordbruket, bildat genom frivillig sammanslutning av enskilda yrkesutövare i syfte att utnyttja de tekniska möjligheterna till rationell drift, som en tänkbar framtida lösning av dilemmat mellan det sociala önskemålet om bibehållandet av självständiga näringsutövare i jordbruket och det samhällsekonomiska kravet på högsta möjliga effektivitet i produktionen.

Från dessa utgångspunkter måste det betraktas som en brist i vår nuvarande lagstiftning, att det ej finnes särskilda rättsliga grunder för sådana ekonomiska föreningar som avse gemensamt jordägande och sambruk. — — — På grund härav bör en utredning igångsättas med uppgift att komplettera lagstiftningen i förevarande avseende.»

Beträffande den avsedda lagstiftningens närmare innehåll anförde departementschefen:

»Vad som i här föreliggande sammanhang bör utredas, är formerna för en rättslig reglering av gemensamt jordägande och gemensam drift av jordbruksfastigheter. Det lagförslag, som genom denna utredning bör framkomma, bör innehålla bestämmelser såväl om syftet med en dylik ekonomisk förening som om sättet för dess kapitalanskaffning, ekonomiska uppbyggnad och allmänna organisation. Bland de ämnen, som härvid torde få övervägas, må särskilt nämnas frågorna om vinstdisposition, förlustfördelning och konsolideringsåtgärder samt om styrelse, revision, redovisning och ansvarighet. Liksom i lagen om bostadsrättsföreningar den 25 april 1930 synas föreningsmedlemmarnas rättigheter och skyldigheter kunna i viss utsträckning lagligt fixeras. Härvid torde böra angivas betingelserna för vinnande av

medlemskap samt hur utträde och utlösning av andelar skulle kunna ske. Ehuru de principiella bestämmelserna rörande här avsedd ekonomisk förening måste föreskrivas i lag, torde andra regler lämpligen kunna upptagas i särskilda, efter vissa enhetliga grunder uppgjorda, av medlemmarna antagna och i viss ordning stadfästa stadgar för vederbörande förening. I dylika stadgar torde bland annat en ekonomisk plan för föreningens verksamhet kunna närmare preciseras. Med hänsyn härtill torde vid utredningen ett förslag om normalstadgar för dylik förening böra utarbetas, med angivande av de föreskrifter, som häri skola ingå. I utredningen synes vidare böra upptagas frågan om sådana ändringar i lagstiftningen om förbud för bolag och ekonomiska föreningar mer flera att förvärva fast egendom, vilka kunna bliva erforderliga för inrättandet av föreningsjordbruk.»

I direktiven anföres slutligen följande:

»En av de uppgifter inom den statliga egnahemsverksamheten, som under årens lopp alltmera kommit att skjutas i förgrunden och numera torde utgöra den betydelsefullaste, är att bereda möjlighet för mindre bemedlade att igångsätta egna jordbruk. För ett tiotal år sedan öppnades inom egnahemsverksamhetens ram även möjlighet att upplåta s. k. arrendeegnahem. Avsikten härmed är att åt obemedlade på jordbrukets område yrkeskunniga personer, vilka icke på annat sätt kunnat sättas i stånd att förvärva jordbruk av lämplig storlek, upplåta fastigheter från kronan tillhörig och för ändamålet avsedd jord på arrende med rätt för arrendator att på vissa fastställda villkor efterhand inlösa av honom arrenderad fastighet. Såsom denna verksamhet bedrivits, torde det framför allt ha varit dugliga och skötsamma lantarbetare, vilka på detta sätt beretts tillfälle att bliva självständiga yrkesutövare i jordbruket.

De fastigheter, vilka upplåtits jämlikt gällande bestämmelser om arrendeegnahem, hava i regel haft en sådan storlek, att arrendatorn härav erhållit sin huvudsakliga bärning men icke i allmänhet behövt anlita lejd arbetskraft. Som jag anført, synes den ekonomiska och tekniska utvecklingen i allt högre grad gynna jordbruksdrift på större brukningsdelar. Åtminstone i vissa delar av landet torde därför den ändamålsenligaste företagsstorleken vara avsevärt större än som motsvarar jordinnehavet vid de fastigheter, vilka jämlikt gällande bestämmelser kunna upplåtas såsom arrendeegnahem. Därför synas i detta sammanhang även andra brukningstyper böra prövas. Denna fråga skulle emellertid icke kunna lösas därigenom, att bestämmelserna om arrendeegnahem ändrades för att möjliggöra upplåtandet till enskilda personer av större fastigheter, än som motsvara, vad i allmänhet brukar betecknas som familjejordbruk. Det skulle förmodligen strida mot rådande uppfattning, om staten engagerade sig genom att ikläda sig alla risker och förpliktelser för att å kronoegendomar inrätta enskilda storföretagare. Däremot torde inga berättigade invändningar kunna resas mot att

staten vid sidan av upplåtandet åt enskilda av arrendeegnahem, även på liknande sätt inrättade och upplåte större jordbruksfastigheter på arrende till ekonomiska föreningar av lantarbetare och andra mindre bemedlade yrkesutövare i jordbruket. Dylika ekonomiska föreningar torde böra organiseras i anslutning till de bestämmelser, som finnas lämpliga rörande förningsjordbruk. Dylika jordbruk skulle kunna inrättas antingen på kronan redan tillhörande jord eller å lämpliga fastigheter, vilka för ändamålet inköptes för kronans räkning. Detta förutsätter emellertid en komplettering av nu gällande bestämmelser rörande arrendeegnahem. Detta spörsmål torde även böra upptagas av den av mig i det föregående berörda utredningen.»

2 K A P.

Historisk återblick.

I den offentliga diskussionen rörande föreningsjordbruket har av dem, som ställt sig tvivlande till möjligheten att förverkliga tanken, särskilt framhållits, att den svenske bonden vore en utpräglad individualist, som varken ägde vilja eller förmåga till en samverkan av den art, nämnda form av jordbruk måste förutsätta.

Om det ur jordbrukspolitisk synpunkt kan anses motiverat att tillskapa institutet föreningsjordbruk är en fråga, som lär falla utom ramen för utredningsuppdraget. Detta oaktat torde det kunna äga visst intresse att ställa nyssnämnda omdöme om den svenske bonden i belysning av några kortfattade historiska notiser¹.

När gällande jorddelningslag skiljer på *by* och *enstaka hemman* är detta en uppdelning, som går tillbaka till de äldsta formerna för bosättning i vårt land. I vissa landskap anses det första bebyggandet företrädesvis ha ägt rum i *byalag*, i andra åter genom *enstaka bosättningar*. I flera fall ha med *byalag* jämförliga *samfälligheter* uppkommit ur *enstaka bosättningar*.

I våra äldsta rättskällor var det en genomgående grundsats, att den medlem av en *bysamfällighet*, som ville skifta, under givna förutsättningar ägde vitsord därtill. Även omdelning inom en *bysamfällighet* av redan skiftad jord har tidigt behandlats i lagstiftningen. Östgötalagen innehöll sålunda bestämmelser om *bys läggande i laga läge* och flertalet av *Svealagarna* lämnade under givna förutsättningar vitsord till, såsom det där betecknades, *solskifte*. Dessa äldsta former av skifte avsågo emellertid företrädesvis åker, äng och

¹ Framställningen bygger i huvudsak på följande källor:

Thulin, G., Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen, bilaga till kommittébetänkande ang. ny skifteslagstiftning, Stockholm 1911;

Wohlin, N., Den svenska jordstreckningspolitiken i de 18:e och 19:e århundradena, Stockholm 1912;

Betänkande med förslag till lag om förvaltning av *bysamfälligheter*, Stockholm 1918;

Forssman, H., Om skifte och annan jorddelning i *by*, i Svenska lantmäteriet 1628—1928, Del II, Stockholm 1928; ävensom

Anteckningar efter föreläsningar av professorn *Å. Holmbäck* om fastighetsbildning på landsbygden, utgivna med föreläsarens samtycke av Juridiska föreningen i Uppsala, 3:e uppl., 1942.

nyodlingar och inneburo i själva verket ej någon upplösning av bysamfälligheten.

Ända fram emot mitten av 1700-talet fortskred jordbrukets utveckling i vårt land utomordentligt långsamt. De gamla byalagen förblevo orubbade och hushållningen inom dem var sedan århundraden tillbaka oförändrad. Motsvarigheten i 1734 års lag till senare tiders skifteslagstiftning återfinnes i 1 kap. Byggningsabalken. Där möta alltjämt bestämmelser om solskifte och det fastslås, att »ingen have våld den by riva, som i rätta solskifte lagd är, utan alla jordägare därom åsämjas». Solskiftet karakteriserades av att tomtorna på visst sätt grupperades kring bygatan efter väderstrecken. Tomternas storlek och inbördes läge blev därefter bestämmande för innehavet av åker och äng. Konsten att upprätta kartor blev nämligen känd först mot slutet av den långa tidsperiod, varunder solskiftet tillämpades, och tomtindelningen utgjorde en ersättning för kartan och utvisade storleken av delägarnas olika andelar i åker och äng såväl som dessas belägenhet i förhållande till varandra. Solskiftesmetoden anses hava praktiserats under minst femhundra år. Det var först genom tillkomsten av ett ordnat lantmäteriväsende som det blev möjligt att ersätta solskiftet med andra delningsmetoder.

Allteftersom uppodlingen fortskred erhöll varje byaman andel i varje uppodlat område. Ett hemmans åkerjord kom därför att utgöras av långa och smala tegar, ofta utspridda på ett stort antal platser. Den vanliga formen för uppdelning av bondejord var hemmansklyvning, som innebar att samtliga hemmanet tillhöriga åkertegar delades på längden i ännu smalare tegar med åtföljande ökad ägosplittring inom byalaget. Dessa förhållanden medförde, att alla tegar på en åker måste plöjas, besås och skördas samtidigt och att alla delägare måste följa samma, mer eller mindre primitiva bruknings-system.

Om sålunda brukningen av åkerjorden var underkastad tvånget av en gemensam hushållsplan, var detta i än högre grad fallet med avseende å utnyttjandet av ängsmarken. Beträffande boskapsskötseln och skogsmarkens utnyttjande var gemenskapen likaledes långt driven, ett förhållande som belyses av det gamla uttrycket om samfälld skog, »där klöv om klöv går och yx om yx hugges».

I Byggningsabalken återfinnas åtskilliga stadganden om den gemensamma hushållningen: huru vägar och diken i by skola läggas, om laga värn, täppning och hägnad, huru bys oskifta ägor i skog och mark må nyttjas, om mulbete, huru svin må i (gemensam) ollonskog släppas o. s. v. Om formerna för beslut i gemensamma angelägenheter innehöll Byggningsabalken däremot inga bestämmelser. 1700-talet karakteriseras emellertid av ett livligt lagstiftande på jordbrukets område och år 1742 utfärdades efter ständernas hemställan ett Kungl. Brev angående landskulturens upphjälpande, vid vilket var fogat ett ganska deltaljrikt s. k. project till *byordning*, d. v. s. ett slags

normalstadga rörande handhavandet under åldermannens ledning av byalagens gemensamma angelägenheter, vilken stadga i olika hänseenden kunde lämpas efter förhållandena på skilda orter och därefter stadfästas vid häradstinget.

Den svenska bysamfälligheten uppvisar sålunda en mycket långt driven gemenskap. Bebyggelsen är tätt sammanträngd kring bygatan. Beträffande åkertegarna föreligger väl i allmänhet en individualiserad äganderätt. Dock talas ännu i resolutionen på allmogens besvär år 1743 om *årsskiften*, d. v. s. årliga utbyten av tegarna byamännen emellan. I allt fall framtingar ägoblandningen brukning av tegarna efter en gemensam hushållsplan. Sammanhållningen sträcker sig emellertid även till områden, där den icke är nödvändig på grund av bytvånget. Exempel härpå utgöra överenskommelser mellan byamännen om boskapens vård.

Planer på att avlägsna de olämpliga tegskiftena uppkommo i början av 1740-talet och befordrades med stor kraft av chefen för lantmåteriväsendet Faggot. I dennes märkliga memorial av år 1748 påvisades, huru jorden genom tegskifte i byalagen ofta vore söndersplittrad mellan hemmanen i så smala remsor och spjäll, att de omöjligen kunde med nytta brukas. Man eftersträvade nu, att varje hemman skulle få sina ägor sammandragna, helst i ett skifte men åtminstone i ett litet antal *stora skiften*, till en början (d. v. s. i 1749 års lantmåteriförordning) dock endast om alla delägarna samtyckte därtill. Oaktat varje delägare i byn senare (1757) fick möjlighet att även mot annan delägars vilja begära storskifte och trots att storskiftesverket på 1760-talet började taga fart, ledde det icke till åsyftat resultat. Detta finner sin förklaring framför allt däri, att man åsidosatte den fundamentala regeln, att blott ett litet antal skiften skulle få utläggas till varje delägare. Storskiftena sjönko efterhand åter ned till tegskiften. Av intresse i förevarande sammanhang är även, att storskiftet lämnade den hopträngda bybebyggelsen praktiskt taget orubbad. Antalet utflyttande var mycket ringa.

Faggots efterträdare, Wetterstedt, påyrkade strängare regler och ivrade för det på enskilt initiativ i Skåne prövade *enskiftet*. År 1803 utfärdades en enskiftesstadga för Skåne, påföljande år en dylik stadga för Skaraborgs län och år 1807 en allmän författning om enskiften. Härmed har den moderna skifteslagstiftningen tagit sin början. Nu först införes skyldighet att utflytta, en princip, som sedan går igen i bestämmelserna om *laga skifte* i 1827 och 1866 års skiftesstadgor såväl som i gällande jorddelningslag. Den gamla bybebyggelsen upplöses och man kan i viss mån sägas ha eftersträvat att i stället skapa en serie av enstaka hemman, alltså hemman med samlade ägor och till dessa utflyttade mangårds- och ekonomibyggnader.

Klart är, att det sista ledet i den nu skildrade utvecklingen fick en genomgripande betydelse för det gamla bysamhället. Den omständigheten, att möjlighet till enskifte respektive laga skifte med utflyttning stod till buds,

betyder å andra sidan självfallet icke, att möjligheten med ett slag utnyttjades i hela vårt vidsträckta land. Det var en långvarig omdaningsprocess som tog sin början under 1800-talets första decennium och fortgått ända in i modern tid och ännu icke avslutats. Särskilt i Dalarna ha myndigheterna för övrigt gått mycket varsamt tillväga och torde numera icke ens eftersträva att genomdriva en upplösning av bysamhällena. Om likväl flertalet svenska bondejordbruk i våra dagar erhållit strukturen av »enstaka hemman» lär det detta med hänvisning till det sagda kunna betecknas som en ur historisk synpunkt tämligen sentida händelse. Vidare är det uppenbart, att även efter det gamla bysamhällets upplösning gemenskapen kvarstått i ett flertal hänseenden. Härom vittna åtskilliga bestämmelser exempelvis i 1918 års vattenlag och 1933 års lag om ägofred, såsom bestämmelserna om vattenreglering — med eller utan tvångsdelaktighet — i förstnämnda lag och bestämmelserna om gemensamt bete i den sistnämnda. I detta sammanhang kan även erinras om 1938 års lag om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna. Undantag av mark från skifte för tillgodoseende av gemensamma behov av olika slag äro alltjämt tillåtna och ha verkställts i så betydande omfattning, att särskild lagstiftning om samfälligheternas förvaltning blivit påkallad, nämligen 1921 års lag om förvaltning av bysamfälligheter. I den motion vid 1912 års riksdag, som i sinom tid resulterade i bysamfällighetslagen, anfördes bland annat, att envar, som närmare kände den betydelse, samfälligheterna inom byalagen hade för byamännen, kunde icke annat än finna uppdelningen av samfälligheterna såsom ett steg bakåt för bysamhällets intressen.

Sedan den av bosättnings- och skiftesförhållandena framtvungade gemenskapen i det gamla bylaget upplöstes, har — utöver vad det sist sagda giver vid handen — i modern tid en frivillig samverkan i nya former av mycket betydande omfattning vuxit fram, nämligen i och med jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse. Efter att från början på åtskilliga håll ha mötts med misstro, har denna rörelse på kort tid nått en märklig omfattning. Organisationerna avse mejeri- och slakterirörelse, ägghandel, skogshantering, trädgårdsodling, brännerirörelse, pälsdjursuppfödning, bet-, lin- och hampodling, stärkelseproduktion och åtskilligt annat. Antalet vid 1944 års utgång till en eller flera dylika organisationer anslutna jordbrukare har uppskattats till icke mindre än 350 000¹. Den samverkan i produktionshänseende, som här föreligger, har karakteriserats² såsom främst utgörande ett led i jordbrukarnas strävanden att gemensamt utvinna vissa eljest närmast med stordrift förenade fördelar och att tillsammans skapa möjligheter för framåtskridande, en karakteristik som skulle kunna antagas vara hämtad ur direktiven till denna utredning.

Bilden av den svenske bonden såsom i avskildhet sittande på sin gård

¹ Jfr Sveriges lantbruksförbunds årsbok 1945, sid. 88.

² Jfr Betänkande av 1936 års näringsorganisationssakkunniga, S.O.U. 1940: 35, sid. 275.

utan närmare befattning med grannarnas förhållanden, synes mot bakgrunden av det ovan sagda kunna betecknas både såsom historiskt osann och såsom missvisande med avseende å nutida förhållanden. I gången såväl som modern tid har en långt driven samverkan framtingats eller frivilligt uppnåtts och steget från en nutida producentförening till föreningsjordbruk synes i själva verket icke alltför långt. Den i viss mån frivilliga, men onekligen till övervägande del av förhållandena framtingade gemenskapen i det gamla byalaget skulle genom institutet föreningsjordbruk utbytas mot en helt frivillig samverkan, som i motsats till tegskiftets byalag bleve inrättad just i syfte att befordra ett rationellt jordbruk. Den av laga skiftet söndersprängda bysamfälligheten skulle i moderna former återuppbyggas i ett samfällt arbete till gemensamt gagn. Jordbrukets räntabilitet skulle höjas genom minskade byggnadskostnader, genom maskinell drift och rationell planering överhuvud taget, arbetskraftsproblemet skulle förenklas och icke minst kvinnornas arbetstid förkortas. Man frågar sig huruvida inför utsikten till dylika ekonomiska och sociala framsteg den individuella äganderätten till ett visst stycke jord verkligen skall te sig såsom ett omistligt värde för den svenske bonden, som dock haft goda erfarenheter av samverkan i andra former än den nu påtänkta. Måhända skall en äldre generation av självägande bönder med traditionell misstro mot nya påfund hysa tvekan att taga steget fullt ut till gemensamt ägande och gemensamt brukande av jorden. Det synes dock icke för djärvt att antaga, att en uppväxande generation skall se annorlunda på frågan, helst som valet kanske stundom kan komma att stå mellan att medverka till bildande av ett föreningsjordbruk eller att fråntråda ett mindre jordbruk, till vilket varken kvinnlig eller annan arbetskraft kan anskaffas till löner, som stå i rimlig proportion till avkastningen. Under alla omständigheter står den utvägen till buds, att staten visar vägen genom att upplåta några större jordegendomar åt ett lämpligt antal dugande lantarbetare, vilkas exempel efterhand kan följas även av andra kategorier av jordbrukare. Än i dag lär nämligen kunna åberopas vad Riksens ständer i skrivelse om lanthushållningens förbättrande år 1741 uttalade: warandes nogsamt bekant, att intet kraftigare medel kan wara, att bringa allmogen ifrån sine förfäders gamle wahna, än at någon med godt exempel dem föregår, och sedan wägleder och gifwer dem goda råd, på hwad sätt man både nyttigast och lindrigast kan denne fördelaktige förbättringen åstadkomma.

3 K A P.

Erfarenheter av kollektivjordbruk i främmande länder.

I Amerikas förenta stater finnas vissa på religiös grund vilande jordbrukskooperativ, vilka märkligt nog leda sitt ursprung ända från 1500-talets Europa. Dessa företag tilldraga sig förvisso ett betydande intresse, framför allt ur historisk synpunkt, men torde med sin klosterliknande organisation icke kunna lämna något bidrag till lösningen av det här aktuella problemet.

Frånsett nu nämnda företag, synas vissa i *Italien* befintliga jordbrukskollektiv vara de äldsta, som alltjämt bedrivs, en omständighet som synes motivera att särskild uppmärksamhet ägnas dem. Den i *Sovjetunionen* under beteckningen kolkhos förefintliga typen av kollektivjordbruk är åter märklig därutinnan, att den av myndigheterna godtagits såsom praktiskt taget den enda i landet tillämpade metoden för jordbrukets organisation och inpassats som ett viktigt led i den statliga planhushållningen. Det därefter mest omfattande försöket i modern tid att lösa jordbrukets ekonomiska och sociala problem genom kollektiv drift återfinnes i *Mexico*. Särskilt intresse tilldrager sig vidare den kollektiva judiska kolonisationen i *Palestina* ävensom ett under åren 1937—1943 under »den nya given» i *U.S.A.* av myndigheterna verkställt experiment i stor skala med kollektiv jordbruksdrift.

Även på åtskilliga andra håll inom och utom Europa ha gemensam jordbruksdrift prövats, exempelvis i Bulgarien och Argentina, och det stora intresse spörsmålet för närvarande tilldrager sig i olika länder framgår redan av de förfrågningar, som under hand framställts rörande de svenska planerna under denna utrednings fortgång.

Den i det följande lämnade redogörelsen för förhållandena i Italien grundar sig dels på *Karl Petanders* arbete, *Kooperationen och samhällsutvecklingen*, Stockholm 1926, s. 364 ff., och dels på upplysningar, som inhämtats av utredningsmannen under en med vederbörligt tillstånd företagen studieresa till Italien sommaren 1946. I övrigt bygger framställningen väsentligen på *H. F. Infield*, *Cooperative Communities at Work*, New York 1945, vilket arbete synes bygga på omfattande källstudier och torde utgöra den modernaste sammanfattningen av litteraturen i ämnet. Av i övrigt genomgången

litteratur må särskilt nämnas *R. Schlesinger*, *Soviet Legal Theory*, London 1945, samt den av United States Department of Agriculture utgivna tidskriften *Foreign Agriculture*, som åren 1937—1940 innehöll åtskilliga upplysningar rörande Sovjetunionens jordbruk.

Italien. Den kooperativa rörelsen är sedan gammalt mångsidigt och kraftigt utvecklad i Italien och i ett hänseende ha italienarna tillfört den internationella Kooperationen ett helt nytt inslag, nämligen just i form av kooperativ jordbruksdrift. Detta slag av Kooperation framträdde i Italien redan vid mitten av 1880-talet. Härtill synas särskilt två omständigheter hava medverkat.

I vissa delar av landet ägdes jorden till väsentlig del av stat och kommun, av kyrkan och av fromma stiftelser. Särskilt på Sicilien men även på andra håll funnos vidare stora latifundier, vilkas ägare vistades på annat håll och icke hade annat intresse för jorden än att få uppbära en mer eller mindre fixerad ränta på det i denna investerade kapitalet. I samtliga fallen överlämnades jorden ofta till personer, vilka förmedlade utarrenderingen till den egentlige brukaren och vilka gentemot ägaren stodo såsom garantier för arrendesumman. Förmedlarens spekulationer medförde ofta höjning av priserna på jorden, vilken delades i smålotter och uppläts till underarrendatorer såsom hälftenbruk eller i andra former av arrende. Hos brukaren uppstod då en strävan att skjuta förmedlaren å sido. Härtill fann man ett medel i den kooperativa föreningen, vilken organisationsform gav brukaren tillräcklig vederhäftighet för att en direkt uppgörelse med jordägaren skulle bli möjlig.

Den andra omständighet, som bör tillmätas särskild betydelse för uppkomsten av kooperativ jordbruksdrift i Italien, är den ofta svåra arbetslösheten i landet, vilken före första världskriget orsakade en kraftig emigration. Denna arbetslöshet blev särskilt svår i sådana trakter, där stora gods funnos, på vilka ett jämförelsevis extensivt jordbruk bedrevs med hjälp av en rotlös, för säsongen anställd arbetarstam. Ännu vid sekelskiftet levde denna befolkningsgrupp i verklig misär. Många jordbruksarbetare kunde icke finna arbete under mer än tre månader på året och årsinkomsten kunde stanna vid 200 lire. Det kooperativa jordbruket skulle nu, menade man, ge jordbrukaren en mera tryggad ställning samt möjliggöra en vida intensivare odling av jorden och därmed öka efterfrågan på arbetskraft.

Det första italienska kooperativjordbruket bildades av en arbetareförening i Ravenna, som år 1885 arrenderade egendomen San Vitale av kommunen med samma namn¹. Exemplet följdes redan påföljande år i Cremona, år 1890 på en plats i trakten av staden Reggio i Emilien, år 1893 på Sicilien o. s. v.

¹ Mera formlöst drivna jordbrukskooperativ torde ändå tidigare ha funnits i trakten av Ravenna, då det nedan omtalade företaget i Ostia Antica, vilket påbörjades år 1884, betecknats som ett slags dotterföretag till jordbrukskooperativen i Ravenna-distriktet.

Rörelsen tillväxte undan för undan och år 1922 — d. v. s. vid tiden för fascismens maktillträde — funnos minst 400 kooperativa jordbruksföretag i landet. Många nyodlingar upptogs av företagen (jfr nedan angående Ostia Antica) och i högre grad än förr tillämpades modern maskinteknik och på det hela taget rationella arbetsmetoder, varigenom jordens avkastning i ofantlig grad ökades.

De olika föreningarna följde med hänsyn till organisation, metoder och betraktelsesätt flera olika linjer. Två huvudtyper kunna emellertid urskiljas, vilka i enlighet med medlemmarnas allmänna grundåskådning pläгат betecknas *katolska* och *socialistiska* kooperativ. De förra hade en mera individualistisk och de senare en mera kollektivistisk prägel i fråga om äganderätt, metoder m. m.

De katolska företagen köpte eller arrenderade större gods i avsikt att dela upp jorden till brukning bland medlemmarna, som visserligen icke blevo självägare i gängse mening men fingo en relativt tryggad besittningsrätt till sitt jordområde. Vissa föreningar avsågo emellertid att så småningom låta varje andelsägare genom lämpliga inbetalningar bli ägare av den jord han brukade utan att föreningens verksamhet i övrigt behövde upphöra.

Varje medlem fick ett för sig och familjen passande jordområde, brukade detta själv och ägde själv djur och redskap. Samtidigt kom emellertid en viss kollektivism till uttryck. I centrum eller kring den gamla huvudgården bevarades ett mindre område, som sköttes kollektivt, d. v. s. av föreningen som sådan. Föreningen anställde vidare en jordbruksteknisk rådgivare, som stod medlemmarna till tjänst och även hade hand om den verksamhet i övrigt, som föreningen bedrev. Föreningen hyrde exempelvis ut vissa större maskiner till medlemmarna, gjorde vissa gemensamma uppköp av utsäde, gödselmedel m. m. Till föreningen var ofta knuten någon lånekassa, en konsumtionsförening, en försäljningsverksamhet eller dylikt.

Till de katolska föreningarnas speciella svårigheter hörde att fördela jorden och byggnaderna bland medlemmarna och att riktigt fastställa arrendesummorna. Vid dylika och andra tvistefrågor kunde en präst eller annan opartisk medlem av föreningens styrelse tjänstgöra som medlare eller skiljedomare.

De socialistiska föreningarna eftersträvade ett kollektivistiskt jordbruk i strängaste mening, d. v. s. ett jordbruk, där den tekniska och administrativa ledningen var enhetlig, där den enskilda egendomen icke spelade någon egentlig roll och där några individuella rättigheter icke voro knutna till den särskilda jordlotten. I dessa föreningar brukade man maskinerna kollektivt, gjorde gemensamma uppköp av utsäde och gödselmedel och sålde sina produkter kollektivt. Maskinerna spelade här i regel en helt annan roll än i de katolska föreningarna, då socialisterna främst gripit sig an med att bruka jorden på slätterna, där en modern maskinteknik var fördelaktig. Medlemmarna voro förbjudna att anställa andra arbetare i sin tjänst och att utan

medgivande bruka annan jord än den föreningen innehade. De voro anställda i föreningens tjänst mot en bestämd fackföreningslön, och hela avkastningen gick till företaget som sådant. De voro i regel fackföreningsarbetare, under det att medlemmarna i de katolska föreningarna mestadels voro bönder eller småbrukare.

Såsom förut nämnts visade sig de kooperativa jordbruken vara i stånd att avsevärt uppdriva jordens avkastning. De kollektivistiska föreningarna med sin enhetliga och moderna ledning kunde därvid i det hela uppvisa högre siffror för avkastningen än de mera traditionellt drivna katolska företagen. De socialistiska föreningarna måste emellertid oftast efter hand i större eller mindre grad modifiera det rent kollektiva systemet i individualistisk riktning, exempelvis genom att dela upp jorden för ett eller ett par år i sänder. Vanligt var emellertid, att den socialistiska föreningen kollektivt plöjde och gödslade fälten och även tröskade grödan, medan det överläts åt varje medlem att på egen hand vältta och rensa fälten samt skörda. Varje medlem fick sedan behålla en viss del av sin jordlots avkastning och lämna viss del till föreningen som ersättning för dess utlägg och tjänster. Föreningens tekniska ledare bestämde dock hur jorden skulle brukas. Betesmarken uppdelades ej. På vissa håll bedrevs även kollektiv odling av vete. Till de kollektivistiska föreningarna voro för övrigt ofta andra verksamhetsgrenar knutna. Föreningarna drevo exempelvis en konsumtionsförening, ägde en sparkassa, producerade vin o. s. v.

Kapitalfrågan erbjöd icke obetydliga svårigheter för de kollektivistiska föreningarna, vilkas medlemmar voro egendomslösa arbetare. År 1913 inrättades emellertid ett särskilt nationellt kreditinstitut för Kooperationen, som exempelvis år 1919 utlånade 41 milj. lire till 370 kooperativa jordbruksföretag, av vilka dock icke alla voro enbart sysselsatta med kooperativ jordbruksdrift. Lånen lämnades mot säkerhet av föreningarnas kreatur, redskap och skörd. Lån erhöles även av staten samt av andra banker och kreditföreningar än det nyssnämnda kreditinstitutet.

Medlemmarnas insatser synas, naturligt nog, i de socialistiska föreningarna ha stannat vid jämförelsevis anspråkslösa belopp. Större betydelse ägde det kapital, som uppstod genom fondering av vinstmedel. Överskottet utbetalades nämligen i regel icke till medlemmarna. På sin höjd förekom, att någon del av vinsten lades till andelarna i proportion till det utförda arbetet. En del av arbetslönen innehölls stundom och fick uttagas först sedan det visat sig att behållning verklig uppstått.

Även disciplinfrågan synes under nu ifrågavarande period ha inneburit en svårighet. Utöver den disciplin, som var att hänföra till medlemmarnas ansvarskänsla samt till företagens och dess ledares auktoritet, byggde den dels därpå, att medlemmarna riskerade arbetslöshet om de misskötte sig och uteslötos ur föreningarna, och dels på anslutningen till fackföreningarna.

Varje medlem måste tillhöra en fackförening. Denna och den kooperativa föreningen voro ömsesidigt företrädade i varandras styrelser, och viktiga frågor diskuterades gemensamt. Fackföreningen bestämde löner och arbetstid samt medlade i tvister mellan den kooperativa föreningen och dess medlemmar.

Föreningarna voro ej sällan relativt stora. Den största föreningen i distriktet Bergamo räknade sålunda 222 medlemmar, den minsta endast fem. Föreningarna hade dock icke alltid tillräckligt med jord åt alla medlemmar. Några av dem fingo i sådant fall vänta tills mera jord kunde erhållas eller tills en ny fördelning av den gamla jorden kunde äga rum.

I och med fascistregimens makttillträde inträdde ett allvarligt bakslag för hela den kooperativa rörelsen i Italien. En av rörelsens nuvarande talesmän har härom yttrat¹: »Vi ha bakom oss 22 års regim, vars metoder och verksamhet innebar nedslående av varje individuellt initiativ vilket — såsom frasen löd — icke lät sig infoga i ett på förhand fastställt och ordnat system. Det existerade visserligen ett kooperativt förbund, inom vilket även män arbetade, som ännu trodde på Kooperationen. Det fanns kooperativa företag, till övertvägande delen tillkomna före marschen mot Rom. Men det var icke vad vi mena med Kooperation: en sammanslutning av fria män, som frivilligt förena sig för att söka bemästra sociala och ekonomiska problem vilka oroa och intressera dem och som hysa tilltro till det fria initiativet för problemens lösande.»

Det förut omtalade nationella kreditinstitutet ombildades under fascismen och erhöll namnet Nationella arbetsbanken. Den förlorade härvid sin karaktär av speciellt kreditinstitut för den kooperativa rörelsen, vilket uppenbarligen var ett allvarligt slag för denna.

Vad speciellt de kooperativa jordbruksföretagen angår, synes regimens negativa inställning i lika mån ha drabbat de katolska och de socialistiska företagen. Många av företagen upplöstes, varvid jorden stundom skänktes till regimens gunstlingar. Andra företag hade bättre tur eller större anpassningsförmåga och lyckades fortleva. Stundom förutsatte detta företagets ombildning till aktiebolag. I andra fall var till fyllest att ny styrelse valdes, sedan ledamöterna i den gamla gått i landsflykt.

Efter mer än tjugو års fascistiskt förtryck drabbades den italienska jordbrukskooperationen av ytterligare ett hårt slag, nämligen krigets härjningar. Direkta skador av krigshandlingar och sabotage drabbade kommunikationsleder, bevattningsanläggningar och på sina håll även själva åkerjorden, medan rekvisitioner från de tyska ockupationstrupperna nära nog tömde ladugårdarna. Särskilt gäller detta det bördiga slättlandet i Bolognatrakten, där fronten var fastlåst i åtta månader. Man måste beundra den tålmodiga flit,

¹ Prof. M. Casalini, Cooperazione, Rom 1946, sid. 9.

den självuppostring, förnöjsamhet och arbetsglädje, varmed de kooperativa företagens medlemmar efter alla dessa motgångar gripit sig verket an att återuppbygga vad som raserats, och man kan icke undgå att imponeras av de resultat, som redan vunnits. Man synes heller icke rimligen kunna förneka, att den ådagalagda förmågan att bestå detta sannskyldiga eldprov äger ett betydande bevisvärde för den kooperativa organisationsformens styrka — åtminstone för italienska förhållanden.

Regeringen har ännu ej tagit ställning till alla de krav, som nu framställts av den kooperativa rörelsens ledare: återställande av egendom, som frånhänts rörelsen under fascistregimen, reorganisation av »Arbetsbanken» till dess ursprungliga karaktär etc. Emellertid erhåller rörelsen numera ett betydande stöd av en särskild till arbetsministeriet knuten överstyrelse för Kooperationen med en generaldirektör som chef. Denna myndighet har överinseende över all slags Kooperation i landet, alltså icke endast jordbrukskooperationen, vilken dock för närvarande synes tilldraga sig särskild uppmärksamhet. Den nuvarande generaldirektören är en jurist, som tidigare tagit verksam del i den kooperativa rörelsen och som nu fungerar såsom regeringens expert i frågor rörande Kooperationen och såsom en föreningslänk mellan Kooperativa förbundet och regeringen.

Såsom ett exempel på den uppmärksamhet, jordbrukskooperationen för närvarande tilldrager sig, kan nämnas, att sommaren 1946 en kurs varit anordnad i Rom för ett trettiotal unga agronomer, vilka utbildade sig till ledare för kooperativa jordbruk.

I det föregående har nämnts, att ett av de äldsta italienska jordbrukskooperativen bildades i Ostia Antica nära Rom. År 1884 flyttade 550 jordbruksarbetare från sin hemort Ravenna till den romerska slätten för att söka torrlägga och gemensamt bruka de vattensjuka markerna i trakten av Ostia. Undan för undan slöto sig hundratals romerska arbetare till pionjärerna. Omkring 600 personer dukade under i malaria, men de övriga vägrade att uppge företaget och ledde det slutligen till framgång. Där från början endast funnos öde träskmarker blev efterhand bördig åkerjord, betesmarker och trädgårdar. Numera är det de ursprungliga medlemmarnas barn och barnbarn, som gemensamt bruka området och kunna skörda frukterna av de föregående generationernas uppostringar.

Detta företag synes ha lämnats tämligen orört av fascistregimen, men drabbades desto hårdare av krigshärjningar under den tyska ockupationen efter den 8 september 1943. Av 460 hektar jord, som förblivit i kooperativets innehav, översvämmades mer än 400 hektar av havsvatten. Av 260 kreatur blevo 248 rekvirerade, stulna eller obehörigen sålda eller slaktade. Skörden på fälten förstördes av översvämningarna. Byggnaderna blevo allvarligt ska-

dade. Alla broar och till och med spångarna över bevattningskanalerna sprängdes i luften. Egendomens hela tekniska utrustning blev förstörd eller skingrad. Omedelbart före sin rerätt slog till sist tyska soldater bensin över pumpverkets transformatorer och antände dessa. Malarian började åter angripa befolkningen.

År 1946 erbjuder egendomen en annan anblick. Företagets ledning har reorganiserats, 119 nötkreatur, några hästar, ett par traktorer, ett tröskverk, en foderpress, åtskilliga plogar och andra redskap ha kunnat anskaffas. De bevattningskanaler och avloppsdikey, som slammats igen vid översvämningarna, ha satts i brukbart skick, broar, bostadshus, ladugårdar och magasin reparerats, odlingen i sin helhet återupptagits och tvåusen fruktträd planterats. För närvarande bo ett femtiotal familjer på egendomen, vilken, anställda arbetare medräknade, ger sysselsättning åt mellan 300 och 350 personer. Jorden är åter bördig och årets skörd god.

Företaget, som synes ha blivit inregistrerat såsom kooperativ förening år 1915, har i januari 1946 antagit nya stadgar, vilka bland annat innehålla följande.

Till medlemmar kunna endast antagas personer, som äro yrkeskunniga jordbruksarbetare, icke uppnått mer än 40 års ålder och icke tillhöra annat jordbruks- eller arbetskooperativ, som kunna styrka utmärkt arbetsförmåga samt äga stadigvarande hemvist i Ostia Antica sedan minst 15 år.

Omyndiga, de som fränkänts medborgerliga rättigheter samt personer, som hava intressen stridande mot föreningens, kunna icke antagas till medlemmar.

Urvalet bland ansökningarna om medlemskap verkställas av styrelsen.

Deltagande i föreningens arbete är obligatoriskt för medlemmarna.

Vid dödsfall äga arvtagarna rätt att återfå den avlidnes insats, såvida de ej i stället utse en bland sig att inträda i den avlidnes ställe och denne antages till medlem i vanlig ordning.

Verksamhetsåret räknas från den 1 oktober till den 30 september. Vid slutet av varje sådant år har styrelsen att upprätta balansräkning och inventarium. Av vinsten skall minst 20 procent avsättas till reservfond och 10 procent till pensionsfond för icke arbetsföra medlemmar. En maximerad ränta (ej överstigande »legal ränta¹») på erlagda insatser utbetalas, dock högst hälften av årets vinst. Återstoden utdelas till medlemmarna i förhållande till antalet arbetsdagar under året.

Senast fyra månader efter verksamhetsårets slut skall styrelsen sammankalla ordinarie föreningsammansammanträde för prövning av balansräkningen, utseende av olika föreningsorgan och behandling av övriga på dagordningen upptagna frågor. Medlemmarna äga påfordra att viss fråga upptages till behandling vid det ordinarie föreningsammansammanträdet, därest yrkande härom före verksamhetsårets utgång skriftligen framställas av minst en femtedel av de röstberättigade. Samma antal medlemmar ävensom revisorererna kunna — med angivande av det ärende de önska få behandlat — påkalla utlysande av extra föreningsammansammanträde senast 30 dagar efter påkallandet. Styrelsen kan utlysa extra sammanträde så snart den finner anledning därtill.

Varje medlem har en röst, oberoende av insatsens storlek.

Styrelsen består av sju medlemmar, valda av föreningsammansammanträdet för tre år.

¹ D. v. s. den officiellt fastställda bankinlåningsräntan.

Till styrelseledamot får icke utses person, som är släkt med annan styrelseledamot eller anställd av styrelsen. Styrelseledamöterna ha icke rätt till arvode.

Vid sitt första sammanträde utser styrelsen inom sig en ordförande och en vice ordförande.

Föreningssammanträdet utser tre revisorer. Även icke medlem kan utses till revisor. Revisorerna väljas för tre år.

Styrelsen kan utse en verkställande direktör, om detta befinnes lämpligt för rörelsens bedrivande och enligt styrelsens uppfattning låter sig göra med hänsyn till föreningens ekonomiska ställning.

Föreningssammanträdet utser slutligen för tre år tre förtroende- eller skiljemän, vilka icke få vara medlemmar i föreningen. Till förtroendemännens avgörande bör hänskjutas alla tvistigheter mellan föreningen, medlemmarna och de anställda.

Även i norra Italien har jordbrukskooperationen hastigt återuppblomstrat efter krigets slut — och fascistregimens avskaffande. Särskilt gäller detta de utomordentligt bördiga trakterna kring städerna Reggio, Bologna och Ravenna i provinsen Emilien, d. v. s. södra delen av Poslätten, och detta trots att krigshärjningarna här, såsom förut nämnts, varit särskilt svåra. Utredningsmannen har haft tillfälle att besöka ett tiotal kooperativt drivna egendomar i dessa trakter. Av dem omfattade den minsta 220 hektar och den största ej mindre än 1 200 hektar. Antalet medlemmar uppgick ofta till flera hundra. Odlingen avsåg företrädesvis vete, majs, ris, sockerbetor, foderväxter, hampa, tobak och givetvis vin. På en av de besökta egendomarna bedrevs — jämte annan verksamhet — fruktodling inom en sammanhängande areal av över 200 hektar, där bl. a. försök verkställdes med ett hundratal olika sorters äppelträd från skilda delar av världen. Även animalisk produktion bedrevs i stor skala; ladugårdar och svingårdar hade åter börjat fyllas. En av traktens förnämsta produkter är s. k. parmesanost. Även framställning härav samt av andra mejeriprodukter bedrivs av kooperativa företag, hos vilka jordbrukskooperativen kunna få avsättning för mjölken. Samma är förhållandet med vinfabrikationen.

På dessa egendomar — liksom i Ostia Antica — rådde en påfallande trivsel och arbetsglädje, ehuru levnadsstandarden uppenbarligen var väsentligt lägre än medelstandarden bland vårt lands jordbrukare.

Medlemmarna uppbära timlön, av vilken åtminstone på vissa håll 30 procent innehålles tills årsresultatet kan överblickas. Kvarstår överskott sedan full lön uppburits av medlemmarna och fondavsättningar verkställt, användes detta i regel *icke* för utbetalande av lönetillägg utan för utvidgande av rörelsen, för anläggningar till medlemmarnas gemensamma gagn eller för annat liknande ändamål. Arbetstiden är 48 timmar per vecka utom under skördetiden, då man ofta arbetar även på söndagarna.

Företagen voro till övervägande delen grundade på arrende, företrädesvis av jord i kommunal ägo eller tillhörig någon from stiftelse. Ett av de besökta företagen hade grundats år 1906, upplösts under fascistregimen och åter-

upprättats år 1945. Andra hade lyckats balansera sig fram under diktaturen men i stället förlorat 80 procent av sin kreatursbesättning genom krigsrekvisitioner.

Såsom exempel på jordbrukskooperationens snabba uppblomstring på senaste tid kan nämnas, att i Reggiodistriktet vid tiden för den tyska ockupationens upphörande i slutet av april 1945 funnos 7 kooperativa jordbruksföretag medan antalet i juli 1946 stigit till 22, av vilka det minsta hade 40 medlemmar och det största icke mindre än 980. Ytterligare ett tiotal företag hålla för närvarande på att rekonstrueras enbart i Reggiodistriktet.

De nutida italienska kollektivjordbruken framstå, såsom det sagda utvisar, väsentligen såsom ett led i den kooperativa rörelsen inom landet och synas böra karakteriseras som en form av producentkooperation. Från kollektivjordbruken gå produkterna ofta, såsom också förut berörts, till andra kooperativa företag: kvarnar och mejerier, fabriker för framställning av marmelad, vin etc. och givetvis även direkt till konsumtionsföreningarnas butiker. Rörelsen anges vara helt opolitisk. Bland dess ledande män återfinnas också representanter för alla större politiska partier. Emellertid lägges stark vikt vid rörelsens sociala uppgift och rörelsen visar därvid i sin målsättning en omisskännlig radikal prägel. Rörelsens företrädare i våra dagar hävda, att medan de äldsta företagen närmast bildades i syfte att tillgodose medlemsgruppens egna intressen, är målet nu att bidra till att återuppbygga och reformera landets ekonomiska och sociala liv.

Den italienska jordbruksbefolkningens prekära ställning vid sekelskiftet har förut berörts. Icke heller i våra dagar kunna de för säsongen anställda jordbruksarbetarna påräkna arbete mer än 7—8 månader om året. Det framhålls då såsom de kooperativa företagens styrka, att deras verksamhet kan organiseras så, att medlemmarna kunna erhålla arbete under hela året. Redan häri ligger en stark lockelse för den jordbrukande befolkningen att söka medlemskap i de kooperativa företagen, oaktat timlönen icke är högre än på andra håll och vinstutdelning i form av lönetillägg i regel icke äger rum. Härtill kommer emellertid även att medlemmarna kunna påräkna, att varje vinstgivande år någon åtgärd vidtages till samtliga medlemmars förmån.

Vad angår den inre organisationen av verksamheten, synes framgå av uttalanden vid det italienska Kooperativa förbundets första kongress i Rom efter kriget — i september 1945 — att intresset numera huvudsakligen är inriktat på den typ av företag, som för en äldre period betecknats såsom socialistisk, d. v. s. med kollektiv drift i verklig mening utan uppdelning av jorden till medlemmarnas individuella brukande.

Med avseende å sin yttre juridiska form äga företagen, såsom redan framgått, karaktären av ekonomiska föreningar. Den italienska civillagen inne-

håller bestämmelser om inregistrering av sådana föreningar. Normalstadga för dem finnes även utarbetad. Däremot saknas lagbestämmelser exempelvis om företagens fondbildning och vinstutdelning. Den ovan i vissa delar refererade stadgan för kollektivjordbruket i Ostia Antica är utformad i huvudsaklig överensstämmelse med nyssnämnda normalstadga. Dock ha givetvis tillägg och avvikelser måst företagas, då normalstadgan icke utarbetats med speciell hänsyn till jordbrukskooperativen. Bestämmelsen att tio procent av vinsten skall avsättas till en pensionsfond återfinnes exempelvis icke i normalstadgan, i vilken givetvis även saknas motsvarighet till de i referatets första stycke angivna speciella kompetenskraven på medlemmarna i Ostiaföretaget.

Till sist bör här omnämnas en av allt att döma betydelsefull lagstiftningsåtgärd kort efter krigets slut med syfte att befordra jordbruksproduktionen, nämligen utfärdandet av en författning kallad »Decreto Gullo» efter namnet på den dåvarande (kommunistiske) jordbruksministern¹. Författningen innehåller bestämmelser om ett slags temporär expropriation av jord, som ägaren låtit ligga obrukad eller otillräckligt brukad i förhållande till jordens beskaffenhet, betingelserna för jordbruk i orten och de krav på odling, som kunna ställas med hänsyn till jordbruksproduktionens nödvändighet för landet. Närmast torde avses för spannmålsodling lämpad mark, som ägaren funnit bekvämast att begagna såsom naturlig betesmark. Har jorden utarrenderats i dylikt syfte kan med stöd av författningen arrendeavtalet hävas.

Författningen möjliggör sålunda tvångsupplåtelse på arrende av obrukad eller otillräckligt brukad mark men endast till sådana sammanslutningar av jordbrukare, vilka i vederbörlig ordning konstituerats såsom kooperativa eller andra föreningar. Upplåtelsen får avse högst fyra år.

Att jordupplåtelse enligt författningen endast får ske till arrendekollektiv och att sålunda fördelning i smålotter icke får ifrågakomma, har givetvis uppmärksamrats av den kooperativa rörelsens talesmän. En av dessa² har — något drastiskt — kommenterat författningens utformning i följande ordalag: En uppdelning av jorden för att varje jordbrukare skulle få en egen jordbit vore ett nonsens, som ingalunda skulle tjäna jordbrukets framåtskridande utan endast blint hörsamma jordbrukarens instinktiva begär att äga jorden. Borde man inte ge varje textilarbetare en egen vävstol och varje spårvagnsförare en egen spårvagn, om man trodde det vara lämpligt att giva varje jordbrukare en munsbit jord!

Författningens idé har ingalunda stannat på papperet. Hittills ha ett femtiotal företag tillkommit med stöd av »Decreto Gullo», och den av dessa företag

¹ Gullo är fortfarande medlem av regeringen, ehuru ej längre jordbruksminister.

² Den förut citerade professorn Casalini.

disponerade arealen utgör i runt tal 4 000 hektar eller i medeltal omkring 80 hektar för varje företag.

Utredningsmannen har besökt ett av dessa företag, beläget nära Rom. Företaget, som har 61 medlemmar, alla jordbruksarbetare, har utsett en styrelse, bestående av ordförande, vice ordförande och ytterligare tre ledamöter, tre revisorer samt tre förtroendemän. Till företaget har enligt »Decreto Gullo» tvångsupplåtits 115 hektar obrukad jord i enskild ägo. Tio hektar ha innevarande år icke kunnat odlas, enär upplåtelsen i denna del skett för sent. Omkring 100 hektar hade — under ledning av en agronom — i våras plöjts på maskinell väg och besåts med vete. Återstoden av arealen eller omkring 5 hektar hade uppdelats i smålotter, för att av medlemmarnas familjer användas till köksträdgårdar.

Växtligheten var god och av 22 ton utsäde beräknade man att i år erhålla en skörd på 200 ton vete. Vid utredningsmannens besök pågick tröskningen av säden. Även här rådde påtaglig sänja och arbetsglädje och medlemmarna av företagets styrelse tillkännagåvo sin oreserverade tillförsikt beträffande företagets framtid. Den enda olägenhet, som man beklagade sig över, var att några bostäder ej funnos på närmare håll än fem kilometer från arbetsplatsen. Det odlade området var helt obebyggt. I detta hänseende skilja sig emellertid företagets arbetsförhållanden icke från förhållandena vid flertalet andra jordbruk i Italien, där bostadsbebyggelsen i regel är hopträngd i täta samhällen, vilka, särskilt som byggnaderna äro av sten, mest likna små städer. Från dessa kan vägen till arbetsplatsen ofta vara väsentligt längre än i det här omtalade fallet.

Jordbrukets problem intager en mycket framträdande plats i det komplex av svårlösta spörsmål, som föreligger vid strävandena att återuppbygga det krigshärdade Italien. Inom den av representanter för fyra politiska partier bestående samlingsregeringen såväl som i den offentliga debatten överhuvudtaget synas stora meningsmotsättningar framträda rörande utformningen av landets framtida jordbrukspolitik. Samtidigt råder emellertid enighet därom, att det kooperativa jordbruket, såsom innefattande ett viktigt hjälpmedel vid landets ekonomiska och sociala rekonstruktion, bör stödjas och utvecklas — låt vara att skilda uppfattningar synas råda om den grad, vari statligt bistånd bör givas, i det att den kooperativa rörelsens talesmän ställt högre krav på statligt stöd än regeringen — i vart fall hittills — kunnat eller velat tillmötesgå.

Hur stora olikheterna i skilda hänseenden än må vara mellan italienska och svenska förhållanden, synes det icke kunna fränkännas ett betydande intresse även ur våra synpunkter att man i det land, som har de långvarigaste erfarenheterna av kooperativt jordbruk, i en situation, som förvisso

icke tillåter några äventyrliga experiment, enigt sluter upp kring tanken att ställa statens auktoritet bakom de enskilda strävandena att för andra gången uppbygga en omfattande kooperativ jordbruksdrift.

Sovjetunionen. Intill 1914 var Ryssland världens största exportör av vete, korn och havre. Efter 1918 bestämdes däremot problemställningen helt av bristen på spannmål, särskilt ödesdiger med hänsyn till cerealiernas dominerande ställning i rysk jordbruksekonomi och diet. Medan många andra länder hade att dragas med svårigheter på grund av överproduktion inom jordbruket, var uppnåendet av tillräcklig produktion Sovjets problem. Ännu så sent som år 1931, då för jordbruket ogynnsamma väderleksförhållanden rådde, skall skörden ha varit 13 procent lägre än år 1913. Samtidigt hade folkmängden sedan sistnämnda år ökat med 17 procent.

Under ett tiotal år efter revolutionen dominerade det individuella bondejordbruket i Sovjetunionen. De första kollektiven synas dock ha tillkommit redan under åren 1918—1921. En allmän kollektivisering av jordbruket igångsattes emellertid först år 1929, då myndigheterna beslöt att på detta sätt dels göra sig oberoende av småbönderna (kulakerna) i fråga om spannmålstillförseln till stadsbefolkningen och industriarbetarna och dels att söka stegra spannmålsproduktionen. Åtgärden, som utgjorde ett viktigt led i den första femårsplanen (1928—1933), hade både ekonomiska och politiska motiv. De ekonomiska motiven voro i och för sig vägande nog. Sedan de gamla storgodsens styckats efter revolutionen, uppgick antalet småbruk i Sovjetryssland till 20 à 25 miljoner och ombildningen av dessa till större enheter hade befunnits utgöra förutsättningen för att produktionen skulle kunna stegras genom anlitande av industriella jordbruksmetoder i stor skala. I huvudsak synas två vägar hava följts, nämligen inrättande av *sovkhoser*, d. v. s. rent statliga jordbruk, och *kolkhoser*, d. v. s. kooperativa jordbruk. Dessutom anordnades statliga maskin-traktor-stationer (*M.T.S.*).

Omvandlingen genomfördes ofantligt snabbt. Redan i juni 1931 skall hälften av småbruken ha varit kollektiviserade. På vissa håll i de viktigaste spannmålsdistrikten nåddes siffran 80 procent. År 1935 sägas kollektiva och statliga jordbruk ha omfattat mer än 90 procent av skördearealen och år 1938 betecknas kollektiviseringen av det sovjetryska jordbruket som ett fullbordat faktum. Vid tiden för det andra världskrigets utbrott torde knappast mer än en procent av jordbruket ha förblivit individuellt. Det är bondekollektiven under statlig kontroll och icke de rent statliga jordbruken, som uppnått överlägsenhet i det nya systemet. Från slutet av år 1935 har en ombildning av *sovkhoser* till *kolkhoser* fortgått.

Kollektivjordbruket hade från början åtskilliga allvarliga svårigheter att övervinna, särskilt bristen på kompetenta ledare och bristen på dragare. Intressant är att iakttaga, att myndigheterna för att få systemet att fungera

smidigare efterhand funnit sig föranlåtna att göra vissa eftergifter i individualistisk riktning på samma sätt som förut visats hava skett inom de s. k. socialistiska jordbrukskooperativen i Italien. År 1933 fixerades sålunda i förväg de spannmålskvantiteter kollektiven hade att mot fastställda priser leverera till staten och jordbrukarna tillförsäkrades rätt att behålla eller på ortens privata marknad sälja vad de därutöver lyckades skörda. Man införde också högre priser på vad som såldes till staten utöver de bestämda kvantiteterna. Arbetslönerna differentierades efter duglighet och en jordbrukarfamilj, som anslöt sig till ett kollektiv, fick behålla sitt bostadshus samt upp till ett tunnland jord för grönsaks- och fruktodling. Kolkhosmedlemmen kunde vidare i enskild ägo behålla en ko, några grisar och får samt ett icke begränsat antal fjäderfä. Sistnämnda modifikationer tillkommo åren 1934—1935 och fixerades i en författning av februari 1935, ytterligare bekräftad i 1936 års konstitution för U.R.S.S.

Förbättrade resultat uppnåddes nu, även på grund av successiv ökning i produktionen av jordbruksmaskiner, särskilt såsom ersättning för dragare. Maskinerna importerades först, framför allt från U.S.A., men började därefter tillverkas inom landet.

År 1938 skola samtliga på kollektiven begagnade traktorer och skörde-tröskor ha ägts och drivits av staten. De voro samlade på ett stort antal maskin-traktor-stationer. Antalet dylika stationer har angivits till 158 år 1930 men steg raskt till nära 7 000 strax före kriget.

I tidskriften *Foreign Agriculture* har omnämnts ett exempel på en kollektivfarm i Ukraina, som omfattade 2 000 hektar och sysselsatte 700 personer, 390 kvinnor och 310 män. Kolkhosernas medelareal har emellertid angivits till omkring 525 hektar med i genomsnitt 75 familjer på varje. Vid tiden för krigsutbrottet skall antalet kolkhosar ha utgjort 250 000, vilket skulle betyda, att varje kolkhos motsvarar bortåt ett hundratal av de förutvarande småbruken.

En kolkhos bildas genom att ett antal bönder i samma trakt beslutar att socialisera sina produktionsmedel. Genom att sammanslå sina ägor bli de medlemmar av kolkhosen och förvandlas från småbönder till kooperativa jordbruksproducenter. Medlemskap beviljas alla arbetare, som uppnått 16 års ålder och äro villiga att åttlyda de upprättade föreskrifterna. Frågan om inträde behandlas först av förvaltningsutskottet men underställes godkännande av allmänt medlemsammanträde.

Tillträdande medlem har att betala en inträdesavgift, som varierar med hänsyn till hans föregående ställning och för en bonde utgör upp till tio procent av hans egendom, såväl socialiserad som enskild, för en löntagare — exempelvis en agronom eller lärare — högst tio procent av årsinkomsten samt för en jordbruksarbetare endast fem rubel. Inträdesavgifterna, vilka kunna erläggas genom avbetalningar, avsättas till en fond.

En undersökning år 1931 av medlemmarnas föregående ställning gav vid handen, att antalet f. d. jordbruksarbetare, d. v. s. medlemmar som tidigare icke ägt någon jord, var ganska lågt. Det utgjorde mellan 7,5—19,8 procent av hela antalet medlemmar, ett förhållande som torde finna sin förklaring däri, att de egendomslösa arbetarna utgjorde den rörligaste delen av lantbefolkningen och ofta övergävo jordbruket till förmån för industrien, som också var i stort behov av arbetskraft.

Enligt utfärdad normalstadga återfår en utträdande medlem sina tillskott, men jord som en gång tillförts kolkhosen kan icke återtagas. Frivillig avgång har uppgivits vara ovanligare än uteslutning.

Den statliga kontrollen av kolkhoserna utövas huvudsakligen genom M.T.S. Dessa stationer syssla icke endast med utlåning av maskiner och deras personal består icke blott av tekniker, som sköta traktorer och lära kolkhosmedlemmarna att handskas med modernt jordbruksmaskineri, utan även av agronomer, som ge råd i fråga om växtföljder, användningen av gödselmedel, jordförbättring o. s. v., samt av bokföringsexperter, som hjälpa till med uppläggande och förande av ordentliga räkenskaper. M.T.S. spelar också en betydande roll vid uppsamlandet av den del av produktionen, som utgör statens ersättning för lämnade tjänster.

Interna angelägenheter handläggas självständigt av kolkhosen. Det högsta beslutande organet är det allmänna medlemssammanträdet. Enligt normalstadgan kräves beslut av två tredjedelar av medlemmarna i viktigare angelägenheter, t. ex. antagande eller uteslutning av medlem. Sammanträdet utser olika utskott. Viktigast för affärsledningen äro förvaltningsutskottet samt granskningsutskottet, vilket sistnämnda har att kontrollera förvaltningsutskottets åtgärder. Båda utskottens medlemmar väljas för ett år.

För att säkerställa åttlydnaden bland medlemmarna av de antagna stadgarna kan förvaltningsutskottet tillgripa disciplinära åtgärder. Försummelse att följa givna anvisningar, uteblivande från arbetet utan godtagbart skäl eller vårdslöshet i skötseln av redskap och kreatur kan medföra tillrättavisning eller varning, suspension och böter samt till sist uteslutning. Enligt en reviderad normalstadga får uteslutning tillgripas endast sedan övriga korrektiv visat sig otillräckliga. Endast allmänt medlemssammanträde, vid vilket två tredjedelar av medlemmarna äro närvarande, kan, såsom förut nämnts, förordna om uteslutning, och även dylikt beslut kan överklagas hos myndighet i distriktet.

Såsom den lämnade redogörelsen visar har kolkhosen utvecklats till att i viss mån bliva en kompromiss mellan kooperativt och individuellt jordbruk. Icke all produktion är kooperativ. Varje medlem tillåtes driva ett eget litet jordbruk och äger rätt att privat sälja vad han kan undvara av dess produkter. Han är sålunda delvis kooperatör och delvis individuell producent.

Allt arbete på kolkhosen skall utföras av medlemmarna. Anställande av annan arbetskraft får endast ske i nödfall och efter tillåtelse av allmänt medlemsammansammantråde. Arbetet utföres av olika arbetslag bestående av fem till femtio medlemmar, vilka av förvaltningsutskottet tilldelas en bestämd jordareal och en speciell uppgift i produktionen samt ledas av en förman. I vissa fall synes arbetet anordnas som en tävlan mellan olika arbetslag om det bästa resultatet. Arbetet pågår under normala förhållanden från klockan 7 till klockan 19 med två timmars middagsrast, eller sammanlagt 50 timmar under en femdagarsvecka. Kort före krigsutbrottet skall arbetsveckan ha utsträckts till sex dagar. Kvinnorna synas ofta ägna större delen av sin tid åt arbete på det individuella jordbruket. För att ernå en önskvärd proportion mellan de två slagen av arbete har ett minimiantal arbetsdagar fastställts (150 dagar om året), som varje medlem måste ägna åt det kollektiva arbetet.

Förhållandet mellan jordbrukaren — man eller kvinna — och kollektivet synes mest erinra om industriarbetarens ställning i en fabrik, som tillämpar ackordslöner. Kolkhosarbetarens lön är emellertid till skillnad från industriarbetarens obestämd, tills skörderesultatet visat sig. Varje medlem erhåller ett löneförskott — in natura eller kontant — för livsmedel och andra nödenheter, motsvarande femtio procent av hans uppskattade årsinkomst. Vid slutet av året delas skörden på följande sätt. En del går till skatter, som betalas med sådana produkter som spannmål, lin, kött etc., en annan del går till M.T.S. för lämnade tjänster, återstoden — ungefär två tredjedelar av skörden — behåller kolkhosen. Avdrag göras vidare för kolkhosens egen räkning. Foder och utsäde avsättes för det kommande året. Avsättningar ske vidare till reservfond, för nybyggnader och reparationer o. s. v. Först efter dessa avdrag erhåller medlemmen sin andel i förhållande till sin arbetsprestation under året.

Vid fastställandet av andel i överskottet tillmätas även arbetsskickligheten betydelse. En mindre skicklig medlem får arbeta flera timmar än en skicklig för att erhålla samma inkomst. För båda blir inkomsten emellertid beroende av kolkhosens totala inkomst under året. Maskinskötarna äro i regel högst betalda.

I anslutning till kolkhosernas inrättande ha även vissa sociala och kulturella anstalter vidtagits. Sålunda ha skolor, teatrar och bibliotek upprättats samt vetenskapliga och musikaliska studiecirklar, danstillställningar m. m. anordnats för att höja den kulturella standarden och avskaffa »tråkigheten på landsbygden».

Mexico. De mexikanska kollektivjordbruken betecknas med det spanska ordet »*ejido*». Detta ord, som kan härledas från det latinska exitus, utgång, betecknade ursprungligen obrukad, gemensamt ägd jord i utkanten av (på vägen ut ur) en by. I Mexico begagnas ordet som beteckning för jord, som

tilldelats olika slag av jordbrukarkolonier, under den jordreform, vilken påbörjades i landet år 1915. Ordet har även kommit att beteckna de kolonier, som inneha dylik jord.

Numera finnas två grundtyper av ejido. Antingen är jorden uppdelad bland medlemmarna och brukas individuellt (jämför de katolska kooperativen i Italien) eller ock äges och brukas jorden kollektivt. Den senare formen synes endast sparsamt ha förekommit före år 1934, när den dittillsvarande regeringen ej var gynnsamt stämd mot gemensamt ägande av jord. Situationen förändrades radikalt sistnämnda år, då makten övertogs av ett politiskt parti, som på sitt program uppställt en sexårsplan för sociala och ekonomiska reformer, vilken plan såsom en huvudpunkt upptog en intensifiering av jordbruksreformen genom expropriation av jord till förmån bl. a. för kollektiva jordbruk. Syftet med reformplanerna var dels att skydda jordbrukarna från att exploateras av storgodsägare och dels att vinna en sådan metod för jordbruksproduktionen, att denna bleve tillräcklig för landets behov (jämför Sovjetunionen).

Antalet kollektiva »ejidos» har uppskattats till omkring 5 000 år 1940. Den mest renodlade typen av kollektiv återfinnes i en trakt av Mexico, kallad Laguna, hörande till två olika mexikanska stater och omfattande över 15 500 km², d. v. s. ett område motsvarande bortåt 40 procent av vårt lands hela åkerareal eller föga mindre än hela Västergötland.

Av den ekonomiskt aktiva befolkningen i Mexico voro år 1930 drygt 70 procent jordbrukare. Nära 70 procent av dessa jordbrukare ägde icke någon jord. I de två stater, inom vilka Laguna-distriktet ligger, var den del av jordbrukarna, som icke ägde någon jord, ändå större än medeltalet för hela landet, nämligen 77 respektive 86,7 procent. Laguna-distriktet, som producerar nära hälften av Mexicos bomullsskörd, har en övervägande indiansk befolkning. Före upprättandet av ejidos levde den egendomslösa befolkningen i distriktet, de s. k. peonerna (daglönarna), i ett fullständigt utblottat tillstånd under förhållanden, som upgivits likna livegenskap. Då jordbruksreformen och tilldelningen av jord nådde distriktet — år 1936 — upprättades med ett slag 221 ejidos. Därefter har antalet stigit till över 300.

Då en jordbrukskoloni skall upprättas, måste minst tjugu lämpliga, manliga jordbrukare bilda en sammanslutning och hos regeringen begära tilldelning av jord. Sökandena måste vara infödda mexikanare, minst 16 år gamla, sedan minst sex månader bosatta i den trakt, där ejidon skall upprättas, samt yrkeskunniga jordbrukare. De måste slutligen tillhöra de lägre inkomsttagarna. Framställningen om tilldelning av jord kan antingen grundas på att jorden en gång tillhört sökandena eller helt enkelt på att sökandena sakna jord. I det förra fallet betecknas tilldelningen av jord som ett »återställande», i det senare exproprieras jorden från godsägare (*hacendados*) och »doneras» till sökandena. I Laguna-distriktet, där tidigare innehav icke kunde

göras gällande, blev jorden alltid »donerad». Jorden överlämnas åt sökandena till gemensam besittning och de få själva bestämma, om jorden skall uppdelas eller brukas kollektivt. I Laguna-distriktet drivas alla ejidos kollektivt.

Någon avgift för medlemskap i en ejido utgår icke. Emellertid uppstå vissa kostnader vid begynnelsen av proceduren med landupplåtelse, till vilka kostnader var och en av sökandena har att lämna sin andel.

Så länge en medlem gör sin insats i det gemensamma arbetet är hans ställning tryggad. Uteslutningar äro sällsynta. De kunna emellertid ske då en medlem upprepade gånger visat ovillighet att arbeta under den utsedda ledningen, givit upphov till oordningar, agiterat mot det kollektiva systemet eller begått stöld eller annat brott. Något slags gottgörelse beviljas icke dem som lämna en ejido, vare sig utträdet sker frivilligt eller ej.

Då majoriteten av medlemmarna icke endast äro utblottade utan även analfabeter, bestå förvaltningsproblemen huvudsakligen av övervakning och uppfostran. Förvaltningen är tvåfaldig, en yttre, utövad av regeringen, och en inre, utövad av sammanslutningens egna organ. I teorien antagas kooperativen skola utvecklas därhän, att statlig övervakning blir obehövlig, men fullständig självstyrelse synes ännu avlägsen. Den statliga övervakningen utövas dels genom en nationell jordbrukskommission, som genom sina underavdelningar övervakar upprättandet av kolonierna, och dels genom Nationalbanken för ejido-kredit, som tillhandahåller finansiella men även andra medel för kollektivens drift. Bankens uppgift är sålunda icke endast att bevilja krediter utan även att lämna anvisningar om jordens utnyttjande, om inköp av förnödenheter och om försäljning av skörden. Banken har karakteriserats såsom en kombination av kreditgivare, jordbruksexpert, husläkare, skollärare, advokat, idrottsledare och personlig rådgivare. Laguna-området har av banken uppdelats i sexton delar med en föreståndare och en assistent åt denne för varje del. Den direkta kontakten med ejidos upprätthålles av assistenten, som alltså utgör förbindelselänken mellan banken och den interna ledningen i varje ejido.

Den interna ledningen utövas av ett verkställande och ett kontrollerande utskott. Verkställande utskottet består av tre ledamöter och tre suppleanter, utsedda av allmänt medlemssammanträde. Utskottet väljer inom sig en ordförande eller direktör, vilken fungerar såsom driftsledare. Det kontrollerande utskottet består likaledes av tre ledamöter och tre suppleanter. Alla legala handlingar måste undertecknas såväl av driftsledaren (direktören) som av ordföranden i kontrollutskottet.

Utförandet av ledningens beslut övervakas av olika funktionärer, utsedda vid allmänt sammanträde. Den viktigaste av dessa funktionärer är arbetsledaren, som tilldelar varje medlem arbetsuppgifter och tillser att dessa fullgöras. Han kontrollerar även användningen av maskinerna och för anteckningar över djur, foder och drivmedel. Han har emellertid icke någon själv-

ständig ställning. Besluten fattas på sammanträden varje vecka med den förut nämnde assistenten och de två utskottens ledamöter, vid vilka sammanträden arbetsledaren är närvarande. Hans uppgift är att organisera det dagliga arbetet för genomförande av de beslut, som fattats vid veckans sammanträde.

Enligt normalstadga, upprättad av ejido-banken, är närvaro vid det månatliga medlemssammanträdet obligatorisk. Normalstadgan reglerar vidare alla arbetsförhållanden inom och utom kollektivet samt medlemmarnas skyldigheter beträffande skötseln av maskiner och djur m. m. Medlemskapet är baserat på viljan och förmågan att utföra ett fullgott arbete. Medlemmarna måste vara redo att börja arbetet klockan 7, och för sen ankomst utan skäl kan medföra förlust av rätten att arbeta och uppbära lön den dagen. Arbetsledarens order måste åttlydas. Olydnad kan första gången bestraffas med förlust av tre arbetsdagar och kan om den upprepas leda till uteslutning. Medlemmarna äro förbjudna att åtaga sig annat arbete, så länge deras arbetskraft behövs inom kollektivet. Sistnämnda bestämmelse nödvändiggjordes av att godsägare i trakten, för vilka brist på arbetskraft uppstått genom kollektivens bildande, stundom sökte locka till sig medlemmarna genom att erbjuda högre löner.

Ersättning för arbetet utgår dels i form av bestämd lön, dels i form av ackord och dels såsom andel i uppkommen vinst. Lönen differentieras efter skicklighet. De mindre skickliga erhålla 1.50—2 pesos om dagen. En traktorskötare förtjänar 3—5 pesos och arbetsledaren 3—4 pesos. Ackordslöner utgå vid bomullsskörden. Sedan skörden försålts, skall erhållna lån först amorteras samt fem procent av överskottet fonderas. Därefter utdelas andelar i överskottet, vilket delas lika i förhållande till antalet arbetstimmar och sålunda icke i förhållande till storleken av den lön, var och en uppburit.

För arbete, som utförts för gemensamma ändamål, såsom byggandet av skolor och sammanträdeslokaler samt underhåll av vägar, utgår icke någon betalning. Sådant arbete är obligatoriskt.

Genomsnittsinkomsten i Laguna-distriktet, som före upprättandet av ejidos skall ha utgjort 75 centavos per dag, har uppskattats till 2.25 pesos per dag under år 1938 och 3.04 pesos år 1939. Dessutom åtnjuta medlemmarna vissa förmåner, exempelvis andel i produkterna från gemensamma trädgårdar samt rätt att hålla egna djur, något som i regel var förbjudet för arbetarna på en *hacienda*. Medan »bostäderna» förut voro lerkojor eller rent av hålör vid flodstränderna, har ejido-banken hjälpt till att finansiera uppförandet av enkla, moderna hus. Födan var förr både otillräcklig och enformig. Ökad konsumtion och större omväxling kan nu påvisas. Kooperativa affärer ha öppnats och prissänkningar ha möjliggjort ökad användning av sådana förnödenheter som sängar och andra möbler, husgeråd etc. samt användandet av bättre kläder.

Jämte den med hänsyn till förhållandena ofantligt viktiga skolundervisningen — även för vuxna — ha hälsovårdsfrågorna ägnats stor uppmärksamhet. Ett av de betydelsefullaste hälsovårdsproblemen i Mexico är tillgången på dricksvatten. Upptagandet av brunnar har avsevärt minskat det förut oerhört stora antalet sjukdoms- och dödsfall på grund av ohälsosamt vatten. Vidare ha dispensärer, sjukstugor och tandkliniker upprättats, vilka stå till ejido-familjernas förfogande för en avgift av 2 pesos i månaden. Ett förslag till socialförsäkring lär även vara föremål för övervägande.

Kvinnorna kunna icke bliva medlemmar av ejidos men ha organiserats i särskilda kvinnoföreningar (Ligas Femeniles).

En särskild skola har upprättats för att öva dugliga ejido-medlemmar att leda kollektiven. Skolan är organiserad som en ejido och bedriver praktisk undervisning. Efter en kurs på 1 1/2 år äro eleverna, vilkas medelålder är 30 år, i stånd att övertaga ledande befattningar i hemortens ejido.

Finansieringen av jordbruksreformen har självfallet varit ett betydande problem. Kollektiven ha bildats av en synnerligen fattig befolkning, som måst låna till allt. Därtill kommer att konstjord bevattning i hela Mexico är en viktig förutsättning för ett framgångsrikt jordbruk.

Vid bildandet av en ejido äger ett sammanträde rum mellan representanter för kollektivet och kreditbankens jordbruksexpert. De utarbета tillsammans en noggrann plan för verksamheten för månader eller år framåt. Planen omfattar en beräkning av den areal, som skall odlas, det erforderliga antalet medlemmar i varje särskild fas av verksamheten, materielkostnaden och avkastningens sannolika saluvärde. Därefter inger ejidon en ansökan om lån till belopp motsvarande beräkningarna. Två slags lån beviljas, nämligen kortfristig kredit för löpande driftskostnader samt långfristig kredit, vanligen på fem år, för maskiner och annan varaktig utrustning. Den kortfristiga krediten utbetalas varje vecka i poster tillräckliga för att täcka löner och andra löpande utgifter. Skörden säljes genom banken och såvitt möjligt återbetalas då de kortfristiga lånen och amorteras de långfristiga med en femtedel. Resten av inkomsten utbetalas till medlemmarna i proportion till deras arbetsdagar. Ejidon har därefter möjlighet att begära kredit för nästa år.

I Laguna-distriktet odlas huvudsakligen vete och bomull. Mekaniseringen på kollektiven är långt driven. En källa till ekonomiska svårigheter är emellertid otillräcklig jord i förhållande till folkmängden, klen jordmån och bristfällig bevattning. Dessa svårigheter synes man emellertid hysa förhoppningar om att kunna övervinna. En större svårighet synes vara medlemmarnas ofta förekommande oförmåga att arbeta tillsammans under det nya systemet. Överallt där medlemmarna konsekvent vägra att arbeta i grupp blir situationen hopplös. Kollektiv av detta slag äro en börda för hela projektet och kreditbanken torde i sådana fall ej ha annat val än att indraga krediten och överlämna dem som misslyckats till någon välgörenhetsinrätt-

ning. Det kollektiva systemet synes emellertid alltjämt utvidgas till nya områden och dess framtid har av amerikanska bedömare ansetts säkerställd.

Palestina. Den judiska jordbrukskolonisationen i Palestina har ägt rum i tre olika former, nämligen genom bybebyggelse av traditionellt slag, baserad på individuell äganderätt, genom kooperativa småbrukarkolonier, i vilka individuella och kooperativa drag kombinerats, samt slutligen genom en extrem form av kollektivism, betecknad med det hebreiska ordet *kvutza*.

Den första kvutzan bildades av tio personer år 1909 och existerar fortfarande. I september 1940 uppgick antalet kolonier av detta slag till 79 med ett sammanlagt medlemsantal av mer än 20 000 personer eller omkring en sjundedel av den judiska jordbrukarbefolkningen i Palestina. Dessa företag brukade i runt tal en fjärdedel av den judiska jordbruksarealen i Palestina. Kvutzan har således kommit att utgöra en betydelsefull del av hela det judiska repatrieringsprojektet.

Ett intressant och betydelsefullt drag hos de judiska kollektivjordbruken äro de noggranna förberedelser, som äga rum innan en ny kvutza bildas. Dessa förberedelser börja vanligen utom Palestina. Ungdomar, som ha för avsikt att emigrera till Palestina och där upprätta en kvutza, kunna bilda en grupp, som förbereder sig för sitt mål genom att lära sig jordbruk eller inhämta annan yrkeskunskap av betydelse vid kollektiv drift. Under utbildningstiden bo de tillsammans och sammanskjuta sina tillgångar. I vissa länder, exempelvis U.S.A., ha judiska organisationer inrättat jordbruk, vilka drivas på exakt samma sätt som en kvutza med den enda skillnaden att huvudsyftet är utbildning.

Emigrationen till Palestina sker likaledes i grupp. Är gruppen fåtalig, kunna dess medlemmar vid framkomsten ansluta sig till någon redan existerande kvutza eller ock arbeta vidare på att etablera sig som ett nytt kollektiv. I det senare fallet fortsätta gruppens medlemmar att bo tillsammans. De skaffa sig arbete och dela sina tillgångar. Ibland stanna de någon tid i städerna och flytta sedan till landet, där de taga anställning hos jordbrukare eller fruktodlare. Efter flera års praktik kan gruppen tilldelas jord och erforderlig kredit av vederbörande judiska organisationer.

På senare år har minimiantalet familjer, som erfordras för bildandet av en ny kvutza, fastställts till sextio. Denna höga siffra motiveras av önskemålet att möjliggöra stordrift men förklaras även av kvutzans säregna sociala organisation, vilken i det följande skall något beröras.

Varje judisk man eller kvinna som är över 18 år gammal och som ansluter sig till sionistorganisationens grundsatser, är valbar till medlem i en kvutza. Sökanden har emellertid att genomgå en provningstid på högst ett år, vanligtvis sex månader. Under denna tid bor och arbetar sökanden som med-

lemmarna själva men saknar medbeslutanderätt och behåller sina personliga tillhörigheter för sig själv.

Medlemskap beviljas vid allmänt föreningsmammanträde genom beslut med enkel majoritet. Den nye medlemmen överlämnar därefter alla sina tillhörigheter till det gemensamma förrådet.

På grund av den långa prövningstiden bliva utslutningar sällsynta. Om likväl en medlem skulle bli så förhatlig för de övriga, att han måste avlägnas, erfordras sällan någon formell utslutning. I regel får vederbörande under hand besked om de andras uppfattning och avgår. Frivillig avgång föranledes stundom av att vederbörande föredrager den mindre vittgående kollektivismen i småbrukarkolonierna. I andra fall, särskilt vid tider av högkonjunktur i städerna, kan lockelsen av höga löner visa sig för stark, särskilt för medlemmar som ha föräldrar att försörja. Politiska motsättningar kunna även föranleda avgång, i det att vissa medlemmar anse kvutzan alltför konservativ medan andra finna den alltför radikal. I allmänhet är omsättningen av medlemmar dock relativt låg, nämligen 14 procent i de på senare tid bildade och endast 6 procent i de äldre kollektiven.

Den inre organisationen av kvutzan är relativt enkel. Den huvudsakliga beslutanderätten tillkommer det allmänna föreningsmötet. En sammankomst om året är obligatorisk men medlemmarna sammankallas så snart någon fråga av mera allmän betydelse uppkommer. Frågorna avgöras genom majoritetsbeslut. Ett antal utskott på tre medlemmar, valda för ett år, utses för olika uppgifter.

Kvutzan tillämpar, såsom förut antytts, den högsta möjliga grad av kollektivism. Ingen enskild äganderätt förekommer, inga löner, ingen utdelning av vinst. Även pengar som förtjänats utom kvutzan skola överlämnas till den gemensamma kassan. Kollektivet tillgodoser medlemmarnas alla behov från bostäder, kläder och livsmedel till cigaretter och förströelser. I sistnämnda hänseende framträder betydelsen av att medlemsantalet är stort. Då nära 57 procent av medlemmarna erhållit högre bildning, kan i regel behovet av förströelser tillgodoses med egna krafter.

Den säsongmässiga planeringen av arbetet underställes medlemmarnas godkännande vid allmänt sammanträde. Det löpande arbetet planeras av ett särskilt utskott, som sammanträder dagligen och upprättar ett schema för nästa dag, vilket vanligen anslås på svarta tavlan i den gemensamma matsalen. Arbetsdagen varar i genomsnitt 10—12 timmar.

Bostäderna och möblerna äro enkla. Födan är riklig men icke särskilt omväxlande. Den består huvudsakligen av egna produkter. Medlemmarna få turas om att ombesörja matlagning, servering, diskning och städning.

Då en mor återvänder från sjukhuset efter sin nedkomst, överlämnas barnet omedelbart till en utbildad sköterska. Barnen bo för sig själva. Vid tre års ålder sättas de i en kindergarten, bedriven enligt Montessoris metoder.

Vid sex års ålder bliva barnen medlemmar i en särskild »barnförening», som formellt handhaves av barnen själva, dock under uppsikt av lärare. Vid sidan av undervisningen få barnen syssla med grönsaks- och blomsterodling m. m. Vid 10 års ålder är arbetstiden två timmar om dagen, vid 14 års ålder fyra timmar. Barn över 14 år bli medlemmar i en särskild ungdomsgrupp, som arbetar upp till sex timmar. På detta sätt växa barnen på ett naturligt sätt in i föräldrarnas organisation och vid 18 års ålder erhålla de fullvärdigt medlemskap. Dessförinnan få de på vissa håll ett års ledighet för att se sig om innan de slå sig ned på allvar i sitt eget kollektiv.

Att kvutzan varit en ekonomisk succé framgår av statistiska uppgifter, som offentliggjorts av vederbörande judiska organisationer och har även vitsordats av ojäviga iakttagare. Enligt uppgifter för 1940—1941 skola kollektiven ha tillgodosett icke mindre än 60 procent av mjölk- och äggkonsumtionen i Palestina, över 60 procent av grönsakskonsumtionen och en ändå större del av vete-, korn- och havrekonsumtionen. Kollektiven ha också infört nya slags odlingar samt lyckats i märklig grad öka mjölkavkastningen genom att efter mångåriga försök frambringa för klimatet lämpade kreatursraser. Detsamma gäller hönsskötseln.

Av intresse synes vara, att i fråga om skyldigheten att återbetala lämnade krediter, skillnad gjorts mellan kollektiv som inrättats före och efter år 1928. De äldre kollektiven voro självfallet i flera hänseenden experiment, och det har icke ansetts riktigt att lägga hela kostnaden för dessa experiment på pionjärerna.

Amerikas förenta stater. I U.S.A. ha på enskilt initiativ åtskilliga experiment med kooperativ jordbruksdrift förekommit. Företagen, som ofta byggt på religiös grund, ha i regel haft kort livslängd. Orsaken härtill har framförallt varit bristande planläggning och olämpligt urval av medlemmar. I de religiösa sammanslutningarna har sålunda trosbekännelsen varit den huvudsakliga kvalifikationen för medlemskap. Dålig jordmån och ogynnsamt klimat, brist på transportmöjligheter, tvistigheter mellan medlemmarna eller mellan dem och ledningen samt bristande erfarenhet om jordbruk anges som huvudgrunder till misslyckandena.

Av större intresse är det stort upplagda experiment med kollektivjordbruk som i U.S.A. genomförts av en statlig organisation, kallad *Farm Security Administration* (F.S.A.). De första av dessa företag påbörjades i januari 1937. De befunno sig alltjämt på experimentstadiet, då kongressen på våren 1943 beslöt att avveckla företagen.

Dessa experiment utgjorde ett led i försöken under »den nya given» att reorganisera jordbruket efter 1930-talets jordbrukskris. Från januari 1937 till mars 1942 organiserade F.S.A. i tolv olika stater 22 kollektivjordbruk, vilka

förfogade över sammanlagt bortåt 11 000 hektar jord och hade sammanlagt 407 medlemmar.

F.S.A.-kooperativen bildades huvudsakligen av jordbrukare med små inkomster. Åtskilliga kvalifikationer, såsom jordbrukstekniska kunskaper, uppställdes för medlemskap, men då experimentet ingick som ett led i strävandena att återställa jordbrukarbefolkningens existensmöjligheter blev det första kravet medellöshet.

Ansökan om medlemskap skulle ställas till en lokal F.S.A.-byrå, som utfrågade sökanden och inhämtade kompletterande uppgifter av hans grannar. Därest ett kollektivjordbruk redan upprättats, blev sökanden först hänvisad till dess styrelse. Bifall till ansökningen förutsatte då godkännande både av kollektivets styrelse och av F.S.A. Någon inträdesavgift erlades icke. Flertalet sökande voro medellösa.

Antalet utträdande ur kollektiven synes på vissa håll ha varit stort. Huvudorsakerna till avgången ha angivits vara önskemålet hos medlemmarna att driva eget jordbruk, oförmåga — särskilt bland kvinnorna — att dra jämnt med de andra medlemmarna, möjligheten att erhålla ett mera lockande arbete, föreställningen att grannarna sågo ned på »statsjordbruken för understödstagare» samt möjligheten till höga förtjänster i krigsindustrien.

Uteslutningar synas däremot ha varit ovanliga, vartill torde ha bidragit att proceduren med avsikt gjorts invecklad. Yrkande om uteslutning skulle ställas till kooperativets styrelse, och vederbörande gavs all möjlighet att försvara sig. Om styrelsen fann yrkandet befogat, hade den att framlägga frågan vid allmänt medlemsammansträde. Ett majoritetsbeslut om uteslutning skulle därefter godkännas av F.S.A. Syftet med dessa bestämmelser torde ha varit att giva medlemmarna en viss trygghetskänsla. Då någon provningstid för nya medlemmar icke förekom, torde bestämmelserna emellertid ha haft ogynnsamma verkningar.

Oberoende av om en medlem utträdde frivilligt eller ej kunde han göra anspråk på andel i den vinst, som uppstått under tiden för hans medlemskap. Han ägde också rätt att få ut sin andel i företagets övriga tillgångar. Han kunde dock icke fordra att kontant utfå sin andel, såvitt icke företagets ekonomi var god.

En huvudorsak till missnöje synes ha bottnat i förhållandet mellan arbetare och arbetsledning. Många arbetare trodde icke på företagets kooperativa syfte. De hävdade att företagen vore kooperativa endast till namnet och ansågo sig endast ha fått staten till arbetsgivare i stället för en enskild jordägare. Härtill torde ha bidragit att medlemmarna hade ringa eller ingen andel i förberedelserna vid inrättandet av ett kollektiv. F.S.A. bestämde egendomens lige, omfång och verksamhet samt träffade avtal om uppförande av byggnader och iordningställande av jorden för odling. Först därefter utvaldes och organiserades företagets medlemmar. Härutinnan företogs efter ett par år änd-

ringar, i det att blivande medlemmar fingo hjälp med bildandet av en sammanslutning, förbättring av jorden och andra förberedelser för kolonisationen.

Vare sig man betraktade experimentet som ett medel för jordbrukare med låg inkomst att draga nytta av storbrukets metoder eller som ett sätt att skaffa utbildning för efterblivna jordbruksarbetare eller helt enkelt som en utväg att skaffa sysselsättning åt arbetslösa, förelåg enighet om att jordbruken i fråga skulle givas kooperativ karaktär och att följaktligen självstyrelse var oundgänglig. Då emellertid medlemmarna vanligen kommo från de minst framgångsrika skikten av jordbrukarbefolkningen, kunde självstyrelsen innebära risk för obetänksamma och förhastade åtgärder. En dubbel administration upprättades därför: en intern, huvudsakligen ledd av medlemmarna, och en extern, ombesörjd av F.S.A.

Den interna ledningen låg hos det allmänna medlemsmötet. Varje medlem hade en andel och en röst. Ingen kunde vara andelsägare, som icke deltog i arbetet. Föreningsmedlemmarnas beslut verkställdes av en styrelse på fem ledamöter och en driftsledare. Styrelsen biträdades även av en bokförare.

Driftsledaren och bokföraren voro icke blott i företagets tjänst utan representerade även F.S.A. De erhöilo icke sin lön av kooperativet utan av F.S.A.

Allt arbete var avsett att utföras av medlemmarna själva, men anlåtande av annan arbetskraft förbjöds ej och vid slutet av år 1941 hade alla företagen utom ett anställda arbetare. Varje familj hade sin egen bostad och tomt samt rikligt med jord för grönsaks- och bärodling m. m. Vanligen tillhandahöll kooperativet kostnadsfritt redskap, gödselmedel, utsäde och dragare. På vissa platser höllo medlemmarna några grisar samt höns och en ko. På andra håll tillätos medlemmarna icke att hålla husdjur och kompensrades härför genom att erhålla en viss mängd mjölk och fläsk, antingen gratis eller mot låg betalning. Bensin, socker, kött och andra varor uppköptes i stora partier av företaget, och såldes efter partipris till medlemmarna.

Teoretiskt sett skulle betalningen för arbetet icke utgå såsom någon form av lön, utan utgöra ett förskott på beräknad andel i vinsten. Tre olika metoder för dessa »förskott» tillämpades. I flertalet företag var timpenningen enhetlig för allt slags arbete. På åtskilliga håll utgick däremot betalningen efter såväl medlemmarnas skicklighet som antalet arbetstimmar. Vissa arbetare erhöilo på detta sätt dubbelt så stor timpenning som andra. Vinstandelen var emellertid endast beroende av antalet arbetstimmar. En tredje metod var slutligen att intet förskott utbetalades. I stället fick varje familj ett lån från F.S.A. mot 3 procent ränta. Vid årets slut fördelade styrelsen större delen av det kontanta överskottet bland medlemmarna på grundval av antalet arbetstimmar. Med denna utdelning kunde medlemmen återbetala sitt lån och, om han förtjänat tillräckligt, minska den årliga lånesumman för att efterhand kunna helt undvara lån.

— Dessa tre metoder tillämpades endast på medlemmarna. Anställd arbetskraft samt medlemmarnas hustrur och barn erhöilo kontant lön. Denna kunde överstiga förskotten till medlemmarna, vilka ju antogos skola erhålla del i vinsten. Ett dylikt system orsakade mycken förvirring, särskilt som medlemmarnas familjer, förutom att de erhöilo högre löner, indirekt fingo del såväl av de förmåner kollektivet erbjöd som i dess vinst.

— Liksom i andra länder förknippades experimentet med sociala välfärdsanordningar. Många av sökandena visade sådana spår av åratals fattigdom, att sjukvård fick bli den första åtgärden. Undervisning för vuxna såväl som förströelser av olika slag anordnades även.

— På lång sikt åsyftades att medlemmarna skulle bli delägare i ett kooperativt storföretag. I avbidan därpå fungerade F.S.A. som ägare till jorden och långgivare till medlemmarna i de kooperativa företagen. Detta förhållande, som antagits skola bli temporärt, var ännu rådande då företagen avvecklades. Jorden och de flesta byggnaderna hade utarrenderats av F.S.A. I regel gällde arrendekontrakten fem år och voro avsedda att successivt förlängas. I sådana fall, då företagen med hjälp av lån från F.S.A. genomfört betydande förbättringar av jord och inventarier, kunde arrendetiden utsträckas till perioder på 40—99 år.

Arrendeavgifterna växlade. I början, då företagens framgång var oviss, varierade arrendet mellan fastställda maximi- och minimigränser i förhållande till de ekonomiska utsikterna för varje företag. Minimiarrendet förlög till täckande av kommunalskatten, som vanligen betalades av F.S.A., premier för försäkring av kreatur och byggnader samt kostnaderna för underhåll och reparationer. Maximiarrendet uppgick till 3 procent av den arrenderade egendomens beräknade taxeringsvärde. Vanligen låg arrendet någonstades mellan maximum och minimum och utgick antingen i förhållande till arealens storlek eller med viss andel i skörden. Om i sistnämnda fall värdet av den bestämda andelen i skörden översteg maximiarrendet, skulle överskottet avsättas till framtida betalning av maximiarrende.

Då några insatser ej krävdes av medlemmarna, blevo företagen beroende av lån från F.S.A. även för erhållande av rörelsekapital. Lån beviljades för inköp av kreatur, maskiner och annan utrustning. Lånetiden var 10 år och räntan 3 procent, men medel som användes till förbättringsarbeten, såsom röjnings- och vägarbeten, voro räntefria. Under de första åren verkställdes för övrigt varken amorteringar eller räntebetalningar i avsedd ordning.

Förutom lånen tillhandahöll F.S.A. utan ersättning tjänster av sin personal, till vilken ju även driftsledaren hörde, intill dess företaget kunde hålla egna anställda.

Företagen voro avsedda att arbeta på lång sikt och i stor skala. Deras räntabilitet kan därför knappast rättvist bedömas, då experimentet avbröts efter några få år. Tre företag, som gjorts till föremål för särskilda undersök-

ningar, uppvisade emellertid större produktion än medeltalet för individuella jordbruk. Vid en granskning av räkenskaperna för år 1941 hos tjugu företag visade tretton av dem större tillgångar än skulder och elva redovisade ökad inkomst i jämförelse med året förut. Hos de återstående sju företagen utgjorde förlusten omkring hälften av 1940 års förlust. Efter likvidationen såldes elva av företagen till medlemmarna, vilka sålunda räknade med att kunna fullfölja företagen med framgång.

I diskussionen om det amerikanska experimentet har med fog framhållits, att medlemmarna bort rekryteras icke bland arbetslösa, som av sin belägenhet tvingades in i företagen, utan från ett genomsnitt av dugliga jordbruksarbetare med intresse för samverkan och inställda på att ärligt pröva det nya systemet. Såsom experimentet nu utfördes, synes det icke avgörande. Förespråkare för kooperativt jordbruk göra emellertid gällande, att det under ogynnsamma förhållanden bedrivna experimentet bevisat det kooperativa systemets värde, medan systemets motståndare hävda, att deras uppfattning vunnit bekräftelse i och med kongressens beslut om företagens likvidering.

I Sovjetryssland, Mexico och Palestina har, framhåller *Infield*, det kooperativa systemet visat sig ändamålsenligt för införande av de mest moderna jordbruksmetoder i förut efterblivna jordbruksdistrikt. Med förenade krafter ha jordbrukarna vunnit stordriftens fördelar och därvid ökat produktionen och höjt sin levnadsstandard. En befolkning, som förut levat i snusk och elände, lidande av undernäring och andra av fattigdom vållade sjukdomar, har tillförts läkarvård, förbättrad kost och förbättrade bostäder. Systemet har också medverkat till att avlägsna »tråkigheten på landsbygden».

Det spörsmål *Infield* i belysningen av vunna erfarenheter vill uppställa till diskussion är huruvida det kollektiva jordbruket kan tänkas utgöra ett medel vid lösningen av det enorma problemet att skaffa bostäder och drägliga levnadsvillkor åt de miljoner människor, som kriget gjort hemlösa, en uppgift som författaren förmenar att intet land kan lösa på egen hand utan för vilken en internationell organisation kräves. Författaren understryker emellertid, att han för sin del ingalunda vill göra gällande, att enbart kollektivjordbruket skulle innefatta problemets lösning.

Några svenska försök med kollektiv jordbruksdrift.

Nora¹. Ett försök med kollektiv jordbruksdrift bedrevs åren 1918—1926 på Nora gård, belägen i Färentuna socken på Svartsjölandet väster om Stockholm. Den 1 april 1918 köptes gården av sex personer i 25—30 års ålder. Två av dem voro småbrukaresöner. De övriga kommo från arbetarhem, men alla hade genomgått lantbruksskola (Rösiöskolan vid Jönköping) och hade även praktisk erfarenhet av jordbruk.

Den inköpta gården omfattade 120 tunnland åkerjord och nästan lika stor areal skogsmark. Köpeskillingen var 85 000 kronor. Till dennas gäldande erhöles köparna av en intresserad person ett kontant lån på 25 000 kronor. Samme person försträckte även omkring 5 000 kronor till inköp av kreatur och inventarier. Själva kunde deltagarna endast tillskjuta 500 kronor var.

Priserna voro vid ifrågavarande tid mycket högt uppdrivna. En ko betingade exempelvis ett pris av ända till 1 700 kronor. Sex hästar och fem kor inköptes. Efter något år — då priserna börjat falla — funno företagens medlemmar att de hade att förränta ett kapital på icke mindre än 150 000 kronor. Skog fanns visserligen utöver husbehovet och försäljning av ved kunde ägas rum, men gården hade varit utarrenderad på korta tidsperioder till ett flertal olika personer, vilket haft till följd att åkerjorden blivit utsugen och befann sig i undermålig hävd. Stora mängder konstgödsel måste därför köpas liksom även kraftfoder. Ekonomibyggnaderna voro emellertid endast 10—15 år gamla, om ock tämligen illa skötta. Mangårdsbyggnaden var i dåligt skick.

Till en början odlades vete, ärter, havre, korn och potatis. Senare utökades rörelsen att även omfatta svinskötsel. Jordbruket bedrevs icke efter speciellt moderna metoder. Åkerarealen var fördelad på flera skiften men var dock tämligen väl samlad med flera tiotal tunnland på varje skifte. Efter något år anskaffades en traktor, vilket avsevärt minskade behovet av permanent

¹ Framställningen bygger på uppgifter från en av deltagarna i det omtalade företaget, trädgårdsmästaren Viktor Johansson i Enskede.

arbetskraft och ledde till att två av deltagarna år 1923 lämnade företaget. Extra arbetskraft anställdes därefter på somrarna.

Några skriftliga avtal mellan medlemmarna i företaget upprättades ej. Muntligen överenskoms att en av deltagarna utåt skulle stå för affärerna. För övrigt turades man om att fungera som fördräng. Alla kände sig likställda och ett gott kamratskap var rådande. Deltagarna bodde alla i mangårdsbyggnaden och hade gemensamt hushåll, i vilket gårdens produkter användes. En av deltagarna var gift och hustrun lagade mat åt dem alla. Vid måltiderna och på kvällarna överlade man om de gemensamma angelägenheterna, därvid de ekonomiska svårigheterna givetvis dominerade. Man hade tänkt sig att varje deltagare skulle erhålla en månadslön på 100 kronor. I verkligheten kunde endast de mest trängande behoven tillgodoses och den som av särskilda skäl behövde pengar fick vad han behövde även om de andra ej kunde få lika mycket. Trots svårigheterna rådde en trevnad och en arbetsglädje, vari deltagarna tyckte sig få kompensation för fattigdomen och de ekonomiska bekymren.

Såsom förut nämnts lämnade två av deltagarna företaget år 1923. Den ene av dem kom därefter till det kooperativa jordbruksföretag vid Jakobsberg, för vilket en redogörelse lämnas i det följande. De som slutade befriades från ansvar för företagets skulder, men återfingo ej sina insatser.

De fyra återstående delägarna fortsatte företaget, men småningom blev situationen ohållbar. Även sedan rörelsen utvidgats att omfatta svinskötsel var omsättningen för liten för att deltagarna skulle kunna erhålla sin bärgning, underhålla gården och gälda skuldräntorna. Den kontanta summa, som inflöt för försålda produkter, utgjorde de första åren i medeltal 20 000 kronor. Enbart låneräntorna slukade 7 500 kronor därav. Samtidigt som skuldbördan ökade fortgick priset. År 1926 lämnades företaget av alla utom en av deltagarna, vilken innehade gården under ytterligare två år men därefter sålde den och samtidigt nödgades träda i konkurs. Sistnämnda person blev emellertid anställd som förvaltare på gården av den nye ägaren.

Uppenbarligen påbörjades detta företag under ytterst ogynnsamma ekonomiska betingelser. Utöver denna omständighet synes en svaghet i företaget ha varit frånvaron av en genomtänkt plan för själva driften. Det vill sålunda förefalla, som om på en gård i huvudstadens omedelbara närhet en kombination av jordbruk och trädgårdsodling och måhända även hönsskötsel skulle ha givit ett bättre resultat. Man synes ej heller ha gjort några egentliga försök att genom rationella jordbruksmetoder höja räntabiliteten. För verklig stor-drift var väl gårdens åkerareal otillräcklig.

För att giva en rättvis bild av detta försök må slutligen nämnas, att företaget synes ha ägt viss betydelse för ortens kulturella liv. Ungdomsmöten av olika slag anordnades nämligen på gården och inom socknen skall företagets avveckling allmänt ha beklagats.

Bergshamra¹. Ett företag kallat »Odlingssällskapet Stockholms omnejd» arrenderade vid slutet av första världskriget Bergshamra kronogård i Solna socken invid Ålkistan nära Stockholm. Av det arrenderade området upplåt sällskapet kolonilotter till olika personer, men hela gården togs ej i anspråk för detta ändamål. Återstoden, 27 hektar åker och äng, arrenderades hösten 1919 av två personer i omkring 30 års ålder. Den ene av dem hade arbetat i jordbruk flera år, ehuru sådant arbete ej var hans egentliga yrke. Han hade även genomgått Brunnsviks- och Rösiöskolorna och skulle stå för den tekniska ledningen av företaget. Den andre var ej heller jordbrukare till yrket, men hade haft anställning i Svalöv några månader. Båda voro ogifta.

I arrendeavtalet föreskrevs, att ungefär halva arealen skulle upplåtas på 4 år — från den 14 mars 1920 till den 14 mars 1924 — men den återstående hälften endast för ett år. Syftet härmed var, att odlingssällskapet av sistnämnda område skulle kunna årligen återtaga vad som erfordrades för att tillgodose efterfrågan på kolonilotter, varefter återstoden skulle utarrenderas på nytt.

Arrendesumman utgjorde icke mindre än 200 kronor per hektar eller 5 400 kronor det första året. En intresserad person tecknade borgen för arrendets fullgörande. De två företagen ägde 3 000 kronor vardera, vilka belopp insattes i företaget. Ett lån på 6 000 kronor erhöles av ett par andra personer, som fattat intresse för experimentet. För de medel, som sålunda blivit tillgängliga, inköptes två hästar (för 3 000 kronor), en begagnad lastbil, en slåttermaskin, en maskin för potatissättning — som då var en nyhet i vårt land — och diverse annan redskap.

Arrendatorerna flyttade till gården redan på hösten 1919. Under vintern förbereddes och planerades verksamheten. Våren 1920 plöjdes hela arealen, 16 tunnland anslogs till odling av potatis och återstoden för produktion av hö till avsalu. Årets skörd blev av normal storlek. Största delen av potatisskörden såldes till konsumtionsföreningen i Stockholm och höet till en åkeriägare i staden.

Våren 1921 anslöto sig ytterligare två personer till företaget. Nykomlingarna voro båda jordbrukare. Båda hade besökt Brunnsviksskolan och den ene dessutom Rösiöskolan. Större del av gårdens areal än förut anslogs nu till potatisodling.

De båda nya medlemmarna insatte vardera 1 000 kronor i företaget. De lämnade emellertid detta efter två år för att i stället ansluta sig till det nedan omtalade företaget i Jakobsberg och återfingo då sina insatser.

Även under den tid företaget hade fyra medlemmar bodde alla i gårdens arrendatorsbostad, som var byggd i två våningar och tämligen rymlig. Tre

¹ Redogörelsen grundar sig på uppgifter från en av deltagarna i företaget, plåtslagaren O. W. Johnson i Ångby.

av deltagarna hade gift sig, och var och en hade eget hushåll. Man bedrev även var för sig odling av köksväxter, som användes i hushållet.

Vad man framför allt eftersträvade med ifrågavarande försök var att medelst effektivt arbete uppnå kortare arbetstid än den då inom jordbruket vanliga. Arbetstiden bestämdes till 8 1/2 timme med söndagen fri. Hästarna turades man om att sköta under en vecka åt gången. De två senare tillkomna deltagarna ville hålla en ko, vilket också medgavs vid sidan av det gemensamma företaget. Hustrurna skötte hemmen och deltog icke i jordbruksarbetet. Lönen utgjorde 1 krona 50 öre i timmen och utbetalades varje vecka. Därest ytterligare inkomst skulle uppstå, avsågs icke att utdela denna till medlemmarna utan att i stället utvidga rörelsen och antaga flera medlemmar. Deltagarna studerade flitigt litteraturen om den kooperativa rörelsen och eftersträvade att förverkliga dess idéer, att höja jordbrukarnas levnadsstandard med avseende å bostäder och arbetstid och att öka trivseln genom samkväm och föredrag.

Emellertid lyckades man icke förverkliga dessa planer. Den disponibla arealen minskade varje år genom att marken togs i anspråk för ytterligare kolonilotter, och efter de fyra årens förlopp återstod så litet jord, att det skulle ha varit meningslöst att förlänga arrendet. Detta hade man insett redan efter ett par års förlopp, vilket var orsaken till att de två medlemmar, som anslutit sig senare, åter lämnade företaget. God sämja hade varit rådande hela tiden.

Företagets ekonomiska förhållanden utvecklades icke gynnsamt. För nödiga driftskostnader måste ytterligare lån upptagas och även växelkredit utnyttjas. Sedan arbetslöner utbetalats — sista året dock icke med hela beloppet — förslog ej återstoden av intäkterna till gäldande av arrendet. På detta sätt uppstod en skuld till borgensmannen, vilken skuld jämte vissa vid avträdes-synen påförda belopp steg till 35 000 kronor.

Större delen av egendomen i fråga disponeras numera av statens frökontrollanstalt och statens växtskyddsanstalt.

Orsakerna till detta företags misslyckande synes det ej vara svårt att påvisa. Jorden var på grund av sitt läge i huvudstadens omedelbara närhet för dyr för att vanligt jordbruk där skulle kunna bli räntabelt. Trädgårdsodling skulle troligen ha varit lämpligare. Företaget synes vidare ha drivits i för liten skala. Skog saknades och animalisk produktion bedrevs ej. Den disponibla arealen blev under företagets livstid undan för undan mer och mer inknappad. Det under tidsperioden inträdande prisfallet på jordbruksprodukter torde slutligen ha blivit den faktor, som definitivt stäckte planerna. Priset på potatis torde sålunda vid periodens slut ha utgjort ungefär hälften av priset vid periodens början, medan arrendesumman alltjämt var hög och stora skulder kvarstodo att amortera.

Jakobsberg. I Karl Petanders förut åberopade arbete lämnas (s. 359 ff.) en redogörelse för ett annat försök med kooperativ jordbruksdrift i Sverige.

Jakobsbergs herrgård i Järfälla socken, knappa två mil utanför Stockholm, hade från mitten av 1600-talet till år 1920 innehafts av icke mindre än ett tjugotal olika släkter varefter den såldes till ett trävarubolag, som gjorde slut på den dittills väl bevarade skogen. Gården överläts slutligen till ett egnahemsbolag, som styckade den till småbruk och egnahemstomter. Hela egendomen blev emellertid icke omedelbart försäld av egnahemsbolaget. I september 1921 startades då ett kooperativt jordbruk av fem f. d. elever från Brunnsviks och Jakobsbergs folkhögskolor samt Rösiöskolan, vilka personer av egnahemsbolaget arrenderade en åkerareal på 100 tunnland, vartill sedermera lades omkring 12 tunnland åkerjord från ett av småbruken, som återgått till egnahemsbolaget.

Arrendeavgiften utgjorde 20 kronor per tunnland. Arrendet omfattade endast åkerjord jämte ladugård, varför kooperatörerna fingo hyra bostäder och köpa ved.

Kreatursbesättningen, som vid arrendetidens början endast utgjordes av ett fåtal djur, utökades så småningom och nådde efter ett par års tid upp till 22 mjölkkor, 6 hästar, ett tiotal grisar och en del smådjur. Tyngdpunkten i företaget var förlagd till ladugårdsskötseln. Utöver foderväxter, rotfrukter, havre och potatis odlades i mindre utsträckning korn och vete. Sädesodlingen visade sig dock med de fallande priserna ej lönande, medan mjölken, som till större delen såldes i en kooperativ butik en mil från gården, hela tiden gav relativt god förtjänst. Mjölkproduktionen höll sig såväl med hänsyn till fetthalt och kvalitet som kvantitet på en hög nivå, något som bl. a. framgick av prov, verkställda av den kontrollförening, till vilken företaget var anslutet. Orsaken till det goda resultatet ligger enligt Petander i den kooperativa företagsformen med det personliga intresse och den omsorg denna medförde.

Företagets huvudproblem var även i detta fall kapitalfrågan. Endast en av medlemmarna kunde av egna medel tillskjuta de 3 000 kronor, som skulle utgöra varje medlems insats. De övriga voro i huvudsak medellösa och måste anskaffa medel till sina insatser genom lån. Andelskapitalet var dessutom otillräckligt, varför lån måste upptagas av företaget som sådant. Statlig kredit kunde därvid icke ifrågakomma. Det nödvändiga kapitalet uppbringades väsentligen genom borgenslån mot jämförelsevis hög ränta, vilket icke obetydligt stegrade produktionskostnaderna. Det belopp, företaget hade att förrenta, uppgick då det var som störst till 40 000 kronor, insatserna inberäknade.

En viss normallön per arbetstimme, lika för alla medlemmar, fixerades. Inga naturaförmåner förekommo. Om en medlem undantagsvis var borta från arbetet, uppbar han icke någon lön. Medlemmarna kunde sålunda vid behov taga sig en ledig dag utan att detta kändes som någon börda för de övriga. Normallönen var till en början 1 krona per timme men nedsattes

snart till 80 öre och sedermera till 50. Man utgick från 10 timmar såsom den normala arbetsdagen. Det överskott, som uppstod på verksamheten, skulle fördelas bland medlemmarna i enlighet med vars och ens under året gjorda arbetsprestation, d. v. s. efter vars och ens samlade arbetstimmar.

En viss arbetsfördelning tillämpades. En av medlemmarna skötte sålunda de löpande affärerna, ordnade med lånen, försäljning av produkter m. m. Då detta arbete icke tog hela hans tid i anspråk, arbetade han dessutom som de övriga. Man turades vidare om att under ett år föra gemensam dagsverkslista. Medlemmarna hade att i tur och ordning sköta ladugården under sex månader i följd. Därvid biträdde de övriga i tur och ordning med mjölkningen under en vecka åt gången. Av fem söndagar hade varje medlem tre helt fria, en helt upptagen och en delvis upptagen, nämligen med mjölkning morgon och kväll.

Bortsett från första året, då affärsledningen synes ha lidit av vissa svagheter, gick samarbetet utan störande friktioner eller misshälligheter. I regel synes affärsledaren varje morgon ha lagt fram ett förslag rörande dagens arbete, vilket förslag i allmänhet accepterades utan egentlig diskussion. Denna sparades till de föreningsmöten, som den lilla gruppen då och då höll. Att samarbetet i det hela blev så gott, torde, yttrar Petander, ha berott på det friska humör, det goda kamratskap och den villighet, som kännetecknade dessa kooperatörer, men även och måhända ej minst på den klokhet, skicklighet och fina takt, som de sista årens affärsledare städse utvecklade.

Företaget ägde bestånd till mars 1925. Under det första året och följande halvår (första räkenskapsåret) uttog varje medlem i lön omkring 1 400 kronor, räknat per år. Något överskott utdelades däremot ej, då företaget under denna tid uppvisade en förlust på omkring 16 000 kronor eller, om ränta på insatserna medräknas, en förlust på omkring 17 500 kronor. Denna stora förlust är enligt Petander väsentligen att tillskriva det väldiga prisfall, som under dessa första år inträffade och som gjorde sig kännbart, så snart företaget av den förutvarande brukaren inköpt en stor del av inventarierna ävensom en del spannmål. Härtill kom den svaghet eller oförmåga, som affärsledaren under denna tid synes ha uppvisat och som resulterade i vissa oförmånliga inköp av utsäde, redskap m. m. Endast en mindre del av förlusten torde dock vara att hänföra till denna faktor. Då flertalet jordbruk under samma tid hade att bära liknande, av det starka prisfallet förorsakade förluster, kan, såsom Petander framhåller, kooperatörernas förlust icke läggas företagsformen till last.

Under året den 14 mars 1923—den 14 mars 1924 utfingo medlemmarna såsom lön 1 300 à 1 400 kronor var. Vidare uppstod, sedan räntor å insatskapitalet gottskrivits andelsägarna och övriga kostnader täckts, ett överskott på något över 4 000 kronor. Detta användes att täcka förlusten från föregående år.

Under det sista året, den 14 mars 1924—den 14 mars 1925, steg överskottet, sedan löner av samma storlek som föregående år utbetalats, till 5 000 kronor. Det användes på samma sätt som föregående års överskott. Tar man i betraktande, att dessa båda år för jordbrukarna i Sverige i det hela voro ekonomiskt dåliga år, måste, yttrar Petander, omdömet om det ekonomiska resultatet för kooperativet bliva gynnsamt. Detta blir i än högre grad fallet, om man betänker att företaget till allra största delen arbetade med lånat kapital, å vilket höga räntor fingo erläggas.

Orsakerna till att företaget upphörde voro att ladugården av egnahemsbolaget såldes till ett industriföretag och att jorden undan för undan såldes till egna hem och småbruk. Därtill kommo svårigheter att erhålla lån samt vissa privata skäl.

Elleholm. Ett fjärde försök med kollektivt jordbruk i vårt land ägde i början av 1920-talet rum på Elleholms Hovgård i Elleholms socken, Blekinge län. Denna gård, som omfattade 418 tunnland åker samt något större areal skogs-, betes- och hagmark förvaltades sedan den 1 oktober 1919 av direktören Nils Adler¹. Ett år senare lades egendomen i samband med Stensnäs gård, som hade samme ägare och omfattade 156 tunnland öppen jord och omkring 400 tunnland skogs-, betes- och hagmark. Sistnämnda gård hade tidigare varit utarrenderad, och betydande kostnader måste nedläggas av ägaren på inköp av levande och döda inventarier. Arbetarbstäderna på båda gårdarna måste vidare ombyggas eller repareras. Dikning och andra åtgärder måste även vidtagas för att en rationell drift skulle bliva möjlig.

Sedan åtskilliga förbättringar i nämnda hänseenden kommit till stånd, föreslog ägaren, att de anställda från och med den 1 oktober 1922 skulle övertaga gården i egen regi under direktören Adlers ledning. Intresset från de anställdas sida synes från början icke ha varit särskilt stort, men slutligen accepterades förslaget.

Något kapital ägde intressenterna icke. Arrendet — som delvis utgick in natura — har beräknats till sammanlagt 19 000 kronor för år. Däri ingick ersättning för nyttjanderätten till levande och döda inventarier. Inventarier till samma antal och värde som de mottagna skulle vid arrendetidens slut återställas. Hela överenskommelsen var muntlig.

Man överlade nu gemensamt om ytterligare rationaliseringsåtgärder för att göra driften mera lönsam, om möjligheten att utvinna mera fritid åt personalen m. m. samt sökte öka trivselen genom anordnande av gemensamma samkväm och utflykter. Gemensamma uppköp av livsmedel genom gårdens försorg förekom även. Arbetstiden var sommartid 9 timmar och vintertid 7 timmar eller i genomsnitt 8 timmar per dag.

¹ Redogörelsen för Elleholms-försöket bygger på upplysningar av direktören Adler.

Under det första verksamhetsåret — den 1 oktober 1922—den 30 september 1923 — uppkom, sedan löner utbetalats, ett överskott på driften som medgav en utdelning av 150 kronor till var och en av den fast anställda manliga personalen ävensom viss utdelning till mjölkerskorna i förhållande till deras årslön. Den tillfälligt anställda personalen erhöll ej någon utdelning men hade i stället, i likhet med de arbetare som skötte betor och övriga rotfrukter, en något högre avlöning än den i orten eljest förekommande.

Under det andra verksamhetsåret — den 1 oktober 1923—den 30 september 1924 — medförde den inträdda prissänkningen svagare resultat, men en utdelning av 60 kronor kunde dock äga rum, varjämte visst belopp tilldelades sjuka och andra hjälpbehövande.

År 1923 hade egendomens ägare avlidit och arvingarna önskade icke förlänga arrendet. Sedan det konstaterats att alla åtagna förbindelser gentemot ägaren fullgjorts samt djurbesättningen besiktigats, avslutades försöket.

Den korta tid, som nu berörda försök bedrevs, omöjliggör några säkra slutsatser om dess utsikter till framgång. Priset på jordbruksprodukter hade väl även här blivit starkt kännbart men bör ju även ha kunnat föranleda sänkning av arrendesumman. En viktig lärdom synes kunna dragas därav, att försöket i förtid måste avbrytas, enär arrendet uppsades. Av intresse är även, att samarbetet, enligt vad från olika håll vitsordats, fortgått utan tvistigheter eller personliga slitningar av annan art. Anmärkas kan slutligen, att verksamhetens gång följdes av ombud för Lantarbetareförbundets avdelning på orten och att redogörelse för verksamheten årligen lämnades till Lantarbetareförbundet och till Kooperativa förbundet.

Av de in- och utländska försök med kollektivt jordbruk, för vilka redogjorts i detta och föregående kapitel, synas åtskilliga slutsatser av betydelse vid den här föreliggande lagstiftningsuppgiften kunna dragas. De viktigaste av dem torde kunna sammanfattas i följande tio punkter:

- 1) anslutningen bör helt vila på frivillighetens grund;
- 2) deltagarna böra vara på jordbrukets område yrkeskunniga personer, vilka själva deltaga i jordbruksarbetet;
- 3) pionjärerna torde företrädesvis böra vara relativt unga personer;
- 4) alltför små företag böra undvikas;
- 5) företagens hela ekonomi bör i förväg planeras med största möjliga noggrannhet;
- 6) staten bör lämna sin medverkan för tillgodoseende av kreditbehovet vid verksamhetens början;
- 7) åtgärder med syfte att konsolidera företagens ekonomi bör ägnas stor uppmärksamhet;

8) största möjliga mått av självstyrelse bör eftersträvas, dock förenad med viss officiell tillsyn och rådgivning i medlemmarnas eget intresse;

9) företag grundade på arrende utan garanti för arrendets fortbestånd böra ej inrättas;

10) ett visst, efter omständigheterna i olika fall avpassat mått av individualism bör bibehållas för medlemmarna, företrädesvis i form av egen bostad med tomt och trädgård samt rätt att hålla ett mindre antal egna husdjur.

Ehuru synpunkten saknar direkt betydelse för utformningen av lagförslag i ämnet torde redan i detta sammanhang ytterligare böra understrykas vikten av att företagets ledning lägges i rätta händer.

Tillkomsten av statliga eller enskilda stationer för uthyrning av jordbruksmaskiner skulle uppenbarligen kunna utgöra ett värdefullt stöd åt företagen i fråga. Enbart av detta skäl lärer spørsmålet dock icke äga omedelbar aktualitet.

Frågan om samfällda jordbruk inför riksdagen.

Frågan om åtgärder till främjande av samfällda (kooperativa) jordbruk har tidigare vid flera tillfällen varit föremål för behandling inom riksdagen, ehuru då helt andra synpunkter anlagts på ämnet än de nu aktuella.

I motionen II: 259 vid 1917 års riksdag (av herr Lindhagen) hemställdes att riksdagen till främjande av kooperativt jordbruk mellan jordbruksarbetare ville *dels* anhålla, att Kungl. Maj:t måtte uppgöra en plan för uppmontrande av sådant jordbruk samt för riksdagen framlägga densamma, i den mån riksdagens medverkan erfordrades, och *dels* bevilja ett anslag på femtiotusen kronor att på de villkor Kungl. Maj:t kunde bestämma omedelbart utlämnas såsom lån för ändamålet.

Till stöd för denna hemställan anfördes i huvudsak följande. Under rådande konjunkturer vore det omöjligt för en jordbruksarbetare att skaffa sig ett eget småbruk, åtminstone då nya byggnader skulle uppföras. Den enda utvägen hade då för många visat sig vara att gemensamt arrendera ett stort jordbruk och driva det kooperativt. Tillfällen till sådana arrenden gäves ganska rikligt och intresse för saken förefunnnes bland jordbruksarbetare. Svårigheten låge emellertid i att erhålla kredit för anskaffande av nödvändiga inventarier. Det funnes ingen annan utväg än att staten kompletterade sina omsorger om jordbrukskrediten även för detta fall. Det vore jämväl av stort allmänt intresse, att ett dylikt experiment med kooperativt jordbruk finge äga rum.

Jordbruksutskottet yttrade (i utlåtande nr 17), att den historiska utvecklingen ävensom under tidernas lopp vunnit erfarenhet näppeligen gäve stöd för den meningen, att den kooperativa formen för jordbrukets bedrivande vore att anbefalla, utan torde fastmera hava ådagalagt, att den individuella brukningsformen vore den lämpligaste för idkande av ett rationellt jordbruk. Utskottet hemställde att motionen ej måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1918 års riksdag framfördes herr Lindhagens tanke av andra motio-

närer (motionen II: 297), nu med yrkande att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning av möjligheten för kooperativa jordbruks bedrivande och lämpligaste sättet för staten att kraftigt stödja sådana jordbruk.

Vederbörande utskott¹ fann det alldeles uppenbart, att en sådan utredning måste lämna ett negativt resultat och hemställde om avslag å motionen, vilken hemställan riksdagen biföll.

I motionen II: 264 vid 1920 års riksdag hemställdes, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, om och på vad sätt statens övertagande för egen drift av större egendomar i mellersta och södra Sverige kunde ske. I motiveringen för denna hemställan uttalade sig motionären för att jordbruket å ifrågavarande egendomar skulle bedrivas genom en kombination av statsdrift och Kooperation.

Vederbörande utskott² tillstyrkte motionärens yrkande, dock med vissa inskränkningar och med uteslutande av förslaget om Kooperation. Motionärens tanke på en kombination av statsdrift och Kooperation upptogs dock av vissa reservanter inom utskottet.

Andra kammaren biföll utskottets hemställan, medan första kammaren avslag motionen.

Vid 1921 års riksdag väcktes inom båda kamrarna motioner i ämnet (I: 152 samt II: 241 och 251).

Den i första kammaren väckta motionen åsyftade bland annat uppgörande av en plan för uppmuntrande i större omfattning av kooperativa jordbruk mellan jordbruksarbetare. Första kammarens andra tillfälliga utskott anförde (i utlåtande nr 7) bland annat: Utskottet hade, för att erhålla närmare kännedom om ett av motionären åberopat kooperativt jordbruk vid Bergshamra kungsgård, låtit två av arrendatorerna av detsamma inför utskottet redogöra för jordbrukets organisation och för det resultat, som därstädes vunnits. De erhållna upplysningarna hade visserligen syns utskottet ådagalägga, att möjligen i enstaka fall ett kooperativt jordbruk mellan jordbruksarbetare kunde på ett tillfredsställande sätt organiseras samt lämna jämförelsevis gott resultat, men utskottet hade dock icke kunnat bliva övertygat om lämpligheten att vidtaga någon åtgärd i motionens syfte, enär flera andra av utskottet kända fall visat, att en utveckling genom understöd av statsmedel av det kooperativa jordbruket åtminstone icke för det dåvarande borde påyrkas. Det syntes mera resultatgivande att vidtaga ytterligare åtgärder för möjliggörande av egna jordbruk åt lämpliga personer än att uppmuntra en form av jordbruk, som dittills visat sig medföra stora politiska svårigheter.

I enlighet med utskottets hemställan avslag första kammaren motionen.

De i andra kammaren väckta motionerna behandlades av kammarens

¹ Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott, utlåtande nr 3.

² Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott, utlåtande nr 12.

fjärde tillfälliga utskott, som (i utlåtande nr 3) i huvudsak anförde. I Italien gjorda försök med kooperativt jordbruk hade utfallit på ett tillfredsställande sätt. Visserligen kunde man invända, att organisationsformer på jordbrukets område, lämpliga för förhållandena i Italien, icke vore lämpliga för vårt land, samt att den stabilisering i organisationsformerna, som borde utgöra grundvalen för kooperativt jordbruk, ännu ej vore till finnandes bland vårt lands jordbruksarbetare. Utskottet kunde emellertid ej dela den pessimistiska syn på frågan om bedrivandet av kooperativt eller samfällt jordbruk i vårt land, som tidigare framträtt inom riksdagen. Redan nu drevs jordbruk på detta sätt i vårt land, nämligen å Nora gård på Svartsjölandet samt å Bergshamra kronogård i Solna socken av Stockholms län. Helt säkert skulle flera jordbruk av detta slag redan ha funnits, om icke ekonomiska svårigheter lagt hinder i vägen. För den enskilde jordbrukaren hade staten sört genom egnahemslånefonden och jordbrukskassor. En Kooperation av jordbrukare vore däremot fullständigt utestängd från dessa anstalter. Att detta icke överssämde med rättvisa och billighet syntes uppenbart. Man kunde till jämförelse peka på att det enskilda och det samfälliga företaget vore fullt jämställda inom fiskeriyrket. Utskottet ville för sin del tillstyrka en utredning, som i första hand borde inriktas på ändring i bestämmelserna för erhållande av lån ur lånefond och jordbrukskassor. Skulle utredningen dessutom kunna anvisa lämpligt sätt för upplåtande av staten tillhörig jord för samfällt jordbruk, hade utskottet intet att däremot erinra. Utskottet hemställde att andra kammaren ville för sin del besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning om lämpligaste sättet för staten att stödja bedrivandet av kooperativa (kollektiva) jordbruk.

Fem reservanter gävo uttryck åt den uppfattningen, att det för den duglige och arbetsamme jordbruksarbetaren vore långt mera tilltalande, om han kunde bliva ägare till ett, om än litet, eget jordbruk, ett eget hem. Vårt lands natur, de många små oregelbundna ägofiguerna, lämpade sig härför i hög grad.

Andra kammaren avtog utskottets hemställan med 99 röster mot 81.

Frågan återkom vid 1922 års riksdag (motionen II: 185), nu med den inkränkningen, att motionärernas yrkande endast avsåg att åt samfälliga jordbruk bereda tillgång till kapital på samma villkor som gällde för enskilda. Vederbörande utskott¹ biträdde motionärernas yrkande om skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning härutinnan.

Utskottets hemställan bifölls av andra kammaren (utan votering), men frågan föll i första kammaren.

Utgången blev densamma vid prövning av frågan vid 1924 års riksdag².

¹ Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott, utlåtande nr 3.

² Jfr motionen II: 320, utlåtande nr 2 av andra kammarens fjärde tillfälliga utskott samt utlåtande nr 10 av första kammarens andra tillfälliga utskott. Jfr även motionen II: 334, vilken såsom för sent väckt ej upptogs till behandling.

Då spörsmålet, på vad sätt samfällda jordbruk kunde beviljas tillgång till kapital på samma villkor som enskilda, ånyo uppdrogs vid 1926 års riksdag (motionen II: 192), hänvisade jordbruksutskottet (i utlåtande nr 10) till att frågan upptagits till utredning av 1925 års kolonisationssakkunniga, varför motionen icke borde föranleda någon åtgärd. Detta blev även riksdagens beslut.

Nämnda sakkunniga avgåvo år 1927 betänkande med förslag angående den statsunderstödda egnahemsverksamheten¹. Beträffande frågan om samfällad jordbruksdrift anförde de sakkunniga i huvudsak följande:

Riksdagsmotionerna i ämnet hava visserligen ej innehållit någon utformad plan, huru »samfällad jordbruksdrift» skulle organiseras, men den tanken har sannolikt iegat bakom förslaget, att småbondesöner, jordbruksarbetare eller andra jordsökande skulle, till ett visst antal, sammansluta sig i en förening, som för medlemmarnas gemensamma räkning och behov inköpte en större gård (eller eventuellt ett odlingsområde). Gården skulle brukas gemensamt av medlemmarna med lika rätt till arbete och utkomst, och medlemmarna skulle alltså själva vara både ägare, brukare och arbetare. Företagets startande skulle, enligt förslaget, understödjas av staten genom lån ur egnahemslånefonden under i huvudsak samma villkor, som gällde för enskilda egnahemslåntagare.

Förslagsställarna torde hava haft den mening, att man härigenom skulle kunna på ett snabbare och enklare sätt tillgodose de jordsökandes behov. Man torde hava utgått därifrån, att vid köp av en större egendom för samfällad brukning alla med styckning och nybyggnad förenade kostnader bortfölle samt att stordriftens fördelar kunde utnyttjas ävensom att samarbete och lämplig arbetsfördelning skulle kunna underlätta företagets genomförande. Vidare torde man haft för ögonen de betydande svårigheter, som den enskilde egnahemsbyggaren i många fall haft att kämpa med vid genomförandet av sitt isolerade företag, samt undrat om icke gemensamhet i inköp, drift och arbete skulle kunna lindra dessa svårigheter. Förslagsställarna hava vidare med all sannolikhet påverkats av den kraftiga utveckling, som konsumentkooperationen uppvisat under senaste tid.

I vårt land hava några enstaka försök med samfällda jordbruk förekommit, därvid yngre jordbrukarsöner och lantarbetare eller andra för jordbruket intresserade gemensamt inköpt eller arrenderat en jordbruksfastighet, som de samfällt brukat. Så vitt känt är, har resultatet emellertid i stort sett blivit föga tillfredsställande. Sammanslutningarna hava i regel varit lösligt hopkomna. Tillgången till kapital har från början ofta varit knapp. Icke alltid hava vederbörande lyckats erhålla de för ändamålet lämpligaste egendomarna. Tillräcklig insikt och erfarenhet hava kanske också saknats, huru ett dylikt företag bör skötas. Gemensamheten i ledning, arbete, försäljning och bärgning har kunnat bliva en källa till vissa misshälligheter. Oftast har det därför gått så, att en efter en lämnat företaget, varefter detta slutligen kommit att upphöra.

I ett fall har en större konsumtionsförening inköpt en jordbruksegendom och brukat denna under något mera än tio år. Även i detta fall lär det vara svårt att avgöra, om detta kooperativa företag varit förmånligt eller ej för dess ägare. Då andra konsumtionsföreningar, trots den långa tid som fortgått sedan företagets startande, emellertid ej slagit in på samma väg, torde därav snarast kunna dragas den slutsats, att den vanliga kooperativa rörelsen ej funnit exemplet föredömligt.

¹ S.O.U. 1927: 12.

Erfarenheten om hithörande verksamhet är emellertid i allt fall så ringa, att man härav knappast kan draga några allmänna slutsatser.

Kända erfarenheter från utlandet om samfällid jordbruksdrift äro mycket små. I England hava sedan en följd av år konsumtionsföreningar inköpt jordegendomar och brukat dem för sina ändamål. Av tillgängliga uppgifter synes framgå, att resultatet härav varit mindre tillfredsställande. I Danmark och Finland, där andelsverksamheten i övrigt är kraftigt utvecklad bland jordbruksbefolkningen, torde sammanlutningar i syfte att driva kooperativa jordbruk saknas. I vissa länder, där omfattande jordreformer vidtagits efter världskriget, såsom t. ex. i Rumänien och Ungern, hava sammanslutningar medgivits rätt att erhålla jord för gemensam brukning, men tillförlitliga uppgifter om resultatet saknas, vilket för övrigt är förklarligt med hänsyn till, att reformerna helt nyligen genomförts.

Stor tvekan kan råda, huruvida samfällida jordbruk hava någon framtid i vårt land och om de kunna beräknas komma att fylla någon nämnvärd uppgift eller ens kunna lyckligt genomföras. Dylik verksamhet kan knappast öppna några möjligheter för beredande åt befolkningsöverskottet av ökade utkomsttillfällen av jordbruket. Vid köp av större jordbruksegendomar för ändamålet måste å egendomen redan befintliga arbetare lämna plats åt de nya företagarna-arbetarna, och därvid uppstår problemet om placering av gårdens förutvarande arbetare. Genom en intensivare jordbruksdrift och stegrad produktion kunde visserligen tänkas, att flera personer kunde av den samfällit brukade egendomen erhålla utkomst, men huruvida utvecklingen kommer att gå i sådan riktning är ovisst, varjämte också kan tänkas, att ägarna-arbetarna komme att själva påtaga sig större arbetsprestationer än de förutvarande lönearbetarna, något som i så fall å andra sidan skulle minska de å gården arbetandes antal. Ur praktisk organisatorisk synpunkt kan tvekan också råda, huruvida ett dylikt samfällit jordbruk i allmänhet kan administreras och skötas på ett fullt lämpligt sätt. Slitningar kunna lätt uppstå vid fattandet av beslut om arbetets planläggning och utförande, vid inköp av förnödenheter, disposition av utvunna produkter, arbetsgöromålens fördelning och behållningens tillgodonjutande. Den dagliga sammanlevnaden mellan familjer, som skola hava nästan allting gemensamt, och — ty sådan är nu människonaturen — lätt leda till inbördes kiv, avundsjuka och misstro. Skall det samfällida jordbruket kunna rationellt ordnas, måste sammanslutningen säkerligen lägga ledningen i händerna på *en* man med stark vilja, som åtnjuter de övrigas fulla förtroende såsom deras funktionär men på samma gång innehar sådan förmansställning, att han utan motstånd från dem kan med fordran på åtlydnad ordna driften och arbetet.

Även om de sakkunniga alltså anse, att betydelsen av samfällida jordbruk ej är framträdande och att svårigheterna för sådan drifts ordnande äro stora, torde det dock kunna tänkas, att några personer även i fortsättningen, trots allt, önska att för gemensam brukning förvärva viss egendom. Det kan också vara av intresse att härigenom få samlat ytterligare praktisk erfarenhet om dylik verksamhet, som i allt fall då bör ske helt frivilligt och på vederbörande företagares egen risk.

En annan sak är, om staten lämpligen bör befrämja dylik verksamhet, vilket i så fall skulle kunna tänkas ske genom viss kreditgivning. Frånsett den mindre tilltalande omständigheten, att staten därigenom i viss mån skulle synas direkt uppmuntra och inbjuda enskilda jordsökande att driva samfällida jordbruk, lära stora svårigheter vara förenade med sådan kreditgivnings ordnande. En viss juridisk person, en inregistrerad ekonomisk förening, måste innehava lagfart å egendomen samt stå såsom låntagare. Man har ju emellertid ingen garanti för, att de som starta företaget alltjämt framdeles komma att kvarstanna i föreningen eller att driften ens i

fortsättningen skötes samfällt. Därvid kan fråga uppstå om lånets återbetalning helt eller delvis, när det ursprungliga ändamålet med företaget uppgivits. Givetvis måste såsom säkerhet för eventuellt lån första inteckning i fastigheten fordras, förstärkt med personliga förbindelser från samtliga medlemmar, men i allt fall kan, om lånet bliver högt i förhållande till fastighetens värde och om medlemmarna äro mindre bemedlade, risk för förlust uppstå för långivarna. Skulle dessa i så fall nödgas övertaga egendomen, kan detta leda till mindre önskvärda förhållanden och kanske medföra ytterligare förluster.

Om detta oaktat kreditgivning skulle befinnas böra förekomma för förvärv av samfällt jordbruk, torde i så fall kunna tänkas, att lån för ändamålet i särskilda fall finge utlämnas ur egnahemslånefonden. Därvid torde i huvudsak följande villkor böra gälla, nämligen

att en inregistrerad ekonomisk förening vore bildad med ändamål att förvärva och under samfällid jordbruksdrift sköta viss egendom;

att föreningens stadgar vore upprättade enligt härför av Kungl. Maj:t särskilt föreskrivna och ändamålsenligt befunna grunder;

att föreningens medlemmar utgjordes av visst bestämt antal mindre bemedlade, för dylik jordbruksdrift lämpliga personer;

att föreningen befunnes erbjuda trygghet för ändamålsenlig skötsel av företaget och särskilt att det på ett tillfredsställande sätt vore sörjt för företagets drifts- och arbetsledning;

att egendomen vore för ändamålet fullt lämplig och befunnes äga ett värde, som fördelat å en var medlemsplats i föreningen motsvarade för varje sådan medlemsplats högst det för egnahemslåns erhållande stadgade maximivärde;

att lånet finge utgå till högst fem sjättedelar av egendomens sammanlagda beräknade belåningsvärde;

att för lånets utbetalande, förräntning och återbetalning i tillämpliga delar skulle gälla, vad som för egnahemslån eljest vore stadgat;

att därvid dock tillika skulle gälla, att föreningen såsom låntagare ställde säkerhet, utöver första inteckning i fastigheten, bestående av personliga borgensförbindelser från en var medlem i föreningen; samt

att, därest medlem utginge ur föreningen och annan godkännbar ny medlem ej inträdde i dennes ställning, så stor del av lånet skulle återbetalas, som motsvarade förhållandet mellan de utgåendes antal och sammanlagda antalet medlemsplatser i föreningen.

Utan att härmed för egen del framställa ett bestämt yrkande om införande av nu avhandlade låneform för samfällida jordbruk, vilja de sakkunniga dock icke avstyrka, att den anordning *försöksvis må prövas*, att om i något konkret fall en lämplig förening av nyss antydd art komme att uppträda såsom lånesökande, det icke borde möta avgörande hinder för Kungl. Maj:t att, efter förslag från vederbörande egnahemsnämnd och egnahemsstyrelsen samt efter noggrann prövning medgiva, att dylikt lån ur egnahemslånefonden finge beviljas föreningen.

I proposition nr 97 till 1928 års riksdag angående den statsunderstödda egnahemsverksamheten meddelade chefen för jordbruksdepartementet, att han icke vore beredd att tillstyrka kreditgivning med anlåtande av egnahemslånefonden jämväl för samfällid jordbruksjord. I motionen I: 272 hemställdes emellertid att riksdagen ville uttala sig för att lån finge efter prövning för

varje särskilt fall utlämnas av egnahemslånefonden såsom understöd åt kooperativa jordbruk.

Vederbörande utskott¹ fann, att förnyat övervägande borde ske, huruvida icke den av kolonisationssakkunniga anvisade vägen eller annan åtgärd kunde genomföras i syfte att i särskilda fall förhjälpa härtill lämpliga personer att gemensamt förvärva och bruka någon större eller medelstor jordbruksegendom. Utan att förbise de vanskligheter, som kunde vara förenade med samfällid jordbruksdrift, ansåge utskottet det vara rimligt, att låneunderstöd icke ovillkorligen förnekades dylika företag.

Utskottet hemställde att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t an hålla om utredning och förslag i syfte att låneunderstöd ur egnahemslånefonden eller annorledes skulle kunna utgå jämväl för samfällida (kooperativa) jordbruk.

Riksdagen biföll utskottets hemställan².

Kungl. Maj:t anbefalldes härefter statens egnahemsstyrelse att verkställa den av riksdagen ifrågasatta utredningen. På hemställan av styrelsen återkallades senare detta uppdrag och överlämnades i stället (i april 1931) till *sociala jordutredningen*, som den 17 november 1932 till Kungl. Maj:t överlämnade ett av motiv åtföljt förslag till kungörelse angående ändrad lydelse av § 2 kungörelsen den 8 juni 1928 (nr 218) med reglementariska föreskrifter rörande den statsunderstödda egnahemslåne- och premielåneverksamheten. I motiven anfördes bland annat följande.

Erfarenheterna om samfällid jordbruksdrift vore för vårt lands vidkommande mycket ringa. Enstaka försök hade visserligen tid efter annan gjorts av jordbruksarbetare och med dem jämfällda att inköpa egendom för samfällt brukande, men en dylik brukningsform hade kommit till användning endast i liten utsträckning. Från våra grannländer kunde ej heller någon vägledande erfarenhet hämtas om samfällid jordbruksdrift.

Även om anledning knappast funnes att antaga att den ifrågasatta formen för jordbruksdrift komme att få någon större betydelse för vårt land, syntes likväl tillfälle böra beredas dem, som ville sammansluta sig för sådant ändamål, att i likhet med enskilda personer erhålla statliga egnahemslån. Bestämmelser härom torde böra inflyta i gällande kungörelse med reglementariska föreskrifter rörande den statsunderstödda egnahemslåne- och premielåneverksamheten.

Vissa särskilda bestämmelser torde böra föreskrivas i fråga om rätten att erhålla statslån för samfällida jordbruk. Sökandena borde sålunda vara sammanslutna i en ekonomisk förening, som bildats med ändamål att förvärva och under samfällid jordbruksdrift sköta viss egendom. Denna förening borde vara inregistrerad i föreskriven ordning. De personliga kvalifikationer, som vore föreskrivna i fråga om enskilds rätt att erhålla egnahemslån, borde gälla även beträffande de särskilda medlemmarna i föreningen. Därest icke sådan föreskrift meddelades, kunde befaras att svårigheter för föreningens framtida bestånd uppstode.

Föreningens stadgar, som borde vara godkända av statens egnahemsstyrelse, skulle

¹ Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet, utlåtande nr 2.

² Skrivelse nr 232.

innehålla bestämmelser därom att en var föreningsmedlem vore personligen ansvarig för, utöver sin insats, minst så stor del av egnahemslånet, som belöpte på hans andel i föreningen. Några bestämmelser om personlig borgen och om skärpta villkor för utträde ur föreningen hade icke ansetts böra uppställas. Dylåka bestämmelser skulle innebära avvikelser från gällande föreningslagstiftning. I ett fall som detta syntes staten icke böra för egen del utforma särskilda rättsregler i syfte att betinga sig bättre villkor än allmän lag medgäve. Därest lagens bestämmelser om ekonomiska föreningar med begränsad personlig ansvarighet tillämpades, följde därav att medlemmarna kunde när som helst utträda ur föreningen och att avgången medlem vore från sin ekonomiska ansvarighet fri, där ej föreningens tillgångar avträddes till konkurs efter ansökning, som gjordes inom ett år från det avgången i föreskriven ordning kungjordes. Om alltså lagen om ekonomiska föreningar syntes kunna utgöra den rättsliga ramen för organisation av en förening, som bildats i syfte att driva samfällt jordbruk, syntes det böra ankomma på statens egnahemsstyrelse att tillse, att föreningens stadgar utformades så att de, med tillvaratagande av de möjligheter som lagen erbjöde, gäve det största möjliga skydd för såväl långgivaren som medlemmarna mot ekonomiska förluster.

För erhållande av egnahemslån borde vidare uppställas det villkor att föreningen befunnes erbjuda trygghet för ändamålsenlig skötsel av företaget och särskilt att det på ett tillfredsställande sätt vore sörjt för företagets drift och arbetsledning. Slutligen borde stadgas, att den egendom, för vilken egnahemslån söktes, vore för sitt ändamål fullt lämplig och befundes äga ett värde, som, fördelat på envar medlem av föreningen, motsvarade för varje sådan högst det för egnahemslåns erhållande stadgade maximivärde.

Enligt det av sociala jordutredningen framlagda författningsförslaget skulle § 2 kungörelsen med reglementariska föreskrifter rörande den statsunderstödda egnahemslåne- och premielåneverksamheten erhålla följande lydelse.

§ 2.

Egnahemslån må tilldelas svensk medborgare, man eller kvinna, som är minst 21 år gammal och känd för sparsamhet, nykterhet och hederlig vandel samt visserligen ej saknar medel att i någon mån bidra till genomförande av med lånet avsett företag men är i behov av kraftigt bistånd härför och prövas äga goda personliga förutsättningar för genomförandet av företaget, däri inbegripet, då fråga är om jordbrukslån eller tilläggsån, drivande av ett mindre jordbruk.

Egnahemslån må ock tilldelas inregistrerad ekonomisk förening, som bildats med ändamål att förvärva och under samfällid jordbruksdrift sköta viss egendom. Såsom särskilda villkor för utlämnande av egnahemslån åt sådan ekonomisk förening gälla

att föreningens medlemmar var för sig besitta de kvalifikationer, som ovan stadgats i fråga om enskild person;

att föreningens stadgar innehålla bestämmelser därom att envar föreningsmedlem är personligen ansvarig för, utöver sin insats, minst så stor del av egnahemslånet, som belöper å hans andel i föreningen;

att föreningens stadgar blivit godkända av statens egnahemsstyrelse;

att föreningen befinnes erbjuda trygghet för ändamålsenlig skötsel av företaget och särskilt att det på ett tillfredsställande sätt är sörjt för företagets drift och arbetsledning;

samt att den egendom, för vilken egnahemslån sökes, är för sitt ändamål fullt lämplig och befinnes äga ett värde, som, fördelat å envar medlem av föreningen, motsvarar för varje sådan medlem högst det för egnahemslåns erhållande i § 5 stadgade maximivärde.

Yttranden över sociala jordutredningens förslag inhämtades från *statens egnahemsstyrelse* och *statskontoret*.

Egnahemsstyrelsen uttalade bland annat sin anslutning till vad kolonisations-sakkunniga anförde rörande de fördelar men även nackdelar, som kunde förutses vara förknippade med samfällid jordbruksdrift. Det kunde antagas, att svårigheterna för sådan drifts ordnande ökades med antalet delägare i företaget. I en ekonomisk förening måste medlemsantalet vara minst fem. Därest ned till två delägare bereddades möjlighet till statsunderstöd för samfällid jordbruksdrift kunde förväntas att de kooperativa företagen finge större social betydelse. Ett par syskon kunde t. ex. erhålla hjälp för övertagande av fädernegården. Bolagsformen (enkla bolag och handelsbolag) syntes erbjuda en rättslig ram, som krävde färre deltagare. *Egnahemsstyrelsen* ifrågasatte, huruvida icke vad själva organisationsformen beträffade en framkomlig väg vore sammanslutningar i såväl enkla bolag och handelsbolag som ekonomiska föreningar.

Egnahemsstyrelsen framställde jämväl andra erinringar mot sociala jordutredningens förslag.

Statskontoret ansåg åtgärder i den riktning, som anvisats av sociala jordutredningen, för närvarande icke påkallade. Skulle emellertid tillfälle anses böra beredas dem, som ville sammansluta sig till samfällid jordbruksdrift, att i likhet med enskilda personer erhålla egnahemslån, syntes de av *egnahemsstyrelsen* anlagda synpunkterna på organisationsformen härför vara värda beaktande.

I proposition nr 76 till 1933 års riksdag anförde *chefen för jordbruksdepartementet*, statsrådet Sköld, bland annat följande.

Lika med 1925 års kolonisations-sakkunniga utgår jag från att förevarande fråga gäller sådan jordbruksdrift, där ett visst, begränsat antal personer skola samfällt bruka en av dem för deras eget behov av arbete och utkomst förvärvat egendom. Även om erfarenheterna rörande dylik jordbruksdrift äro små och denna driftsform kan antagas i vissa hänseenden vansklig, synes det mig ej vara skäligt, att för yrket eljest väl skickade personer — några andra böra givetvis icke ifrågakomma — som önska skaffa sig utkomst genom samfällt jordbruk, skola endast för att de äro flera om samma egendom vara utestängda från varje möjlighet att från det allmännas sida erhålla kredit för egendomens förvärvande. Jag vill därför, i anslutning till vad sociala jordutredningen och statens egnahemsstyrelse anförde, tillstyrka, att vissa möjligheter till lån av statsmedel beredas härför lämpliga personer för anskaffande

av eget jordbruk för samfällid drift. Därvid förutsätter jag, att denna låneverksamhet, tills säkrare erfarenhet vunnits, utövas försöksvis och utan forcering från det allmännas sida.

Jag förordar, att, där fråga är om minst fem delägare, låntagaren skall vara inregistrerad ekonomisk förening, som bildats med ändamål att förvärva och under samfällid jordbruksdrift sköta viss egendom och som befinnes erbjuda trygghet för ändamålsenlig skötsel av företaget. Det i syfte att minska långgivarens risk framförda förslaget, att medlem i föreningen skall åtaga sig viss personlig ansvarighet, synes mig i sak välgrundat. I enlighet härmed bör låntagande förening hava formen av ekonomisk förening med begränsad personlig ansvarighet. Vid prövning av låneansökan bör tillses, att det i stadgarna bestämda beloppet för medlems ansvarighet är av den storlek, att medlemmarnas sammantagna personliga ansvarighet, utöver insatskapitalet, täcker det ifrågakommande lånebeloppet. För att i möjligaste mån trygga föreningarnas fortbestånd synes böra övervägas, huruvida icke i stadgarna bör föreskrivas, att uppsägning av medlemskap i föreningen ej må äga rum förr än efter fem år från inträdet. Erinras må, att enligt lagen om ekonomiska föreningar erfordras Kungl. Maj:ts medgivande för dylikt stadgande. På de av egnahemsstyrelsen under instämmande av statskontoret anförda skäl finner jag mig vidare böra tillstyrka, att, då fråga är om minst två och, där ej av särskilda skäl annat befinnes böra medgivas, högst fyra delägare, lån i förevarande syfte må utlämnas för så vitt låntagarsammanslutningen — som i dylikt fall ej bör eller kan hava formen av ekonomisk förening — genom lämpligt befundet bolagsavtal visar sig bereda långgivaren nödig trygghet såväl i avseende å ordningen för lånets återbetalning och de olika delägarnas ansvar härför som i fråga om företagens skötsel i övrigt. I såväl det ena som det andra fallet bör fordras, att medlemmarna respektive delägarna var för sig prövas besitta de kvalifikationer, som eljest stadgats för egnahemslåns erhållande, ävensom att det på ett tillfredsställande sätt är sörgt för företagens drift och arbetsledning. Jag förutsätter, att — även utan uttrycklig föreskrift om att stadgarna respektive bolagsavtalet skola godkännas av viss egnahemsmyndighet — det långgivande organet i vart fall noga prövar stadgarnas eller bolagsavtalets lämplighet. Det synes mig böra övervägas, huruvida icke till ledning för dem, som önska erhålla lån för samfällt jordbruk, mönster till stadgar och bolagsavtal böra uppgöras av t. ex. statens egnahemsstyrelse.

Beträffande arten av de egendomar, för vilkas förvärv hithörande lån må beviljas, torde böra föreskrivas, att egendomen är för sitt ändamål fullt lämplig och av sådan storlek, att ägarna kunna av jordbruket erhålla sin huvudsakliga utkomst, att egendomens beräknade värde, delat med antalet medlemmar respektive delägare, ej överstiger det för egnahemslån för jordbrukslägenheter stadgade maximivärdet, samt att den omständigheten att å egendomen ej tarvas nybyggnads-, nyodlings- eller annat förbättringsvärde ej utgör hinder för låns beviljande.

I avseende å lånevillkoren i övrigt torde för egnahemslån för jordbrukslägenhet stadgade bestämmelser böra i tillämpliga delar gälla, därvid i lånekontraktet dessutom torde böra intagas en föreskrift av innebörd, att lån för samfällt jordbruk må kunna uppsägas till återbetalning, därest egendomen ej vidare brukas under den form och i det syfte, som förutsatts vid lånets beviljande.

Med lån för samfällt jordbruk torde kunna få förenas premielån enligt, i tillämpliga delar, de för premielån åt egnahemslångtagare stadgade grunder. Premielånets belopp, delat med antalet medlemmar i sammanslutningen, bör ej få överstiga det för enskilt premielån stadgade maximibeloppet.

Med hänsyn till att här närmast är fråga om en mera försöksartad verksamhet,

synes mig någon ändring i förenämnda kungörelse den 8 juni 1928 (nr 218) med reglementariska föreskrifter rörande den statsunderstödda egnahems- och premielåneverksamheten icke lämpligen böra vidtagas. I stället torde, därest riksdagen ej har erinran mot de av mig nu tillstyrkta grunderna, Kungl. Maj:t böra i särskild kungörelse meddela erforderliga föreskrifter i ämnet i huvudsaklig överensstämmelse med det av mig nu framlagda förslaget.

Jordbruksutskottet framhöll, att Kungl. Maj:ts framställning närmast för-
anletts av 1928 års riksdags i det föregående omtalade skrivelse. I överens-
stämmelse med vad riksdagen därvid uttalat, syntes utskottet möjlighet icke
böra vara utesluten för eljest för saken lämpliga personer att erhålla lån av
statsmedel för anskaffande av eget jordbruk för samfällad drift. Utskottet
hade heller intet att erinra mot vad Kungl. Maj:t i sådant syfte föreslagit.
Utskottet ansåg välbetänkt och riktigt, att ifrågavarande låneverksamhet så-
som departementschefen ock förutsatt, tills säkrare erfarenhet vunnits, ut-
övades försöksvis och utan forcering från det allmännas sida. Utskottet
hemställde sålunda, att riksdagen måtte medgiva att lån ur statens egnahems-
lånefond måtte, i huvudsaklig överensstämmelse med av departementschefen
tillstyrkt förslag, utlämnas jämväl för anskaffande av samfällda jordbruk.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Kungl. Maj:t utfärdade därefter den 26 juni 1933 kungörelse (nr 382)
angående statsunderstödd samfällad jordbruksdrift.

Vid 1939 års riksdag framlade Kungl. Maj:t proposition (nr 236) angående
ändrade grunder för egnahemsverksamheten m. m. I det vid propositionen
fogade förslaget till kungörelse angående den statliga egnahemsverksamheten
upptogs under 66 § bestämmelse om *upphävande* av nyssnämnda kungörelse
den 26 juni 1933. Förslag härom hade framlagts av 1936 års *egnahems-
utredning*¹ under hänvisning till att möjligheten att bilda samfällda jord-
bruksegnahem under de gångna åren (1933—1938) icke utnyttjats i något
fall. Chefen för jordbruksdepartementet erinrade emellertid om att i det vid
propositionen fogade författningsförslaget införts bestämmelser om eгна-
hemslån till underlättande för innehavare av ofullständiga jordbruk att för-
värva gemensam tillskottsjord.

Förslaget att upphäva 1933 års kungörelse föranledde ej erinran från
jordbruksutskottets² eller riksdagens sida och bestämmelse härom inflöt i
66 § kungörelsen den 7 juni 1940 (nr 589) angående den statliga egnahems-
verksamheten.

I 42 § sistnämnda kungörelse stadgas, att om två eller flera ägare av
ofullständiga jordbruk vilja förstärka dessa genom gemensamt förvärv av
tillskottsjord, egnahemslån må utlämnas till underlättande härav. Lån må

¹ Betänkande med förslag angående den statliga egnahemsverksamheten, S.O.U. 1938:34.

² Utlåtande nr 83.

beviljas allenast under förutsättning *att* den ifrågavarande sammanslutningen av jordägare erbjuder trygghet för ändamålsenlig skötsel av det gemensamma företaget, *att* jordägarna var för sig uppfylla de villkor, som gälla för erhållande av jordbrukslån, *att* jordägarna, om de äro flera än fyra, äro sammanslutna i en ekonomisk förening med begränsad personlig ansvarighet, *att* jordägarnas ansvarighet i sådant fall sammanlagt är av den omfattning, att lånets belopp därigenom täckes, *samt att*, då fråga icke är om dylik förening, avtalet om sammanslutningen är slutet för en tid av minst fem år. I övrigt skola bestämmelserna om egnahemslån till förvärv av jordbruk i kungörelsens 4 kap. i tillämpliga delar gälla.

Departementschefen (statsrådet Pehrsson-Bramstorp) anförde, att de nu återgivna bestämmelserna icke minst torde böra komma till användning, då fråga vore om förvärv av skog. Hinder borde icke möta att tillämpa bestämmelserna även på det sätt, att lån av ifrågavarande slag utginge samtidigt med egnahemslån för förvärven av de särskilda småbruken.

6 K A P.

Anmärkningar till lagutkastet.

Inledning.

Behovet av speciallagstiftning. Ekonomisk förening med syfte att driva ett för föreningens medlemmar gemensamt jordbruk kan för närvarande icke bildas i vårt land. Orsaken härtill är, att föreningar — med vissa modifikationer, från vilka här kan bortses — överhuvudtaget icke tillåtas förvärva jordbruksfastigheter. Stadgandet härom går tillbaka till ett av den s. k. Norrlandskommittén år 1904 framlagt förslag och återfinnes i sin nuvarande utformning i lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom. Syftet med nämnda lag är vidmakthållandet av en självvägande bondebefolkning i vårt land. Lagstiftningen om föreningsjordbruk har i direktiven angivits hava till syfte att uppnå ökad produktionseffektivitet inom jordbruket med bevarandet av en fri bondeklass. De båda lagarna kunna sålunda sägas ha gemensam social målsättning. I och för sig borde hinder därför ej föreligga för Kungl. Maj:t att å en förening för drivande av gemensamt jordbruk tillämpa den generella dispensregel, som återfinnes i den s. k. förbudslagen. Det torde dock vara höjt över allt tvivel, att kravet på en särskild rättslig reglering av här ifrågasvarande slags föreningar gör sig starkt gällande och att det därför vore mindre välbetänkt att medverka till sådana föreningars bildande innan speciallagstiftning för dem tillkommit. Den allmänna föreningslagen — 1911 års lag om ekonomiska föreningar — hänför sig nämligen till sammanslutningar med vitt skilda syften och verksamhetssätt och innehåller därför endast stadganden av en i det stora hela allmängiltig innebörd. Lagen avser väsentligen att utgöra en ram, inom vilken åt föreningarna överlåtes att fritt utveckla sig efter olika art och uppgift.

Vissa speciella typer av ekonomiska föreningar, däribland *bostadsrättsföreningar*, ha tidigare gjorts till föremål för utförligare rättslig reglering. Detta har ansetts påkallat såväl i dessa föreningars eget intresse som med hänsyn till de enskilda medlemmarnas rättssäkerhet. I sistnämnda hänseende har framhållits, att bostadsrättsföreningarnas ändamål att bereda medlemmarna en tryggad bostad samt insatsernas i allmänhet betydande belopp

merendels gjorde att medlemmarnas rättsliga och ekonomiska intressen vore av större vikt än i övriga föreningar.

Med avseende å betydelsen för medlemmarna av deras intressen i samman slutningen komma de föreningar, varom här är fråga, att intaga en utpräglad särställning. Regelmässigt komma ju nämligen medlemmarna att ägna hela sin livsgärning åt föreningens verksamhet. För medlemmarnas ekonomiska välfärd kommer det att få avgörande betydelse, huruvida verksamheten blir klokt planlagd och ändamålsenligt bedriven eller ej. Det synes då uppenbart, att man här står inför ett specialfall på föreningsrättens område, där kravet på särskild rättslig reglering är än starkare än med avseende å bostadsrättsföreningarna. Sedan väl erforderliga rättsliga former tillskapats, synes å andra sidan klart, att föreningar för drivande av gemensamt jordbruk kunna och böra undantagas från den s. k. förbudslagens tillämpningsområde.

I detta sammanhang må anmärkas, att den på senare år aktuella frågan¹ om rätt för konsumtionsförening och därmed likställd juridisk person att utan hinder av förbudslagens bestämmelser förvärva jordbruksfastighet, icke faller inom ramen för denna utredning.

Lagens tekniska utformning. Lagen om bostadsrättsföreningar utgör endast ett komplement till föreningslagen. Dess föreskrifter äro avsedda att vid sidan av föreningslagens stadganden reglera de särskilda rättsförhållanden, som föreligga inom bostadsrättsföreningarna. I den mån speciella föreskrifter ej meddelats, gälla sålunda föreningslagens bestämmelser.

Vid utarbetandet av en lag om föreningsjordbruk måste först avgöras, huruvida även en sådan lag bör utformas såsom ett komplement till föreningslagen eller om den bör bliva en självständig författning, som uttömmande reglerar föreningsjordbrukens förhållanden.

Med hänsyn till den säregna natur, föreningar för drivande av gemensamt jordbruk komma att äga, har antalet frågor, som kräva särskild reglering, visat sig vara väsentligt större för dessa föreningsars del än vad fallet är med avseende å bostadsrättsföreningarna. En hänvisning från nu ifrågavarande nya lag till föreningslagen finge sålunda under alla omständigheter väsentligt mindre omfattning än vad fallet är beträffande bostadsrättslagen. Detta förhållande skulle — enligt vad försöksvis upprättade utkast givit vid handen — göra en hänvisning till föreningslagen rent lagtekniskt tämligen komplicerad. Metoden skulle endast nödtorftigt kunna tillgodose rimliga krav på överskådlighet hos författningstexten.

De sakkunniga hava enhälligt och med stor skärpa framhållit önskvärdheten ur praktisk synpunkt av att de för föreningsjordbruken gällande lagbestämmelserna i möjligaste mån sammanföras i en författning.

I förevarande sammanhang måste vidare beaktas, att en översyn av för-

¹ Jfr riksdagens skrivelse 1944: 419 och andra lagutskottets utlåtande 1944: 68.

eningslagen för närvarande äger rum. Förslag härom framlades av dåvarande chefen för justitiedepartementet i anförande till statsrådsprotokollet den 18 maj 1945. Därvid anfördes bl. a. följande: Bestämmelserna i föreningslagen ansluta sig i åtskilliga hänseenden till 1910 års aktiebolagslag. Den utveckling på det ekonomiska området, som kännetecknat de senaste årtiondena, har i hög grad berört jämväl sådana företag, som drivas i form av ekonomiska föreningar. Ehuru tid efter annan ändringar vidtagits i föreningslagen, torde denna i betydelsefulla delar ej motsvara de fordringar som numera böra ställas på densamma. — Spörsmålet om ändringar i föreningslagen står uppenbarligen i visst samband med aktiebolagslagstiftningen. Den nya lagen om aktiebolag, som utfärdades den 14 september 1944, skall träda i kraft den 1 januari 1948. — Vid en översyn av föreningslagen bör undersökas i vad mån i föreningslagstiftningen bör upptagas motsvarighet till stadgandena i nya aktiebolagslagen. — Härjämte torde böra undersökas, huruvida och i vad mån ändringar i övrigt av de speciellt föreningsrättsliga lagbestämmelserna böra vidtagas.

Då sålunda föreningslagen är föremål för en ännu icke avslutad omarbetning, vilken måste förutsättas bli tämligen genomgripande, vill det synas mindre ändamålsenligt att vid förevarande lagstiftningsarbete tillgripa någon generell hänvisning till 1911 års lag, något som säkerligen skulle nödvändiggöra ganska omfattande ändringar i den här ifrågavarande författningen ett eller annat år efter dess utfärdande.

En medelväg mellan de ovan diskuterade alternativen vore att på enstaka punkter i lagen om föreningsjordbruk hänvisa till föreningslagen. Utredningsmannen har emellertid funnit sig icke böra anlita denna utväg mer än på en punkt, nämligen med avseende å förfarandet vid likvidation. Bestämmelserna härom sakna ju intresse så länge ett samfällt jordbruksföretag äger bestånd, varför hänvisningen icke behöver medföra någon praktisk olägenhet. Hänvisningen återfinnes i 69 § lagutskastet. På denna enstaka punkt synes en justering av lagtexten utan olägenhet kunna vidtagas i samband med utfärdandet av ny föreningslag.

I övrigt åsyftar sålunda lagutskastet att giva en uttömmande reglering av föreningsjordbrukens förhållanden. Den nya aktiebolagslagen har i åtskilliga delar tagits till förebild vid lagtextens avfattning. På enskilda punkter har, såsom detaljmotiveringen kommer att utvisa, bostadsrättslagen tjänat till förebild.

Föreningsjordbrukens rättsliga karaktär. Inledningsvis har påpekats, att den s. k. förbudslagen innefattar hinder för bildandet av ekonomiska föreningar med ändamål att driva jordbruk. Dock förekommer samfällid äganderätt till fast egendom på landet i andra former. En gemensam äganderätt till oskiftad mark, ofta betecknad *samfällighet*, kan tillkomma samtliga eller

vissa fastigheter i ett skifteslag. Flera personer kunna tillsammans inköpa en fastighet och träffa avtal om bildande av ett enkelt bolag för bedrivande av jordbruk på fastigheten. 1904 års lag om samäganderätt äger bl. a. tillämpning å fall, då gemensam äganderätt till en fastighet uppkommit, t. ex. genom att fastigheten tillfallit flera personer genom gåva eller testamente eller vid arvskifte eller genom gemensamt inköp, utan att ett verkligt bolagsavtal träffats¹.

Rätten till samfällighet utgör tydligen ett specialfall, som här kan lämnas åsido. Vad åter angår jordbruksdrift i form av enkelt bolag, medföra reglerna i 1895 års lag om handelsbolag och enkla bolag rörande likvidation av sådant bolag att dess varaktighet är skäligen oviss. Har bolaget ej slutits på bestämd tid, äger sålunda varje bolagsman rätt att när som helst uppsäga bolaget. Än lösligare är samäganderättsförhållandet enligt 1904 års lag. Har ej annan överenskommelse träffats, äger sålunda varje delägare rätt att påfordra fastighetens försäljning på offentlig auktion. Är fastigheten sådan, att tillämpning av föreskrifterna om laga skifte kan ifrågakomma, kan en delägare påfordra att gemenskapen upplöses genom sådant skifte.

Uppenbarligen måste det bli en huvuduppgift vid det nu föreliggande lagstiftningsarbetet att tillse, att föreningsjordbruken till skillnad från nyss angivna former för gemensam jordbesittning erhålla sådan stadga och varaktighet, att uppförandet av gemensamma ekonomibyggnader, inköp av maskiner och redskap m. m. blir ekonomiskt försvarbart och den enskilde medlemmen erhåller trygghet för ett bestående resultat av sin insats.

Lagen om bostadsrättsföreningar äger tillämpning å ekonomisk förening med ändamål att i föreningens hus åt medlemmarna upplåta bostäder eller andra lägenheter under nyttjanderätt, vilken — i olikhet med vad som eljest i allmänhet gäller om avtal, varigenom nyttjanderätt till fastighet upplåtes — skall gälla för obegränsad tid. Enligt bostadsrättslagen erhåller medlemmen genom upplåtelsen icke blott den sakrätt, som befogenheten att nyttja lägenheten utgör och vilken uppfattats såsom en särskild art av nyttjanderätt till fast egendom², utan därjämte vissa, närmast till medlemskapet knutna rättigheter, t. ex. andel i vinst å föreningens verksamhet och i överskott, som kan uppstå vid dess upplösning. Sammanfattningen av de befogenheter, som genom upplåtelsen tillkomma medlemmen, har betecknats med ordet *bostadsrätt*. Den i bostadsrätten ingående nyttjanderätten kan under vissa omständigheter förverkas utan att medlemmen samtidigt går förlustig det ekonomiska värde, som bostadsrätten må representera.

Exempelvis i Italien ha, såsom förut framgått, förekommit former av jordbrukskollektiv, i vilka till varje medlem upplåtits viss på marken utstakad

¹ Jfr Undén, Svensk sakrätt II, 2:a uppl. sid. 233 ff.

² Jfr 3 kap. 2 § 2 st. nyttjanderättslagen.

del av kollektivets jordbruksareal, vilken jordlott medlemmen fått självständigt bruka. Därest sådan upplåtelse skedde på obestämd tid skulle ett slags motsvarighet till bostadsrätten kunna anses uppkomma. Skäl kunde då föreligga, att utforma en juridisk motsvarighet till bostadsrätten — en »jordbruksrätt» eller vad man nu ville benämna den. En sådan upplåtelse av individuella jordlotter från en större jordegendom faller emellertid helt utom ramen för den här föreliggande uppgiften. Avsikten är ju tvärtom att utnyttja storbrukets företräden genom att låta ett antal personer sluta sig samman för att gemensamt bruka en större jordenhet.

Såsom en grundläggande regel bör uppenbarligen gälla, att medlemmarna i en förening av här ifrågavarande slag skola ha både rätt och plikt att själva delta i jordbruksarbetet. Därigenom bevaras i möjligaste mån den driftighet och omtanke, som vanligen följer därmed, att jorden brukas av personer, som arbeta åt sig själva. Att medlemmarna i föreningen skulle vara ett slags företagare, som uppbure vinsten av ett arbete, som helt eller till övervägande del utfördes av anställda, skulle för övrigt stå i uppenbar strid mot den planerade företagsformens sociala syfte.

Rätten och plikten att utföra arbete i föreningens tjänst lär inefatta ett i själva medlemskapet grundat avtalsförhållande mellan föreningen och dess medlemmar. Medlemmarnas rätt till andel i föreningens årsvinst och i dess fonderade tillgångar blir likaså av obligationsrättslig karaktär. Under sådana omständigheter torde anledning saknas att, på sätt skett i bostadsrättslagen, utforma någon särskild juridisk beteckning för rättsförhållandet mellan föreningen och dess medlemmar. Föreningen äger eller arrenderar fastigheten. Medlemskapet medför rätt och plikt att delta i föreningens arbete och rätt till andel i dess tillgångar. Situationen synes närmast motsvara förhållandet mellan företag och anställda i ett aktiebolag, vars samtliga aktier ägas av de anställda själva.

Om sålunda en motsvarighet till begreppet »bostadsrätt» kan undvaras, måste däremot själva föreningstypen erhålla en praktisk beteckning för att kunna skiljas från andra associationer. För den verksamhet, föreningarna komma att bedriva, ligger nära till hands att välja den redan i det föregående begagnade beteckningen *föreningsjordbruk*. Lika nära till hands kunde det då synas ligga att använda ordet *jordbruksförening* som namn på en förening med ändamål att driva jordbruk. Mot denna på ett sätt ganska självklara beteckning kan dock invändas, att ordet redan begagnas som beteckning för olika slag av sammanslutningar på jordbrukets område, låt vara att sist åsyftade föreningar av allehanda slag väl rätteligen borde kallas *jordbrukareföreningar*.

Efter förebild av 9 § andra stycket bostadsrättslagen torde i förevarande lag böra stadgas, att annan förening än sådan, varå lagen äger tillämpning, ej må i sin firma eller eljest vid beteckning av rörelsen använda det ord, som

väljes för beteckning av här ifrågavarande föreningar. Självfallet kan man ej fordra, att ett antal redan existerande föreningar skola ändra sin firma. Beteckningen »jordbruksförening» torde därför icke kunna ifrågakomma.

Ett annat uttryck, som synes användbart, är *sambruksförening*. Detta ord torde kunna anses rätt väl utmärka föremålet för föreningarnas verksamhet. Att ordet utgör en sammandragning av »samjordbruksförening» och sålunda ej innefattar någon mera fullständig definition av den verksamhet, uttrycket avser att beteckna, överensstämmer helt med gängse språkbruk i andra liknande fall (jämför t. ex. »hälftenbruk» eller det bygdemålsfärgade »lalnadsbruk»). Kravet på en mera fullständig definition får här vika för önskemålet att erhålla en praktisk benämning. En förfrågan hos samtliga änsstyrelser har givit vid handen, att någon ekonomisk förening, i vars firma ordet »sambruk» ingår, icke finnes inregistrerad. Utredningsmannen har då ansett sig böra välja sistnämnda beteckning.

I lagutkastets första paragraf har sambruksförenings syfte angivits vara att bereda medlemmarna utkomst genom att å fastighet, som föreningen förvärvat eller arrenderat, låta medlemmarna bedriva gemensamt jordbruk och annan i samband därmed stående verksamhet (föreningsjordbruk). Sidan förening skall kunna inregistreras såsom sambruksförening.

Utan att detta särskilt anges i lagtexten torde vara klart, att sambuvsförening utgör en ny, särskild typ av ekonomisk förening, som onekligen kommer att stå aktiebolaget närmare än de med stöd av 1911 års föreningslag bildade föreningarna i allmänhet göra. Från aktiebolaget skiljer sig dock sambruksförening på avgörande punkter, exempelvis därigenom, att inbetalning av viss del av insatskapitalet icke utgör villkor för registrering.

I detta sammanhang bör anmärkas, att den meningen icke sällan uttalats, att en förening för att kunna registreras såsom ekonomisk enligt 1911 års lag måste ha en verksamhet av *accessorisk* karaktär, d. v. s. en verksamhet som ansluter sig till föreningsmedlemmarnas ekonomi såsom underhjälpande denna. Förut har framhållits, att sambruksförening skiljer sig från sådan registrerad förening, som avses i 1911 års lag, just därigenom, att sambuvsförenings verksamhet *icke* är av allenast accessorisk natur. Såsom *Nia* påpekat¹, har emellertid i senare domstolspraxis något krav på accessorisk verksamhet icke längre upprätthållits beträffande föreningar, som avses i 1 § andra stycket föreningslagen, d. v. s. sådana som driva bokföringspiktig näring. Nial yttrar, att det nu över huvud icke synes finnas grund för att upprätthålla det oklara kriteriet accessorisk verksamhet.

Cmfattningen av samfälld respektive individuell äganderätt. Det torde icke behöva närmare utvecklas, att om en typ av ekonomisk förening — i enlighet med direktiven för denna utredning — väljes såsom juridisk form för sam-

¹ Jfr Svensk Juristtidning 1945, sid. 271 f.

fällt jordbruk, måste såsom en huvudregel gälla, att all den egendom, som utnyttjas i föreningens rörelse, äges av föreningen. Viss modifikation i denna huvudregel torde dock böra ifrågasättas.

En sambruksförening kan uppkomma antingen genom att ett antal jordbrukare i en by sammanskjuta sina ägor till en gemensam brukningsenhet eller ock genom att ett lämpligt antal jordbrukare — exempelvis några dugliga och driftiga lantarbetare — sluta sig samman och förvärva en för föreningsjordbruk lämplig egendom. I båda fallen torde det med hänsyn till medlemmarnas trivsel bliva av betydelse, att bostad med tomt och trädgård anordnas individuellt för var och en av dem. Den omedelbara lösningen av detta spörsmål vid bildandet av en sambruksförening lär bliva betingad av beskaffenheten hos det på egendomen befintliga byggnadsbeståndet. På längre sikt lär — i den mån föreningens verksamhet blir ekonomiskt framgångsrik — idealet vara, att bostadsbebyggelsen sammanföres till ett särskilt tomtområde på en bl. a. ur arbetssynpunkt lämplig plats inom den av föreningen disponerade arealen.

Anordnandet av särskilda bostäder för medlemmarna förutsätter självfallet icke en individualiserad äganderätt till bostaden. Ett bibehållande i enskild ägo av mangårdsbyggnaden med kringliggande tomt och trädgård torde emellertid få antagas i icke oväsentlig mån vara ägnat att bryta udden av det psykologiskt betingade motstånd mot bildande av sambruksförening, som åtminstone till en början måste antagas komma att möta från självägande jordbrukares sida. Man synes böra räkna med, att, då fråga om bildande av sambruksförening uppkommer i en by, en eller flera byamän kunna uppställa det villkoret för sin anslutning, att de få behålla sin kanske fäderneärvda mangårdsbyggnad i enskild ägo. Om detta krav icke kan beaktas, gå kanske planerna på föreningsbildande mången gång om intet. Även om ett undantag av angivet slag kan bliva förenat med vissa olägenheter synes därför sådant undantag böra kunna ifrågakomma. Ett genomförande av denna tanke förutsätter tydligen i regel en avstyckning av tomtmarken, något som i sin tur torde förutsätta en sammanläggning av den övriga, till föreningen överlåtna jorden.

Även om undantag av nyss angivet slag icke verkställles, torde otvivelaktigt vara lämpligt, om också ej alldeles nödvändigt, att de olika till föreningen överlåtna fastigheterna sammanläggas till en jordregisterenhet, varå föreningen erhåller lagfart. Självfallet förutsätter överlåtelsen till föreningen viss omläggning av de in-teckningslån, som före föreningens bildande beviljats i de överlåtna fastigheterna.

Föreningsjordbruk grundat på arrende. I de fall, då sambruksförening bildas exempelvis av ett lämpligt antal lantarbetare, torde väl möjlighet ofta saknas att utan skuldsättning inköpa en tillräckligt stor jordbruksegendom.

Det spörsmål om statlig kreditgivning, som här anmäler sig, skall upptagas i det följande. I detta sammanhang torde emellertid frågan om bildandet av sambruksföreningar på grundval av arrende böra behandlas.

Såsom inledningsvis understrukits, synes det vara av stor vikt att man, då en sambruksförening väl bildats, vinner betryggande garantier för dess fortbestånd. De i det föregående belysta vaga ansatserna till föreningsjordbruk i vårt land visa bäst vådan av att sådana företag påbörjas utan att ett bestående, tillräckligt jordinnehav säkerställts.

Enligt 1 kap. 1 § nyttjanderättslagen kan arrendetiden utsträckas till femtio år. Det torde väl dock höra till undantagen att en större jordbruks-egendom utarrenderas på ens tillnärmelsevis så lång tid. Både för jordägare och arrendator lär det te sig oklokt att arrendevillkoren fastställas för mycket lång tid. Till arrendatorns skydd gälla i stället vissa bestämmelser om företrädesrätt till förnyat arrende samt om förköpsrätt vid försäljning av egendomen. Dessa bestämmelser giva dock endast ett tämligen ofullständigt skydd.

Sker försäljning av utarrenderad fastighet eller del därav, äger arrendatorn, jämlikt 2 kap. 57 § nyttjanderättslagen, så framt han är förvarad vid sin rätt till nytt arrende, åtnjuta förköpsrätt enligt vad därom är stadgat i lag om förköpsrätt den 22 december 1943. Förköpsrätten innebär befogenhet att övertaga fastigheten till det pris köparen utfäst. Denna rätt gäller emellertid ej om köparen är nära anförvant till säljaren och ej heller om fastigheten säljes tillsammans med huvudgård varunder den lyder. Sker försäljningen i den ordning utsökningslagen bestämmer, må förköpsrätt ej utövas. Om ägaren vill återtaga fastigheten för att själv bruka den, vinner förköpsrätten överhuvudtaget icke aktualitet och detsamma gäller den företrädesrätt till förnyat arrende, som jämlikt 2 kap. 49 och 51 §§ nyttjanderättslagen tillkommer arrendator. Sambruksförening, som grundats på arrende, riskerar sålunda under alla omständigheter, att ägaren eller hans rättsinnehavare efter utgången av arrendetiden själv återtager egendomen, något som självfallet kan te sig särskilt fördelaktigt för ägaren i sådana fall, då en sambruksförening förmått sköta egendomen på ett mönstergillt sätt.

Olika utvägar kunde tänkas att eliminera risken för sambruksförening att vid arrende gå miste om jorden. Här må allenast erinras därom, att enligt särskilt stadgande i 3 kap. 2 § nyttjanderättslagen upplåtelse av bostadslägenhet under nyttjanderätt för obegränsad tid är tillåten i den ordning lagen om bostadsrättsföreningar stadgar. Ett motsvarande undantagsstadgande i nyttjanderättslagens andra kapitel vore självfallet icke otänkbart. I 44 § sagda kapitel finnes redan ett dylikt stadgande beträffande åborätt. Från systematisk synpunkt kunna dock med fog invändningar resas mot tillskapande av ytterligare ett speciellt slag av rätt till fast egendom — något slags mellan-ting mellan äganderätt och nyttjanderätt. Viktigare är dock den rent prak-

tiska invändningen, att om föreningsjordbrukens arrenderätt på det ena eller andra sättet kringgärdades med sådana bestämmelser, att den ur föreningens synpunkter vunne erforderlig varaktighet, skulle en enskild fastighetsägare sannolikt endast undantagsvis vara villig att upplåta sin egendom till en dylik förening, vilket ju vore detsamma som att avhända sig egendomen för all framtid utan att en verklig försäljning komme till stånd. Det vill då synas ändamålslost att åvägabringa en mer eller mindre invecklad och ur teoretisk synpunkt otillfredsställande anordning, vilken kan förutses komma att röna samma öde som den nyssnämnda åborätten, nämligen att praktiskt taget aldrig begagnas. På grund härav föreslås i 1 § lagutkastet att föreningsjordbruk grundat på arrende allenast må komma till stånd, då egendomen utarrenderas av kronan.

Upplåter kronan jordbruksegendom på arrende till sambruksförening torde få förutsättas såsom en normal utvecklingsgång, att föreningen framdeles skall medgivnas rätt att förvärva fastigheten.

I detta sammanhang torde böra framhållas, att en annan tänkbar form för upplåtelse från kronan till sambruksförening vore en omedelbar försäljning till föreningen, vid vilken köpeskillingen fördelades i mindre amorteringar under en följd av år¹. Därvid torde kronan böra förbehålla sig återköpsrätt till egendomen på sätt stadgas i lagen om återköpsrätt till fast egendom².

Anmärkas kan i detta sammanhang, att bland kronans under domänstyrelsens förvaltning stående jordbruksdomäner torde finnas flera större egendommar, som skulle kunna lämpa sig för upplåtelse till sambruksförening. Egendomarna äro emellertid utarrenderade enligt grunder, som innefatta optionsrätt till nytt arrende för de nuvarande innehavarna. Skulle likväl sådan egendom kunna frigöras för här avsedd upplåtelse är att märka, att särskilda bestämmelser om upplåtelse av kronan tillhörig jordbruksegendom under domänstyrelsens förvaltning meddelats i förordningen den 22 juni 1934 (nr 320) angående grunder för förvaltningen av viss kronoegendom³. Hinder torde icke föreligga att tillämpa dessa bestämmelser jämväl vid upplåtelse till sambruksförening. Anmärkas kan emellertid, att domänstyrelsen har att infordra anbud vid upplåtelsen. Skulle därvid ett av sambruksförening avgivet anbud överskridas av annan, lär domänstyrelsen anse sig skyldig att antaga det högsta anbudet.

En annan utväg är självfallet att kronan förvärvar lämpligt antal större jordegendommar i syfte att upplåta dem till sambruksföreningar. Därvid torde

¹ Jfr 11 § förordningen den 25 maj 1945 (nr 262) angående försäljning i vissa fall av kronoegendom m. m.

² Jfr den i not 1 angivna författningen, 15 §.

³ Ang. ändrad lydelse i vissa delar av denna förordning, se S.F.S. 1939: 95, 1944: 69 och 1945: 359. Tillämpningsföreskrifter till förordningen återfinnas i kungörelse den 22 juni 1934 (nr 321), ändrad genom S.F.S. 1944: 173.

måhända få anses ligga närmast till hands, att förvaltningen av egendomarna anförtros den myndighet, som efter planerad omorganisation kommer att övertaga egnahemsstyrelsens uppgifter. Beträffande formerna för upplåtelse i nu åsyftade fall torde bestämmelserna i 7 kap. kungörelsen den 7 juni 1940 (nr 589) angående den statliga egnahemsverksamheten böra efterbildas på sätt i följande kapitel närmare anges.

Inledande bestämmelser (lagutkastet 1—3 §§).

Utöver det inledningsvis anförda torde beträffande 1 § lagutkastet böra anmärkas, att med föreningsjordbruk enligt sagda paragraf förstås av medlemmarna i sambruksförening bedrivet gemensamt jordbruk och »annan i samband därmed stående verksamhet». Med de citerade orden åsyftas i första hand skogsbruk. Självfallet kan också tänkas, att föreningen driver exempelvis ett eget mindre sågverk, uthyrning av jordbruksmaskiner till lantbrukare å kringliggande gårdar etc. Ordet »jordbruk» torde böra erhålla en tämligen vid tolkning. En sambruksförening bör sålunda kunna bildas för bedrivande av frukt-, bär- eller annan specialodling i stor skala.

Genom stadgande i 8 § stämpelförordningen torde sambruksförening böra befrias från lagfartsstämpel i fall, då medlem i stället för insats av penningar överlåtit fast egendom till föreningen.

I 3 § föreningslagen stadgas, att medlem i ekonomisk förening må åtaga sig till visst belopp begränsad personlig ansvarighet för föreningens förbindelser. Enligt 3 § bostadsrättslagen må däremot i bostadsrättsförenings stadgar ej meddelas bestämmelse, att medlemmarna åtaga sig personlig ansvarighet för föreningens förbindelser. Sistnämnda bestämmelse utesluter i fråga om bostadsrättsföreningar tillämpning av alla bestämmelser i föreningslagen, som angå föreningar med personligen ansvariga medlemmar.

Berörda olikhet mellan föreningslagen och bostadsrättslagen finner sin förklaring däri, att medlem i bostadsrättsförening (enligt 8 § bostadsrättslagen) ej äger utträda ur föreningen så länge han innehar bostadsrätt. I stadgarna för förening med begränsad personlig ansvarighet får däremot ej meddelas bestämmelse, som utgör hinder för medlem att när som helst uppsäga sig till utträde. Det har nämligen ansetts alltför hårt att låta medlemmar mot sin vilja kvarstå såsom ansvariga även för nya förbindelser, som under tiden uppkomma.

Då jämväl befogenheten för medlem i sambruksförening att utträda ur föreningen på sätt i det följande anges torde böra kringgärdas av vissa villkor, har en motsvarighet till föreskriften i 3 § bostadsrättslagen ansetts böra upptagas i 2 § lagutkastet. Påpekas bör, att föreskriften allenast innefattar förbud mot bestämmelse i sambruksförenings stadgar om per-

sonlig ansvarighet och ej innefattar hinder för medlem att teckna borgen för föreningens förbindelser.

2 § lagutkastet motsvarar i övrigt 3 § föreningslagen.

Sambruksförenings medlemmar böra uppenbarligen lämnas största möjliga frihet att efter eget gottfinnande driva föreningens verksamhet under ledning av den styrelse, de själva utsett. I medlemmarnas eget intresse synes dock på vissa särskilda punkter en *offentlig tillsyn* böra anordnas. På skäl, som framläggas i det följande, har denna tillsyn ansetts böra avse dels den ekonomiska planläggningen av sambruksförenings verksamhet vid föreningens bildande och dels anordnandet av en betryggande revision av styrelsens förvaltning och föreningens räkenskaper. Den tillsynsmyndighet, åt vilken denna uppgift anförtros, bör tillika ha att tillhandagå föreningarna med råd i jordbruksekonomiska frågor i den utsträckning föreningarna själva önska. Åtskilligt torde stå att vinna genom samarbete mellan den tjänsteman hos tillsynsmyndigheten, som erhåller uppdrag att handlägga ärenden rörande sambruksföreningar, och styrelsen i dessa föreningar under medverkan jämväl av lokala myndigheter.

Klart synes vara att tillsynen bör utövas av central myndighet, givetvis under utnyttjande jämväl av lokal sakkunskap. Därest en omorganisation av lantbruksstyrelsen företages i enlighet med vad 1942 års jordbrukskommitté föreslagit, synes styrelsen lämpligen böra erhålla uppdrag att vara tillsynsmyndighet för sambruksföreningarna. Stadgande härom har upptagits i 3 § *första stycket lagutkastet*.

Inregistrering av ekonomisk förening sker enligt 1911 års lag hos länsstyrelserna. För sambruksföreningarnas del torde åtskilliga fördelar stå att vinna genom en central registrering hos tillsynsmyndigheten. Bestämmelse härom återfinnes i 3 § *andra stycket lagutkastet*.

Om bildande av sambruksförening (4—10 §§).

Minimiantalet medlemmar. Jämlikt 5 § 1911 års lag skall ekonomisk förening för att kunna vinna registrering bestå av minst fem medlemmar. Samma regel har upptagits i 4 § lagutkastet. Därest lägre antal personer än fem önska påbörja ett samfällt jordbruk synes bildandet av ett enkelt bolag vara den lämpligaste formen. Den i lagutkastet angivna organisationsformen torde förutsätta åtminstone något tiotal medlemmar. Tillräckliga skäl ha dock icke ansetts föreligga att stadga högre minimiantal medlemmar än det i föreningslagen föreskrivna.

Har en förening med minimiantalet medlemmar kommit till stånd, kan det måhända te sig stötande att föreningen under alla omständigheter skall vara skyldig att träda i likvidation, då en av medlemmarna avgått eller avlidit utan att ersättas av annan. Detta förhållande har vid angivandet av likvida-

tionsgrunder i 67 § lagutkastet på det sätt beaktats, att tillsynsmyndigheten föreslagits erhålla befogenhet att, när särskilda skäl därtill äro, medgiva, att föreningens verksamhet må fortsättas oaktat medlemsantalet nedgått under fem.

Kompetenskrav på medlemmarna. De vunna erfarenheterna vid samfällt jordbruk i främmande länder synas giva vid handen, att bristande kompetens hos deltagarna kan utgöra orsak till det gemensamma företagens misslyckande. Kunnighet i jordbruk synes därför i allmänhet böra uppställas som villkor för medlemskap i sambruksförening. Emellertid torde i en förening med mera omfattande verksamhet även annan yrkeskunskap bliva av värde. En skicklig mekaniker bland medlemmarna torde exempelvis kunna vara en värdefull tillgång för föreningen. 4 § andra stycket lagutkastet har utformats i enlighet med det nu sagda.

Jämlikt 2 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag må svensk ekonomisk förening ej här i riket förvärva fast egendom utan att Konungen för särskilt fall givit föreningen tillstånd därtill. Nämnda lag — den s. k. inskränkingslagen — har till syfte att ställa utländska rättssubjekts fastighetsförvärv under kontroll.

Det synes ej ändamålsenligt att för tillgodoseende av inskränkingslagens syfte ålägga varje sambruksförening att begära Konungens tillstånd för fastighetsförvärv. I stället synes för sambruksföreningarnas del krav på svenskt medborgarskap hos medlemmarna böra uppställas och Konungens prövning avse de fall, då sambruksförening undantagsvis önskar antaga utländsk medborgare till medlem. Det framlagda förslaget har utformats på nu angivna sätt.

Jämlikt 9 § åligger det sambruksförenings styrelse att vid ansökan om föreningens registrering foga försäkran, att medlemmarna uppfylla de nu angivna kompetenskraven.

Medlemmarnas insatser. Då sambruksförening bildas genom att ett antal jordägare i en by sluta sig samman, erlägger varje medlem — såsom förut berörts — sin insats genom att på föreningen överlåta sina ägor. Därvid måste tydligen de olika medlemmarnas insatser bliva av varierande storlek, såvida icke den medlem, som har mindre jord att överlåta än andra, även tillskjuter ett kontant belopp. Bildas åter en sambruksförening av ett antal icke jordägare, torde väl i allmänhet var och en lämpligen böra tillskjuta samma andel. Huru dessa frågor närmare skola lösas i det enskilda fallet skall angivas i stadgarna. Även i fall, då medlem tillåtes delta i föreningen med högre belopp än enkel insats, gäller — enligt 51 § lagutkastet — att varje medlem vid fattande av föreningsbeslut äger en röst.

Den ekonomiska planen. De in- och utländska erfarenheterna av kollektivt jordbruk synas visa, att kravet på en väl genomtänkt ekonomisk plan för verksamheten vid dennas igångsättande gör sig synnerligen starkt gällande. I 4 § lagutkastet har därför såsom villkor för registrering av sambruksförening angivits, att icke blott stadgar utan även ekonomisk plan för verksamheten antagits.

Beträffande den ekonomiska planens innehåll ha detaljerade föreskrifter icke ansetts lämpligen böra upptagas i själva lagen. I 7 § lagutkastet anges planens innehåll i mera allmänna ordalag. Planen skall hänföra sig till föreningens hela verksamhet och innehålla upplysning i alla de avseenden, vilka äro av betydelse för bedömande av verksamheten. I planen skall ock lämnas uppgift om de förpliktelser, som komma att åligga envar medlem.

En fråga av särskilt framträdande betydelse vid bildandet av sambruksförening synes bliva, hur stort antal medlemmar som kan beräknas erhålla sin bärning på den jordegendom, varöver föreningen förfogar. Att i förväg exakt fastställa medlemsantalet lärer väl i regel icke bliva möjligt, men det synes önskvärdt att i stadgarna anges beräknat maximi- och minimiantal medlemmar, t. ex. högst tjugu och lägst femton, samt att i den ekonomiska planen det villkoret för verksamhetens påbörjande uppställs, att minimiantalet medlemmar uppnåtts.

Enligt 7 § lagutkastet skall, såsom nyss nämnts, i den ekonomiska planen lämnas uppgift om de förpliktelser, som komma att åligga envar medlem. Frånsett ekonomiska förpliktelser avses här framförallt plikten att deltaga i jordbruksarbetet i den utsträckning ett ändamålsenligt bedrivande av föreningens verksamhet påkallar. Medlemsantalet bör anpassas så, att å ena sidan medlemmarna erhålla full sysselsättning och å andra sidan arbetet huvudsakligen kan utföras av medlemmarna. Självfallet bör dock hinder icke resas mot att föreningen vid behov anställer tillfällig arbetskraft.

Om såsom huvudregel uppenbarligen bör gälla, att samtliga medlemmar i sambruksförening äro skyldiga — och berättigade — att deltaga i jordbruksarbetet, synes likväl viss modifikation av denna regel i särskilda fall bliva nödvändig. Ett praktiskt fall, varom utredningsmannen erhållit kännedom, belyser detta. I en by i södra Sverige har tanken på bildandet av en sambruksförening preliminärt dryftats. Byn består av tolv gårdar, var och en på omkring 10 hektar. Åkerjorden ligger väl samlad men är för närvarande uppdelad på ett flertal skiften. Ägarna till två av gårdarna ha lämnat jordbruket, utarrenderat sina ägor till grannarna och ägnat sig åt annan verksamhet i en närbelägen stad. Sistnämnda två personer kunna icke antagas villiga att ingå i en sambruksförening, därest detta skulle medföra skyldighet för dem att lämna sina nuvarande yrken och återgå till jordbruksarbete. Då emellertid dessa personers skiften ligga insprängda bland de övriga byamännens, utgör samtliga byamäns medverkan förutsättning för att en förening över-

huvudtaget skall kunna komma till stånd. I ett fall som detta synes undantag från den här angivna huvudregeln böra medgivnas.

Det angivna exemplet — som torde kunna varieras på flera sätt — avser situationen vid bildandet av en sambruksförening. Att efter verksamhetens början antaga nya medlemmar, vilka icke äro villiga att deltaga i det gemensamma arbetet, synes däremot icke böra ifrågakomma. Å andra sidan kan uppenbarligen en medlem icke berövas sitt medlemskap av den anledningen, att han på grund av ålder eller sjukdom blir arbetsoförmögen. En sådan person synes böra äga rätt att kvarstå såsom icke arbetande medlem. Föreningsmedlemmarnas beslut i nu berörda hänseenden böra redovisas såväl i stadgarna som i den ekonomiska planen.

Vid arbetets utförande ha medlemmarna att ställa sig till efterrättelse vad behörigt organ för föreningen — närmast dess styrelse eller styrelsens ordförande — beslutar. I en förening, som har någorlunda stort antal medlemmar och en mera betydande jordegendom att bruka, torde vara lämpligt, att en särskild *driftsledare* utses. Personvalet torde därvidlag vara av utomordentligt stor vikt. Driftsledarens kunnighet, personliga pondus och förmåga att smidigt avveckla uppkommande meningsmotsättningar torde mången gång få en avgörande betydelse för verksamhetens resultat. Finnes bland föreningsmedlemmarna en person med sådana ledaregenskaper, bör givetvis intet hinder föreligga att välja den personen till driftsledare. I andra fall kunna psykologiska och andra skäl göra det lämpligare att anställa en utomstående. Frågan huruvida särskild driftsledare bör utses skall givetvis behandlas vid föreningsammansträde. Det därvid fattade beslutet bör redovisas i den ekonomiska planen.

Den utomordentligt stora betydelsen av att missgrepp vid den ekonomiska planens upprättande såvitt möjligt förebyggas, gör det angeläget att all tillgänglig sakkunskap ställes till sambruksförenings förfogande. Närmast till hands synes ligga, att hushållningssällskapens jordbrukskonsulenter lämna föreningarna biträde vid planens upprättande. Därest i enlighet med det av 1942 års jordbrukskommitté framlagda förslaget lokala lantbruksnämnder inrättas, torde dessa nämnders uppfattning rörande planens utformning böra inhämtas. Slutligen synes planen böra bli föremål för granskning av tillsynsmyndigheten.

Bostadsrättslagen innehåller bestämmelser om ekonomisk plan för bostadsrättsförenings verksamhet. Enligt 11 § bostadsrättslagen skall sådan plan hava upprättats av föreningens styrelse och *mottagits* av registreringsmyndigheten innan bostadsrätt må upplåtas. Den granskning av planen, som registreringsmyndigheten skall fullgöra, är av rent formell natur. Den skall alltså inskränka sig till undersökning att planen upptager erforderliga uppgifter men däremot ej bestå i ett bedömande av de lämnade uppgifternas hållbarhet

eller i ett godkännande av planen. I fråga om sambruksföreningarna synes man icke böra åtnöjas med en sådan rent formell granskning hos tillsynsmyndigheten. I 70 § lagutkastet har därför föreslagits den bestämmelsen, att registrering skall vägras, om den ekonomiska planen befinnes icke äga föreskrivet innehåll eller lämna rum för anmärkningar ur jordbruksekonomisk synpunkt. Här avses sålunda en saklig granskning.

Utredningsmannen har övervägt, huruvida jämväl ändring av den ekonomiska planen — liksom ändring av stadgarna — borde för sin giltighet kräva inregistrering och därmed förknippad ny granskning av planen. Denna tanke har emellertid övergivits med hänsyn till angelägenheten av att undvika, att hos medlemmarna uppstår en känsla av tvång under myndighets beslut. Visa de praktiska erfarenheterna att verksamheten i visst hänseende bör ändras, bör detta kunna ske utan den omgång och tidsutdräkt som utverkande av tillsynsmyndighetens godkännande måste medföra. En medelväg vore att vid en mera väsentlig omläggning av verksamheten kräva tillsynsmyndighetens godkännande. En sådan regel skulle emellertid kunna bli en källa till tvistigheter om gränsdragningen mellan väsentlig och oväsentlig förändring av planen och troligen vålla mera skada än nytta. Man synes därför få åtnöjas med en regel, som tvingar sambruksförenings styrelse och medlemmar att vid verksamhetens påbörjande planlägga driften med största möjliga noggrannhet. En annan sak är, att ett frivilligt samråd under hand mellan föreningsstyrelsen och tillgänglig lokal och central sakkunskap rörande ifrågasatt omläggning av driften själfallet är önskvärd.

Beträffande den ekonomiska planen hänvisas i övrigt till *Bilaga B*. vid detta betänkande.

Om medlemsförteckning (11 §).

Detta stadgande torde ej påkalla särskild kommentar.

Om föreningsmedlems intagande och avgång (12—22 §§).

Frågan om *antagande av ny medlem* hör — jämlikt 12 § lagutkastet — till de frågor, som skola prövas och avgöras å föreningssammanträde. Därvid måste icke blott de i lagen uppställda kompetenskraven och stadgarnas innehåll beaktas utan även tillses, huruvida ifrågasatt ökning av medlemsantalet låter sig förena med den ekonomiska planen.

Frågan om *avgång* ur sambruksförening synes vara en av de betydelsefullaste och samtidigt en av de mest svårlösta spörsmålen i den föreliggande lagstiftningsuppgiften. Det upprättade lagutkastet har i vissa delar (15—

21 §§) utformats efter förebild av bostadsrättslagen (24—27, 29 och 30 §§), medan förslaget i övrigt med hänsyn till sambruksföreningarnas säregna karaktär ansetts böra erhålla en från såväl föreningslagens som bostadsrättslagens bestämmelser avvikande utformning. Mot varandra stå den enskilde medlemmens befogade krav på att vid fullt legitim anledning till avgång kunna realisera sitt i föreningen nedlagda kapital — vilket väl i regel kommer att utgöra hans enda tillgång — och de övriga medlemmarnas lika befogade krav på att icke hela företaget äventyras för tillgodoseende av en enskild medlems intressen.

Det torde under alla omständigheter få anses uteslutet, att en medlem i sådan sambruksförening, som bildats genom tillskott av medlemmarna tillhörig jord, skulle kunna ställa krav på att vid avgång återfå den jord han en gång överlätit till föreningen. Även om sammanläggning av föreningens fasta egendom till en jordregisterenhet icke skett, vore det uppenbarligen en i föreningens förhållanden djupt ingripande händelse, om ett dylikt krav vunne beaktande. De gemensamma ekonomibyggnader, som uppförts av föreningen, hava beräknats efter viss brukningsareal. Detsamma gäller maskinell utrustning, som föreningen anskaffat. I dessa tillgångar nedlagda medel skulle delvis bliva dött kapital, om den gemensamma arealen minskades. Hela den ekonomiska planen skulle måhända kullkastas. Mången gång ha kanske de av den avgående medlemmen tillskjutna ägorna undergått en genomgripande förändring: en för det gemensamma företaget avsedd byggnad kan ha anlagts på dessa, jordförbättringsarbeten utförts, vägar upptagits eller igenlagts o. s. v. Den egendom, som en gång överlätits till föreningen, måste antagas regelmässigt ha sammansmält med föreningens övriga ägor på ett sådant sätt, att ett återställande av förhållandena före föreningens bildande överhuvud taget icke kan åvägabringas.

Måste sålunda med avseende å nu behandlade typ av sambruksförening krav på återfående vid utträde av den till föreningen överlåtna jordarealen avvisas, finnes uppenbarligen så mycket mindre skäl att ifrågasätta en utbrytning av viss del av föreningens jordinnehav i de fall, då föreningen bildats av icke jordägare. Problemet reduceras då till att avse frågan, på vilka villkor föreningsmedlem vid utträde kan medgivas rätt att utfå värdet av sin andel, d. v. s. icke blott sin insats utan även sin andel i föreningens samtliga kapitaltillgångar. I 13 § lagutkastet anges tre utvägar att lösa frågan. Medlem bör för det första äga befogenhet att överlåta sin andel till annan person, som uppfyller lagens kompetenskrav och föreningsstadgarnas villkor för medlemskap och som skäligen bör tagas för god som medlem. Måhända har emellertid erfarenheten visat, att medlemsantalet lämpligen bör minskas. Föreningen kan då enligt förslaget besluta antingen att låta medlem, som är därtill villig, förvärva jämväl den utträdandes andel eller ock att föreningen själv skall lösa andelen.

Stor betydelse, icke minst ur den enskilde medlemmens synpunkt, äger uppenbarligen också frågan om *uteslutning* av medlem. Att föreningen måste äga befogenhet att avlägsna en uppenbart oduglig och grovt försumlig medlem synes ofrånkomligt. I medlemmarnas intresse synes dock rätten till uteslutning böra erhålla en tämligen snäv utformning. I 13 § andra stycket föreslås, att styrelsen först skall tilldela den försumlige varning. Låter han sig icke rätta därav, kan föreningen besluta att fråntaga honom medlemskapet. För giltigheten av dylikt beslut kräves dock enligt lagförslaget kvalificerad majoritet.

Skälen för uteslutning torde icke böra givas någon mera detaljerad utformning i lagen. Utkastet upptar det mera allmänt hållna stadgandet, att den som grovt försummat sina förpliktelser enligt lagen eller föreningens stadgar må uteslutas. Självfallet kan frågan, huruvida grov försummelse föreligger, vid tvist underställas domstols prövning.

Icke ens den, som grovt åsidosatt sina förpliktelser mot föreningen, torde rimligen kunna förvägras att utfå värdet av sin andel i föreningen. Har han genom sitt beteende rent av åsamkat föreningen ekonomisk skada, får självfallet ett utdömt skadestånd fråndragas den lösesumma, vartill medlemmen äger rätt. Föreningen får sedan utvälja lämplig ersättare för den uteslutne medlemmen, såvida icke anledning föreligger att minska antalet medlemmar.

Om fondbildning och vinstutdelning (23—27 §§).

Föreningslagens bestämmelser rörande fondbildning och vinstutdelning äro mycket knapphändiga. Frånsett 19 §, vari stadgas att ekonomisk förenings vinstmedel eller övriga tillgångar ej må användas för ändamål, som uppenbarligen är för föreningens verksamhet främmande, beröras spörsmålen i fråga allenast i 7 §, punkten 7, samt i 18 §.

I 7 § föreningslagen föreskrives i olika punkter — liksom i 5 § lagutkastet — vad föreningsstadgarna skola innehålla. Enligt punkten 7 skall däri angivas, huru stor del av föreningens årsvinst, som minst skall avsättas till reservfond, och, i händelse reservfonden skall vara till beloppet begränsad, till vilket belopp densamma skall uppgå för att avsättning av årsvinst ej skall behöva äga rum. Avsättning till reservfond förutsättes sålunda alltid äga rum, men det överlåtes åt föreningen att i sina stadgar närmare reglera såväl den årliga avsättningens storlek som villkoren för att avsättningen skall upphöra.

18 § första punkten föreningslagen stadgar, att utdelning av vinst ej må göras i vidsträcktare mån, än att återstående tillgångarna, enligt föreningens behörigen granskade räkenskaper, överskjuta skulderna med minst det belopp, som motsvarar guldna eller till betalning förfallna insatser, jämte reservfond. Betydelsen av detta stadgande för konsolidering av föreningens ekonomi

är emellertid av flera skäl ytterst begränsad. Såsom nedan närmare beröres redovisa de ekonomiska föreningarna ofta allenast ringa årsvinst, sedan medlemmarna tillgodoförts pristillägg, rabatter, efterlikvider o. dyl. Insatserna kunna vidare vara låga och såsom nyss anmärkts har varken reservfondens storlek eller storleken av de årliga avsättningarna till fonden reglerats i föreningslagen.

Motsvarighet till bestämmelserna i 18 § första punkten föreningslagen återfinnes i 57 § första stycket bostadsrättslagen (jfr 56 §) med de jämkningar, som betingas av att bostadsrättsföreningarna äro underkastade bokförings-skyldighet. Regeln om utdelning av vinst har sålunda i 57 § bostadsrättslagen knutits till fastställd balansräkning.

I påfallande kontrast till den frihet lagstiftaren lämnat de ekonomiska föreningarna med avseende å fondbildningen står den stora uppmärksamhet, som ägnats spørsmålet om kapitalbildning och konsolidering vid tillkomsten av den nya aktiebolagslagen.

Jämlikt 71 § nya aktiebolagslagen skola minst tio procent av aktiebolags årsvinst avsättas till reservfond till dess fonden uppgår till tjugu procent av aktiekapitalet eller det högre belopp, som kan vara föreskrivet i bolagsordningen. — Ändå att reservfonden uppgår till belopp som i 71 § eller i bolagsordningen föreskrives, skall enligt 72 § 1 mom. avsättning av minst tio procent av årsvinsten ske till reservfonden eller en *skuldregleringsfond*, därest bolagets skulder enligt balansräkningen överstiga det hos bolaget bundna egna kapitalet, d. v. s. summan av aktiekapitalet, reservfonden och skuldregleringsfonden. Så länge bolagets skulder överstiga nämnda summa gäller även viss begränsning i rätten att utdela vinst. — Vid tillämpning av bestämmelserna i 72 § 1 mom. skall dock bland skulderna ej inräknas gäld, för vilken lämnats viss inteckningssäkerhet, däribland inteckning inom sextio procent av taxeringsvärdet för jordbruksfastighet. — De nu återgivna bestämmelserna innebära en skärpning av reglerna i 1910 års aktiebolagslag.

Beträffande frågan om bolagens vinstutdelning uttalade *lagberedningen* i motiven till sitt förslag till ny aktiebolagslag bland annat följande¹:

Av olika skäl måste aktieägarnas anspråk på utdelning underkastas begränsningar. Vinstutdelning måste vara utesluten, om den skulle inkräkta på den ekonomiska grundvalen för bolagets verksamhet, aktiekapitalet. Men vidare bör fordras reservering av vinstmedel för mötande av förluster. Det är möjligt, att ehuru balansräkningen utvisar vinst, vid en realisation även under gynnsamma förhållanden större eller mindre del av aktiekapitalet kan bliva obetäckt. Med hänsyn till växlingarna i det ekonomiska livet är det vanligen icke tillfredsställande, att bolaget endast har läckning för aktiekapitalet och för en liten reservfond samt att i övrigt bolagets omslutning är byggd på lånade medel. En stark skuldsättning innebär en oelastisk belastning av bolaget, som måste på skulderna betala räntor, oavsett om rörelsen ger vinst eller icke. Dessutom kan en proportionsvis stark skuldsättning leda till att bola-

¹ Jfr S.O.U. 1941: 9, sid. 267 f.

get kommer i beroende av kreditgivare. På längre sikt måste det för aktieägarna själva vara till nytta att bolagets vinstutdelning under goda konjunkturen begränsas i syfte att genom fondbildning möjliggöra bolagets konsolidering och utveckling. Och av hänsyn till borgenärerna är det på grund av aktiebolagets juridiska struktur — aktieägarnas frihet från personlig ansvarighet för bolagets skulder och från skyldighet att tillskjuta nytt kapital — tydligen nödvändigt att förhindra så stor vinstutdelning att bolagets soliditet rubbas. Att aktiebolagen konsolideras och utvecklas är även av vikt för det allmänna.

Lagberedningens från denna utgångspunkt framlagda förslag till konsolideringsregler överensstämde i allt väsentligt med den slutliga utformning bestämmelserna, på sätt nyss angivits, erhöles i 71 och 72 §§ nya aktiebolagslagen. I motiven till sitt förslag anförde lagberedningen vidare bland annat¹:

Möjligheten att börja en ekonomisk verksamhet under aktiebolagets form på grundval av ett relativt litet aktiekapital samt att utveckla denna verksamhet och utvidga bolagets omslutning på grundval av lånade medel kommer enligt lagberedningens förslag att fortfarande stå öppen. Och en disproportion mellan bolagets eget kapital och skuldsättning kan uppkomma, som erfarenhetsmässigt kan leda till de faror för aktieägare, bolagets borgenärer och det allmänna som förut berörts. Därför är det av stor vikt att bestämmelser givas om fondering av vinstmedel för sådana fall i syfte att succesivt främja aktiebolagens konsolidering. — — — Det är visserligen sant, att frågan, i vilken utsträckning skuldsättning kan från företagsekonomisk synpunkt anses tillåtlig, är beroende ej blott av förhållandet mellan bolagets eget kapital och dess skuldsättning utan även av beskaffenheten av bolagets tillgångar. Skuldsättningen bör naturligtvis särskilt begränsas i bolag, vars tillgångar äro till sitt värde särskilt obeständiga, beroende av konjunkturen eller av företagets egen möjlighet att själv utnyttja dem i en vinstgivande rörelse. Men såsom en genomsnittsregel uppställas från företagsekonomisk synpunkt tämligen allmänt den grundsatsen, att ett bolag ej bör arbeta med mindre eget kapital än som motsvarar *hälften* av dess omslutning. En sådan regel är enkel, och lagberedningen anser den väl ägnad att läggas till grund för en lagbestämmelse.

Sistnämnda regel ligger till grund för den ovan återgivna bestämmelsen i 72 § 1 mom. nya aktiebolagslagen om avsättning till skuldregleringsfond. Bestämmelsen kan också uttryckas så, att det hos ett aktiebolag bundna kapitalet skall vara minst lika stort som bolagets egentliga skulder. Regeln har dock, såsom jämväl förut framgått, ansetts kunna modifieras i fall, då bland skulderna ingår gäld, för vilken lämnats viss inteckningssäkerhet.

Den omständigheten, att stor frihet lämnats de ekonomiska föreningarna med avseende å kapitalbildningen, torde finna sin förklaring däri, att inom föreningslagens ram skola inrymmas sammanslutningar av mycket skiftande slag, däribland små företag med starkt begränsade möjligheter till kapitalanskaffning, medan aktiebolagslagen reglerar typiska kapitalsammanslutningar. I direktiven för den pågående översynen av föreningslagen nämnes

¹ Jfr S.O.U. 1941: 9, sid. 272 f.

dock särskilt bland de frågor, som skola övervägas, spörsmålen om vinstutdelning och åtgärder syftande till företagens konsolidering. Det är sålumda anledning antaga, att föreningslagen efter överarbetningen kommer att innefatta regler, som mera ansluta sig till aktiebolagslagens ståndpunkt än de nuvarande.

Frånvaron av tvingande regler i föreningslagen har emellertid ingalunda föranlett, att den betydelsefulla frågan om kapitalbildning negligerats av de ekonomiska föreningarna. Tvärtom synes en planmässig anskaffning av eget kapital pågå inom betydande grenar av föreningsrörelsen. Enligt socialstyrelsens statistiska uppgifter över *kooperativ* verksamhet i Sverige år 1943 uppgick sålunda eget kapital (insatskapital, reservfond och övriga fonder) hos konsumtionsföreningarna sammanlagt till betydligt högre belopp än skulderna. Även bortsett från andra fonder än reservfonden översteg det egna kapitalet de verkliga skulderna. Det inbetalda insatskapitalet och fonderna uppgingo hos 90 procent av samtliga konsumtionsföreningar till mer än hälften av omslutningen. Beträffande produktionsföreningarna utgjorde insatskapitalet och fonderna omkring 60 procent av omslutningen.

Vad den *jordbruksekonomiska* föreningsrörelsen angår utgjorde det egna kapitalet hos riksorganisationens medlemmar vid slutet av år 1942 — enligt uppgift av A. H. Stensgård i Sveriges lantbruksförbunds årsbok 1944 (s. 157 ff) — sammanlagt något över 43 procent av summan av eget och lånat kapital. Den citerade författaren framhåller, att det naturligtvis finnes stora olikheter de olika föreningsgrenarna liksom enskilda föreningar emellan. Vissa organisationer bedriva en verksamhet av sådan art, att stora varulager måste hållas. Dessa föreningar kunna inte i lika hög grad som andra tillgodose kapitalbehovet genom egna medel. Andra föreningar ha ännu inte hunnit anskaffa så stort kapital. I stället är kapitalförsörjningen genom egna medel så mycket bättre på andra håll. Inom mejerierorganisationen, som är den dominerande, utgjorde det egna kapitalet över 50 procent.

Sättet för kapitalsamlingen, som alltså regleras i de ekonomiska föreningarnas stadgar, är mycket varierande. Enligt *Kooperativa förbundets mönsterstadgar* skall till reservfonden avsättas 15 procent av överskottet, sedan medlemmarnas tillfullo inbetalda insatser förräntats med i regel 4 à 5 procent. Uppgå föreningens fonder till ett belopp, motsvarande föreningens tillgångar vid närmast föregående räkenskapsavslutning med avdrag av kassabehållning och vissa särskilt angivna, säkra tillgodohavanden, äger föreningssammanträde besluta att avsättning till reservfonden skall upphöra, dock endast under förutsättning, att reservfonden motsvarar ett belopp av minst 50 kronor per innevärdare i den eller de kommuner, inom vilka föreningen driver sin verksamhet.

Enligt normalstadgar för *mejeriföreningar*, fastställda av styrelsen för Svenska mejeriernas riksförening u. p. a., kunna fondavsättningar ske enligt

två olika alternativ. Ett av dessa är, att från det till mjölklikvid tillgängliga beloppet månadsvis under föreningens fem första verksamhetsår avdrages 0,5 procent och därefter 1 procent att avsättas till reservfond intill dess denna uppgår till 20 procent av insatskapitalet. Om räkenskaperna vid årets slut visa överskott, skall, tills reservfonden uppgår till nyss angivet belopp, minst 10 procent av överskottet avsättas till fonden. — Då avsättning av överskottsmedel ej göres till reservfonden, skall av överskottet minst 20 procent årligen avsättas till dispositionsfond intill dess denna uppgår till 30 procent av insatskapitalet.

Enligt normalstadgar för *äggproducentföreningar* skall till reservfond avsättas $\frac{1}{2}$ öre för varje kilogram till föreningen av medlemmarna levererade ägg samt därjämte minst 10 procent av årsvinsten, intill dess fonden uppgår till 10 procent av senaste verksamhetsårets omsättning.

I *bostadsrättsföreningarnas* stadgar torde ofta föreskrivas att avsättning till reservfond skall ske med viss procent av årsvinsten till dess fonden uppgår till visst bestämt belopp, exempelvis 5 000 kronor.

I direktiven till denna utredning har bland de ämnen, som ansetts böra övervägas vid en rättslig reglering av föreningsjordbruken, särskilt nämnts frågorna om vinstdisposition, förlustfördelning och konsolideringsåtgärder.

Klart är, att sambruksföreningarna bli kapitalkrävande företag. Beträffande möjligheten att erhålla kredit torde en sambruksförening — bortsett från de statliga stödåtgärder som kunna ifrågasättas och som i det följande skola behandlas — komma att intaga en relativt gynnsam ställning. En enskild jordbrukare kan väl ofta icke för kreditgivaren uppvisa sådan bokföring, att hans ekonomiska ställning blir tillfredsställande klarlagd. Kreditgivaren kan visserligen erhålla kännedom om, i vad mån lånesökandens jordbruksfastighet är in-tecknad, men saknar ofta möjlighet att vinna säker kännedom om lånesökandens övriga ekonomiska förpliktelser, något som kan föranleda tvekan att medgiva kredit. I dessa hänseenden komma sambruksföreningarna i en helt annan ställning. På skäl, som i det följande angivas, förutsättas föreningarna bli bokföringsskyldiga. Föreningarnas enligt bokföringslagens regler uppställda balansräkning visar klart den ekonomiska ställningen. Den av tillsynsmyndigheten granskade ekonomiska planen gör det även vid starten lättare för en kreditgivare att bedöma föreningens kreditvärdighet. Detta synes vara en av de fördelar föreningsformen i fråga erbjuder. Dock minskar förhållandet självfallet ej önskvärdheten av att föreningarna eftersträva en egen kapitalbildning, varigenom de kunna uppnå nödig ekonomisk stabilitet och vinna oberoende av kreditgivares villkor.

Om det sålunda utan vidare får anses uppenbart, att regler om fondbildning och vinstutdelning böra uppställas för sambruksföreningarna, återstår att besvara frågan, huruvida dessa regler böra införas i själva lagen eller om

man kan åtnöjas med att — på sätt skett i föreningslagen — låta föreningarna själva bestämma härom i sina stadgar.

I det föregående har anförts, att frånvaron av mera preciserade regler om fondbildning och vinstutdelning i föreningslagen torde finna sin förklaring däri, att föreningslagen omspanner en mångfald föreställningar av den mest skiftande karaktär. Detta skäl för att undanskjuta spörsmålet från lagstiftningen föreligger tydligen icke i här förevarande fall. Något annat tekniskt hinder för att i själva lagen reglera spörsmålet i fråga torde ej heller föreligga, och det vill då synas naturligtast att ett för föreningarnas fortbestånd så centralt och betydelsefullt problem upptages till behandling i lagen. Där emot synes det leda till en onödig komplicering av lagtexten att däri närmare ange, huru uppkommen vinst i övrigt skall disponeras. Härutinnan torde vara till fyllest att i lagens motiv ange vissa riktlinjer, varefter åt föreningarna överlåtes att i sina stadgar reglera på vad sätt — genom beslut på förenings-sammanträde — vinsten i övrigt må disponeras.

Den fråga, som härnäst inställer sig, är huruvida den nya aktiebolagslagens bestämmelser om fondbildning och vinstutdelning böra uppställas till mönster för sambruksföreningarnas del eller om en annan lösning bör sökas. Härutinnan kan till en början anmärkas, att insatskapitalet i en sambruksförening icke kommer att förete de växlingar, som i de öppna ekonomiska föreningarna föranledas av att medlemmarna tämligen fritt kunna avgå och nya medlemmar inträda. I själva verket synas sambruksföreningarna i nu berörda hänseende komma att stå närmare aktiebolaget än den typiska ekonomiska föreningen. Det kan i detta sammanhang nämnas, att 1890 års bolagskommitté betecknat rätten till fritt in- och utträde såsom en av de viktigaste punkter, vari förening skilde sig från bolag. Denna skillnad är alltså icke förhanden för sambruksföreningarnas del. Icke desto mindre vill det synas, som om en direkt efterbildning av nya aktiebolagslagens till företags skulder knutna fondbildningsregler skulle vara mindre lämplig. Härutinnan må vara till fyllest att erinra därom, att insatskapitalet i en ekonomisk förening såtillvida är av annan karaktär än aktiekapitalet i ett bolag, att regler saknas — och icke heller i förevarande fall torde böra uppställas — om inbetalning av insatskapitalet inom viss kortare tid. Insatskapitalet i en ekonomisk förening motsvaras stundom till övervägande del av skuldförbindelser från medlemmarna, en anordning som icke torde böra förbjudas för sambruksföreningarnas del.

En sambruksförenings tillgångar torde normalt komma att bestå av en jordbruksfastighet jämte erforderliga jordbruksinventarier och förråd. Med någon schematisering torde man kunna utgå från, att av tillgångarna ungefär hälften kommer att belöpa på fast egendom och hälften på inventarier och förråd. En enkel och för medlemmarna själva lätt begriplig lösning av fondbildningsproblemet torde kunna vinnas, därest kapitalbildningen anknytes

till de angivna tillgångarna, så att reservfonden bestämmes skola minst utgöra ett visst antal procent av den fasta egendomens värde och visst antal procent av övriga tillgångars värde. Vad angår de åsyftade procenttalens storlek, torde böra eftersträvas, att sambruksförening samlar ett eget kapital, vilket täcker vad som ligger över 60 procent av den fasta egendomens taxeringsvärde. Beträffande övriga kapitaltillgångar synes önskvärt, att 50 procent av dessas värde täckes av egna medel.

Det nu framlagda förslaget — vilket upptagits i 23 § andra stycket lagutkastet — innebär starkare krav på kapitalbildningen än det, som uppställts i aktiebolagslagen. Givetvis kan diskuteras, om förslaget kan anses ställa fordringarna för högt. Förslaget synes dock ägnat att skapa en sund ekonomi hos sambruksföreningarna. Många enskilda jordbrukare ha självfallet en betydligt sämre ställning, men detta är väl just ett av de missförhållanden, man genom införande av institutet föreningsjordbruk vill medverka till att avlägsna. Betydelsen av att sambruksföreningarna väl rusta sig att möta kriser inom jordbruket bör vidare framhållas och ett betryggande eget kapital ger självfallet företaget förbättrade arbetsmöjligheter också under mera normala år. Å andra sidan är tydligt, att om en medlem önskar lämna föreningen och skall sätta annan person i sitt ställe sedan kapitalbildningen någon längre tid pågått, svårigheten för den nytillträdande att inlösa den avgående medlemmens andel blir större ju högre kraven på fondbildning ställts. Denna synpunkt synes dock icke böra tillgodoses genom att kraven på kapitalbildning nedprutas utan i stället torde man på denna punkt få räkna med statlig eller annan kreditgivning till den nye medlemmen. Sistnämnda spörsmål behandlas i annat sammanhang.

I de fall, då sambruksförenings rörelse grundas på arrende, och någon »föreningen tillhörig fast egendom» sålunda icke finnes, nedsättes självfallet automatiskt kravet på reservfondens storlek. I dylikt fall läser i stället fondbildning böra ske för framtida förvärv av den arrenderade fastigheten.

Någon tvingande regel om avsättning till mer än en fond — reservfonden — torde icke behöva ifrågakomma. Vinstdispositionen synes då böra ske på följande sätt.

Mellan sambruksföreningen och de av dess medlemmar, som skola utföra arbete åt föreningen, torde anställningskontrakt böra upprättas, vari medlemmarna i fråga tillförsäkras lön i enlighet med lantarbetarnas kollektivavtal. Särskilt i början av en förenings verksamhet torde emellertid vara välbetänkt att föreningen i anställningskontrakten förbehåller sig rätt att innehålla någon del av lönen till dess årsresultatet av verksamheten kan någorlunda säkert överblickas. Förslår ej vinsten ens till full arbetslön får återstoden balanseras som skuld till följande år och om föreningen rent av skulle nödgas träda i konkurs finge resterande lön bevakas i konkursen som en vanlig lönefordran.

Visar åter bokslutet vinst, sedan den avtalsenliga lönen utbetalats och redovisats bland utgifterna för rörelsen, torde minst 20 procent av vinsten böra avsättas till reservfonden. Därefter torde viss maximerad ränta å insatskapitalet böra tillföras samtliga medlemmar, sålunda även dem, som icke personligen deltagit i arbetet. Maximeringen av denna ränta torde kunna bli föremål för viss tvekan. Den strängaste regel, som torde kunna ifrågakomma, är att sätta utdelningen lika med den inlåningsränta, som vid tiden för bokslutet tillämpas av flertalet sparbanker i det län, där föreningen har sitt säte. Fråga är emellertid, om icke en sådan regel skulle alltför starkt minska benägenheten hos dem, som icke skola personligen deltaga i föreningens verksamhet, att inträda som medlemmar i föreningen och att det till följd härav kan visa sig nödvändigt att maximera utdelningen till 4 eller 5 procent av insatsen. Härutinnan lär en anpassning bliva nödvändig efter vad omständigheterna kräva i det enskilda fallet, och detta är ytterligare ett skäl för den ovan hävdade uppfattningen, att maximeringen i fråga bör hänskjutas till beslut av föreningen vid dennas bildande. Uppenbart är att räntan bör i stadgarna sättas så lågt som möjligt är utan att föreningens tillkomst äventyras.

I detta sammanhang kan slutligen anmärkas, att — såsom förut framgått — enligt Kooperativa förbundets mönsterstadgar avsättningen till reservfond ställts *efter* förräntningen av insatserna med 4 à 5 procent. Om, såsom här föreslagits, avsättningen till reservfonden skall ske före utbetalningen av ränta å insatserna, synes detta vara ägnat att minska betänkligheterna mot en relativt hög räntesats.

Eventuellt ytterligare överskott bör stå till föreningsmötets förfogande och lär i första hand böra användas för utbetalande av tillägg till de kontraktsenliga lönerna till de medlemmar, som deltagit i arbetet. Självfallet kan också ifrågakomma att använda medlen till ökning av lönen åt i föreningens tjänst anställda, vilka icke äro medlemmar, detta i syfte att till föreningen locka duglig arbetskraft och i syfte att öka de anställdas intresse för verksamhetens resultat. Slutligen bör framhållas, att de uppställda reglerna om avsättning till reservfond äro *minimiregler*, och att det kan vara välbetänkt att exempelvis ett särskilt vinstgivande år göra större avsättning till reservfonden än lagen kräver. Självfallet bör även avsättning till annan fond än den obligatoriska reservfonden ifrågakomma. Här kan erinras om bestämmelsen i de förut refererade stadgarna för ett italienskt jordbrukskooperativ att 10 procent av vinsten skall avsättas till en pensionsfond. I de svenska konsumtionsföreningarnas balansräkningar förekomma ett flertal olika fonder, såsom dispositionsfond, överskottsregleringsfond, byggnadsfond etc.

Det ovan skisserade systemet för vinstdispositionen synes möjliggöra en fortlöpande kapitalbildning i enkla och lätt överskådliga former i direkt

anslutning till balansräkningen. Emellertid måste även beaktas, hur systemet verkar ur skattesynpunkt.

Från bruttointäkten kommer tydligen före bokslutet att dragas de till medlemmarna utbetalade, kontraktsevenliga arbetslönerna, vilka komma att bli föremål för inkomstbeskattning hos medlemmarna men utgöra avdragsgill utgift i föreningens rörelse. Därest hela återstoden av bruttointäkten skulle redovisas såsom vinst, skulle emellertid viss del av vinsten bliva beskattad två gånger. Detta gäller icke blott utdelningen av maximerad ränta å andelarna utan även de lönetillägg, som kunna utbetalas på grundval av rörelsens resultat. Då utfästelse om sådana lönetillägg icke kan givas på förhand, torde nämligen tilläggen icke vid skattelagstiftningens nuvarande utformning komma att godkännas såsom avdragsgill utgift i föreningens rörelse. Liksom de å andelarna utdelade räntebeloppen komma då lönetilläggen att beskattas såsom inkomst för såväl föreningen som dess särskilda medlemmar.

En sådan ordning synes icke kunna godtagas. Det kan visserligen låta säga sig, att om sakkunnig tillsynsmyndighet medverkar vid tillkomsten av sambruksförening, om staten eventuellt medelst kreditgivning och på annat sätt gynnar föreningens verksamhet, om inregistrering beviljas och därmed frihet från personlig ansvarighet för föreningens förbindelser vinnes, om slutligen ordnad bokföring åvägabringas, medför allt detta en så mycket tryggare och fördelaktigare position i skilda hänseenden för medlemmarna än en enskild småbrukare eller lantarbetare kan vinna, att detta kunde anses värt en viss uppoffring i skattehänseende. Skulle å andra sidan den uppfattningen vinna spridning, att bildandet av en sambruksförening skulle medföra, att en god del av medlemmarnas arbetsresultat slukades av ökade skatter, skulle förvisso benägenheten att bilda sambruksföreningar kunna i sådan grad minskas, att det sociala syftet med institutet äventyrades. Att en ökad skatteböroda skulle uppstå, då ett antal lägre inkomsttagare inom jordbruket i enlighet med statsmakternas rekommendation sammansluta sig till en förening för fortsättande av samma verksamhet som den de tidigare bedrivit, måste under alla förhållanden anses otillfredsställande.

Gällande skattelagstiftning innehåller vissa bestämmelser till undvikande av dubbelbeskattning av här angiven art i fall, som mycket nära ansluta sig till det nu ifrågakommande. Sålunda stadgar 29 § 2 mom. kommunalskattelagen viss rätt till avdrag från bruttointäkten av rörelse för kooperativ förening, varmed enligt punkten 12 i anvisningarna till nämnda paragraf i beskattningshänseende avses ekonomisk förening som är *öppen* och i sina angelägenheter tillämpar *lika rösträtt*. Har kooperativ förening av vinsten å sin kooperativa verksamhet lämnat sina kunder, vare sig de tillhört föreningen eller icke, pristillägg, rabatt eller annan sådan utdelning i förhållande till gjorda köp eller försäljningar, må föreningen njuta avdrag för dylik ut-

delning. De kooperativa föreningarna torde i stor utsträckning begagna sig av denna i skattelagstiftningen anvisade utväg för att undgå dubbelbeskattning, i det att uppkommande överskott utdelas till medlemmarna i form av pristillägg i producentföreningarna respektive rabatt i konsumtionsföreningarna, varefter i bokslutet icke redovisas någon vinst eller blott obetydlig sådan. En regel om att viss del av vinsten skall avsättas till reservfond blir tydligen därvid tämligen verkningslös. Den frivilliga kapitalbildningen sker i stället genom en successiv ökning av insatskapitalet.

I detta sammanhang erinras vidare om stadgandet i 25 § 1 mom. sista stycket kommunalskattelagen, vilket innefattar viss avdragsrätt från bruttointäkten av annan fastighet än jordbruksfastighet för bostadsförening och bostadsaktiebolag.

Starka skäl synas tala för att i direkt analogi med nämnda bestämmelser i kommunalskattelagen stadga, att om sambruksförening på grundval av rörelsens resultat lämnat sina medlemmar eller andra lönetillägg eller annan sådan utdelning, föreningen må njuta avdrag för dylik utdelning, oaktat utfästelse därom icke givits på förhand. Bestämmelsen synes böra upptagas i 22 § kommunalskattelagen.

Bestämmelserna i 23 § första stycket lagutkastet innebära, att efter räkenskapsårets slut det belopp skall fastställas, vartill årsöverskottet uppgår sedan kontraktsevenliga löner utbetalats. På detta överskott beräknas det belopp, som skall avsättas till reservfond. Härefter fastställes det belopp, som enligt stadgarna skall utdelas på insatserna. Slutligen utdelas — i den mån ytterligare fondbildning ej beslutas — återstoden såsom tillägg till de kontraktsevenliga lönerna, vilka tillägg icke beskattas såsom någon föreningens vinst men väl såsom inkomst för dem som uppbära lönetilläggen. I balansräkningen måste under alla förhållanden såsom föreningens vinst redovisas summan av det belopp, som skall avsättas till reservfond, och det belopp, som utdelas såsom ränta å insatserna. Det belopp, som avsättes till reservfond, blir därvid beskattat en gång, nämligen hos föreningen, och räntan å insatserna — i likhet med utdelningen å andelar i annan förening eller å aktier i ett bolag — två gånger.

I detta sammanhang torde även böra upptagas frågan, huruvida jämväl det till reservfond avsatta beloppet bör undantagas från beskattning. Förebilder till en dylik skattelättnad saknas icke helt. Enligt 29 § 3 mom. kommunalskattelagen medgivs sålunda vissa speciella slag av juridiska personer viss rätt till avdrag från bruttointäkten av rörelse. Sålunda må för *sparbank* avdrag ske bland annat för belopp, som avsatts till reservfond, i den mån avsättningen är nödvändig för uppbringande av sparbankens fonder till det enligt gällande lag i förhållande till sparbankens inlåning erforderliga minsta beloppet. Sparbank må jämväl åtnjuta avdrag för bidrag till *sparbankernas*

säkerhetskassa, vilken kassa i sin tur må göra avdrag för utdelning till sparbankerna. Vidare må *Sveriges allmänna hypoteksbank*, *Konungariket Sveriges stadshypotekskassa* och *hypoteksförening* avdraga belopp, som avsatts till reserv- eller säkerhetsfond, i den mån avsättningen är nödvändig för uppbringande av fonden till ett belopp motsvarande två procent av inrättningens skulder. Slutligen må *Svenska bostadskreditkassan* och *bostadskreditförening* avdraga belopp, som avsatts till reserv- eller säkerhetsfond, i den mån avsättningen är nödvändig för uppbringande av fonden till ett belopp motsvarande i fråga om kassan tre och såvitt gäller förening sex procent av inrättningens skulder.

I motioner vid 1943 års riksdag hemställdes, att riksdagen måtte besluta, att »vid 29 § kommunalskattelagen fogas bestämmelser, som medgiva rätt till skattefritt avdrag för avsättning till reservfond, intill dess reservfond uppgår till 20 procent av utlåningen för jordbrukskassa, 10 procent av utlåningen för centralkassa och utan begränsning för Svenska jordbrukskreditkassan».

I bevillningsutskottets betänkande i anledning av motionerna (nr 22) anfördes bland annat:

Medgivande av skattelättnad av nu förevarande slag är givetvis att betrakta som en form av stöd från det allmännas sida åt den verksamhet, varom fråga är. För egen del kan utskottet icke undgå att hysa betänkligheter mot att sådant stöd lämnas i form av skattelättnad. I den mån skattelättnaden medför, att någon behållen inkomst icke återstår att beskatta, blir resultatet av skattelättnaden detsamma som om den därtill berättigade varit helt och hållet befriad från skattskyldighet. En för vissa skattskyldiga medgiven skattelättnad kan även — såsom framgår av de nu föreliggande motionerna — föranleda, att anspråk framställas om utsträckning av skattelättnaden jämväl till andra områden. Enligt utskottets mening är det för den skull angeläget, att återhållsamhet iakttages i fråga om medgivande av skattelättnader av förevarande slag. — — — Att en viss likhet i fråga om organisation och arbetsätt föreligger mellan jordbrukets kreditkassor samt hypoteks- och bostadskreditinrättningarna synes utskottet otvivelaktigt. Huruvida denna likhet är så stor, att jordbrukets kreditkassor böra liksom nämnda inrättningar medgivas någon avdragsrätt för avsättningar till reservfond, är utskottet däremot i frågans nuvarande läge icke i tillfälle att konstatera. Utskottet anser emellertid omständigheterna vara sådana, att skäl förefinnas för en utredning av berörda spörsmål, och utskottet förordar fördenskull en sådan utredning. Oavsett de betänkligheter, som utskottet enligt vad ovan anförts har beträffande den ifrågavarande avdragsrätten för fondavsättningar i och för sig, torde — så länge bestämmelser av detta slag bibehållas i vår skattelagstiftning — givetvis böra tillses, att sådana rättssubjekt, som till organisation och verksamhetsätt äro likartade med dem, som nu åtnjuta ifrågavarande förmåner, erhålla en lika behandling i skattehänseende.

Av bevillningsutskottets nu återgivna uttalanden framgår, att ur principiell synpunkt invändningar kunna resas mot stöd genom skattelättnader åt viss typ av juridisk person. Emellertid synes det här aktuella skattespörsmålet i väsentlig mån äga annan karaktär än det av bevillningsutskottet närmast

åsyftade fallet. Visserligen drabbas ej juridiska personer av någon skatteprogression, men de småbrukare och lantarbetare, vilka i första hand ifrågakomma såsom medlemmar i sambruksförening, torde genomsnittligt ha så låga inkomster, att den för fysisk person gällande skatteprogressionen icke annat än undantagsvis gör sig märkbar i nämnvärd grad. Med nuvarande skattesatser torde man kunna utgå från att sambruksförening såsom juridisk person kommer att drabbas av en skatt på minst 40 procent på den redovisade vinsten. Ehuru på nu förevarande punkt ej är fråga om belopp, som beskattas mer än en gång, kan sålunda icke desto mindre en av föreningsbildningen föranledd skatteökning påvisas. Man torde då med fog kunna även här åberopa det ovan anförda argumentet, nämligen att det måste anses otillfredsställande att ökad skattebörd inträder, då ett antal lägre inkomsttagare inom jordbruket i enlighet med statsmakternas rekommendation sammansluta sig till en förening för fortsättande av samma verksamhet, som den de tidigare bedrivit. Därest man överhuvud taget vill fasthålla vid tanken, att i lagen upptaga regler om fondavsättning — för vilken ståndpunkt starka skäl synas tala — lärer även en jämkning av skattelagstiftningen i sist angivna hänseende böra övervägas.

Om styrelse och firmateckning (28—42 §§).

De särskilda organ, genom vilka en ekonomisk förenings verksamhet utövas, äro *föreningssammanträdet*, som i princip är det beslutande organet, *styrelsen*, som är det verkställande organet, och *revisorerna*, som utgöra det kontrollerande organet. Härtill komma de särskilda *firmatecknare*, som kunna ha utsetts inom eller utom styrelsen.

En viss förskjutning i fråga om beslutanderätten har inom de ekonomiska föreningarna framtvingsats av de faktiska förhållandena. Särskilt i fråga om föreningar med stort antal medlemmar eller ett omfattande verksamhetsområde har det i många fall visat sig till hinder för verksamheten, att beslutanderätten skall ligga hos ett föreningssammanträde, i vilket samtliga medlemmar deltaga. På grund härav ha i 39 a § föreningslagen upptagits bestämmelser om *det s. k. representativa systemet*. Enligt nämnda paragraf må i stadgarna bestämmas, att föreningssammanträdes befogenhet — med undantag för vissa särskilt angivna frågor — skall helt eller delvis utövas av därtill utsedda ombud. Sammanträde, som hålles av dessa ombud, anses såsom föreningssammanträde.

Bestämmelser om styrelse och firmateckning återfinnas i 20—29 §§ föreningslagen. Dessa bestämmelser ha sedan lagens tillkomst undergått allenast smärre jämkningar, mestadels föranledda av det representativa systemets

införande. De ansluta sig till reglerna om styrelse och firmateckning i 1910 års aktiebolagslag.

Vad angår aktiebolagen har utvecklingen efter år 1910 utmärkts av en betydande maktförskjutning till förmån för styrelsen och på bekostnad av bolagsstämman och revisorernas ställning. Utvecklingen har även inneburit en betydelsefull arbetsfördelning inom styrelsen. Verkställande direktören har — såsom *lagberedningen* framhållit¹ — kommit att mer eller mindre självständigt utöva den dagliga ledningen av bolagets verksamhet och hans inflytande inom styrelsen är vanligen betydande. Då 1910 års aktiebolagslag endast känner den kollektiva styrelsen såsom bolagsorgan, dess kollektiva beslut och dess ansvar, har denna utveckling inom styrelsen medfört en osäkerhet om de olika styrelseledamöternas skyldigheter och ansvar. Och följden har blivit, att de styrelseledamöter som icke direkt deltaga i förvaltningen ej blott anse sig äga mindre ansvar för vidtagna åtgärder än den verkställande ledamoten utan ofta sakna tillräcklig känsla av sin plikt att utöva tillsyn över dennes verksamhet.

För att ernå en bättre kontroll över bolagens förvaltning samt en säkrare och klarare fördelning av befogenheter, skyldigheter och ansvarighet ansåg lagberedningen det vara för svensk rätt lämpligast att anknyta till den inom svensk aktiebolagspraxis redan utbildade ordningen med en under styrelsens inseende handlande verkställande direktör. Genom en legalisering av detta system och en såvitt möjligt klar och ändamålsenlig fördelning av uppgifter och ansvar mellan styrelse och verkställande direktör, i förening med en förstärkning av revisorernas ställning, borde den för svenska förhållanden lämpligaste organisationen vinnas.

Den nya aktiebolagslagens föreskrifter om styrelsen, verkställande direktör och firmateckning (77—97 §§) ha utformats i enlighet med lagberedningens förslag. För aktiebolag skall finnas en styrelse bestående av en eller flera ledamöter. Överstiger aktiekapitalet eller maximikapitalet enligt bolagsordningen 500 000 kronor, skall styrelsen bestå av minst tre ledamöter (77 §). Består styrelsen av tre eller flera ledamöter, skall styrelsen utse en verkställande direktör inom eller utom styrelsen. Understiger styrelseledamöternas antal tre, må verkställande direktör ej utses (78 §). Är verkställande direktör utsedd, skall den löpande förvaltningen handhas av honom samt ledningen och förvaltningen i övrigt av bolagets angelägenheter tillkomma styrelsen (81 §). Verkställande direktören skall under styrelsens inseende sörja för en tillfredsställande organisation av bolagets verksamhet, leda driften av bolagets rörelse och utöva tillsyn över dess befattningshavare (82 §). Han skall vidare sörja för att bolagets bokföring fullgöres i överensstämmelse med lag samt att medelsförvaltningen är ordnad på betryggande sätt (83 §). Styrelsen skall tillse att en ändamålsenlig organisation av bolagets verk-

¹ Jfr S.O.U. 1941: 9, sid. 19.

samhet samt av dess bokföring och medelsförvaltning finnes samt utöva tillsyn över verkställande direktören (82 och 83 §§). Verkställande direktören skall äga teckna bolagets firma i förening med en styrelseledamot (90 §).

Verkställande direktören är sålunda enligt nya aktiebolagslagen ett särskilt bolagsorgan med i lagen angivna befogenheter och skyldigheter. Inrättandet av detta organ är grundat på behovet för en kollektiv styrelse av att kunna delegera ansvaret för den löpande förvaltningen till en person. I bolag med allenast en eller två styrelseledamöter kräves däremot att de själva ansvara för den löpande förvaltningen. Då även verkställande direktören kan vara ledamot av styrelsen blir ju också tre det minsta antal som kan ifrågakomma för att de övriga styrelseledamöterna skola kunna bilda majoritet inom styrelsen mot verkställande direktören.

Såsom i det föregående berörts torde i sambruksförening med någorlunda omfattande rörelse i allmänhet vara lämpligt att utse en särskild driftsledare inom eller utom styrelsen. Fråga uppkommer då, huruvida anledning föreligger att med avseende å driftsledaren efterbilda nya aktiebolagslagens regler om verkställande direktör. Härvid är att märka, att styrelseledamöterna i en sambruksförening väl regelmässigt komma att utses bland sådana medlemmar i föreningen, som själva deltaga i föreningsjordbruket. De bli därigenom väl förtrogna med rörelsen och på ett helt annat sätt än styrelseledamöterna i ett aktiebolag skickade att bära ansvaret för den löpande förvaltningen. Under sådana förhållanden vill det synas, som om anledning ej förelåge, att i lagen införa speciella bestämmelser om driftsledarens befogenheter och ansvar. Skall driftsledare utses, bör däremot i stadgarna angivas, att driftsledaren äger befogenhet att på styrelsens ansvar besluta i löpande ärenden.

De i lagutkastet upptagna bestämmelserna om styrelse och firmateckning ansluta sig i huvudsak till föreningslagens regler, vilka dock här underkastats en redaktionell omarbetning efter mönster av nya aktiebolagslagen. Föreskriften i 31 § att styrelsen skall sörja för en tillfredsställande organisation av verksamheten, utöva tillsyn över föreningens befattningshavare ävensom sörja för att bokföringen fullgöres enligt lag och att medelsförvaltningen ordnas på betryggande sätt, utgör ett tillägg i förhållande till föreningslagen, vilket har sin förebild i 82 och 83 §§ nya aktiebolagslagen.

I 39 § lagutkastet stadgas, att den som äger företräda föreningen icke må med gäld belasta föreningens fasta egendom utan bemyndigande i varje särskilt fall av föreningssammanträdet. Att sålunda fråga om belåning av den fasta egendomen alltid skall underställas föreningssammanträdet innebär en skärpning i förhållande till motsvarande bestämmelse i 24 § föreningslagen, vilken skärpning ansetts motiverad av att sambruksförenings hela verksamhet är knuten till dess fasta egendom. Utan särskilt stadgande torde vara klart, att den som äger företräda föreningen icke har befogenhet att försälja eller

utarrendera föreningens fasta egendom. Även ett av föreningssammanträdet fattat beslut om sådan åtgärd kan bli föremål för klandertalan enligt 65 § lagutkastet, därest åtgärden skulle omöjliggöra eller försvåra förverkligandet av föreningens i 1 § angivna syfte. Härutinnan hänvisas till rättsfallet N.J.A. 1924: 186.

Om bokföring och årsredovisning (43—45 §§).

Bokföringsskyldighet åligger enligt 1 § 1929 års bokföringslag aktiebolag, bolag, som blivit infört i handelsregistret, bostadsrättsförening samt envar som yrkesmässigt driver någon av de i paragrafen särskilt angivna lagen av rörelse, såsom handel med varor, tillverkning av varor till avsalu m. m.

Något generellt stadgande om bokföringsplikt för ekonomiska föreningar finnes sålunda icke, men många föreningar bliva likväl bokföringsskyldiga på grund av verksamhetens art. För de icke bokföringspliktiga föreningarna ger föreningslagen endast knapphändiga föreskrifter. Enligt 27 § åligger det styrelsen att till revisorerna avlämna en av styrelsens ledamöter underskriven förvaltningsberättelse och i 32 § stadgas, att styrelsen skall bereda revisor tillfälle att granska föreningens alla böcker, räkenskaper och andra handlingar.

Bostadsrättsförening är, såsom redan framgått, alltid bokföringsskyldig.

Jämlikt 2 § bokföringslagen föreligger icke bokföringsskyldighet om rörelse drives såsom binäring till jordbruk allenast för utnyttjande av fastighetens alster eller naturtillgångar. Sambruksförening torde på grund härav icke utan särskilt stadgande bli bokföringspliktig.

Vid övervägande av frågan, huruvida bokföringsplikt bör genom särskilt stadgande åläggas sambruksföreningarna, är att märka den särställning ett bokföringspliktigt rättssubjekt intager i såväl civilrättsligt som straffrättsligt hänseende.

Enligt 4 § *köplagen* förstås med köpman envar, som är pliktig att föra handelsböcker. Köp, som är slutet mellan köpmän i och för deras rörelse, kallas handelsköp och i fråga om dylika köp gälla särskilda bestämmelser t. ex. med avseende å reklamationskyldighet, påföljd vid dröjsmål med godsets avlämnande eller köpeskillingens erläggande m. m.

Jämlikt 3 § *konkurslagen* skall köpman på yrkande av borgenär försättas i konkurs, om han sedan mer än en vecka inställt sina betalningar. Har borgenär genom notarius publicus eller genom två ojäviga personer uppmanat köpman att betala klar och förfallen gäld men har gäldenären det oaktat under en vecka uraktlåtit att fullgöra sin betalningsskyldighet, skall gäldenären försättas i konkurs, såframt borgenären inom tre veckor från nämnda tids utgång det yrkar och gälden fortfarande är ogulden.

23 kap. *strafflagen* i dess lydelse jämlikt lag av år 1942 stadgar, att gäldenär, som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter honom åliggande bokföringsskyldighet på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång ej kunna i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, straffas för bokföringsbrott. Sådant brott må icke åtalas, där ej gäldenären inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar.

I förevarande sammanhang bör vidare erinras om stadgandet i 2 § förningslagen, att ekonomisk förening som idkar handel eller annan verksamhet varmed följer skyldighet att föra handelsböcker, allenast mot kontant betalning må försälja till andra än medlemmar i föreningen. Detta stadgande äger dock ej tillämpning i fråga om förening, vars försäljning till andra än medlemmar i föreningen huvudsakligen omfattar alster av medlemmarnas eller föreningens verksamhet, och ej heller i fråga om förening, som har till ändamål att inköpa och försälja varor, avsedda för lantbrukets behov.

Vid bokföringslagens tillkomst föreslogs, att alla registrerade ekonomiska föreningar skulle vara bokföringsskyldiga. Emellertid framhöll *lagrådet*, bland annat¹, att det syntes föga lämpligt att varje bostadsförening, avelsförening o. s. v. skulle vara underkastad bokföringsskyldighet efter de för köpmän gällande normerna och under det ansvar som för dem är stadgat, med verkan tillika att å föreningen skulle tillämpas de strängare regler i fråga om köp, konkursgrunder m. m. som följa av att den betraktas såsom köpman. På grund av *lagrådets* uttalande frånträdde förslaget.

De sakkunniga, som utarbetat förslag till lag om bostadsföreningar, förordade bokföringsskyldighet för dessa föreningar. Det vore av nöden icke blott att uppkomsten av bostadsföreningar med dålig eller osäker ekonomi förhindrades utan även att kontroll utövades därå, att det påbörjade företagets verksamhet fortginge under betryggande ekonomiska former. De strängare regler i fråga om köp, konkursgrunder och dylikt, som följde av bokföringsskyldighet, syntes ej komma att få nämnvärd praktisk betydelse i fråga om bostadsföreningarna. De sakkunniga erinrade jämväl om de stora värden bostadsföreningarna hade att förvalta.

Vid remissen till *lagrådet* av förslaget till lag om bostadsföreningar förklarade sig dåvarande chefen för justitiedepartementet i nu berörda hänseende ej kunna biträda de sakkunnigas förslag. *Lagrådet* intog emellertid nu en annan ståndpunkt och yttrade bland annat²:

Frågan har i viss mån kommit i förändrat läge därigenom att den 31 maj 1929 utfärdats en ny bokföringslag. Vid utarbetandet av denna lag har kommit under bedömande, huruvida det hittills existerande sambandet mellan köpmannaegenskap och bokföringsskyldighet borde bibehållas, eller om man ej, med upplösande av detta

¹ Jfr Prop. 1929: 189 sid. 63 ff., se även sid. 87.

² Jfr Prop. 1930: 65, sid. 104 f.

samband, kunde för vissa andra näringsidkare än dem, som skola betraktas som köpmän, stadga en mindre omfattande bokföringsskyldighet än den för köpmän erforderliga. Resultatet har blivit, att nämnda samband upprätthållits. Härigenom torde den utvägen vara stängd att för bostadsföreningarna föreskriva en bokföringsskyldighet av lindrigare art, och valet måste stå emellan att antingen lägga dessa föreningar under bokföringslagen, varigenom de bli att anse som köpmän, eller ock lämna dem helt fria från lagstadgad skyldighet att föra böcker. Vid övervägande av de å ömse sidor anförda skälen har lagrådet ansett sig böra stanna vid det förra alternativet. Att beakta är särskilt, att i fråga om bokföringens beskaffenhet den nya lagen i motsats till den hittills gällande endast uppställer vissa allmänna krav, medan den bokföringsskyldige lämnas största möjliga frihet att med hänsyn till sitt företags omfattning och speciella behov själv bestämma vilken bokföringsmetod han vill använda — en omständighet, som väsentligt minskar betänkligheterna mot att göra lagen tillämplig även på företag av mindre omfattning. Vad angår den antydda konsekvensen, att bostadsrättsföreningarna bleve underkastade de för köpmän gällande strängare reglerna om köp, konkursgrunder och dylikt, torde största avseendet vara att fästa därvid, att en bostadsförening skulle kunna försättas i konkurs av alla de anledningar, som omförmälas i 3 § konkurslagen och vilka bestämts med hänsyn till affärsverksamhet av i regel helt annan art än den dessa föreningar bedriva. Om man vill undvika detta, synes emellertid hinder ej möta att vad beträffar bostadsföreningar utesluta tillämpningen av nämnda paragraf. Slutligen lärer icke kunna bestridas, att när en viss grupp av ekonomiska föreningar göres till föremål för speciallagstiftning i syfte att bereda medlemmarna en rätt, för vars tryggande det finnes vara av vikt, att lagstadgade handelsböcker föras inom föreningen, särskild anledning föreligger att för denna föreningstyp stadga bokföringsskyldighet.

Lagrådets utlåtande föranledde att bostadsrättsföreningarna ålades bokföringsplikt, därvid 3 § konkurslagen emellertid ej ändrades.

Såsom lagrådet yttrat har man i bokföringslagen lämnat den bokföringsskyldige största möjliga frihet att med hänsyn till sitt företags omfattning och speciella behov själv bestämma vilken bokföringsmetod han vill använda. Den bokföringspliktige måste alltid föra dagbok samt upprätta inventariebok och däri införa inventarium och balansräkning men i övrigt uppställer bokföringslagen allenast vissa tämligen allmänt hållna regler om bokföringens beskaffenhet. Det grundläggande stadgandet i lagens 3 § föreskriver, att bokföringen skall ske i överensstämmelse med allmänna bokföringsgrunder och med iakttagande av god köpmannased.

På senare tid har en tydlig tendens till skärpta krav på räkenskapsföring och offentlighet i redovisningen inom det ekonomiska livet framträtt och man torde kunna utgå från, att en komplettering av föreningslagens bestämmelser i nämnda hänseenden kommer att ske vid överarbetningen av denna lag. Det synes då icke böra ifrågakomma, att vid tillskapandet av en ny typ av ekonomisk förening kvarbliva vid föreningslagens ursprungliga ståndpunkt, så mycket mindre som man redan frångått denna ståndpunkt med avseende å bostadsrättsföreningarna. En ordnad bokföring är självfallet icke blott ägnad att befordra ordning och reda i själva verksamheten utan innebär dessutom

ett betydelsefullt skydd för borgenärernas och icke minst för medlemmarnas intressen. I jämförelse med vikten av att en sambruksförenings verksamhet bedrivs i sunda och betryggande former synes den eventuella olägenheten av att de för köpmän gällande lagstadgandena tillämpas väga tämligen lätt. Dessutom står den möjligheten öppen, att stadga undantag från det för köpmän gällande stadgande, vars tillämpning å sambruksförening väl i första hand skulle kunna väcka någon betänksamhet, nämligen 3 § konkurslagen.

På grund av vad sålunda anförts förordas att sambruksförening i bokföringslagen upptages bland bokföringskyldiga rättssubjekt.

Den nya aktiebolagslagen upptager i 98—104 §§ bestämmelser om styrelsens och verkställande direktörs årsredovisning. Dessa bestämmelser innehålla åtskilliga föreskrifter utöver dem, som givas i bokföringslagen. I 100 § återfinnas sålunda utförliga regler om värderingen av aktiebolags tillgångar, vilka uppdelas i *anläggningstillgångar* och *omsättningstillgångar*. Rörande uppställandet av aktiebolags balansräkning innehåller 101 § tämligen detaljerade föreskrifter. 102 § behandlar uppställandet av vinst- och förlusträkning och 103 § meddelar föreskrifter om förvaltningsberättelsens innehåll. 104 § avser koncernbalansräkning och koncernredogörelse.

Fråga uppkommer nu, huruvida skäl föreligga att för sambruksföreningarnas del efterbilda nu berörda stadganden i nya aktiebolagslagen. Självfallet är det såväl med hänsyn till medlemmarnas och borgenärernas intresse av att få en riktig bild av föreningens ställning som med hänsyn till önskvärdheten av att förhindra en otillbörlig vinstutdelning av största vikt att föreningens tillgångar värderas efter försiktiga, allmänt vedertagna principer. Även bokföringslagen upptager emellertid — i 9 § — vissa värderingsregler, låt vara mindre stränga och mindre detaljerade än aktiebolagslagens. Det vill synas, som om bokföringslagens regler i förening med betryggande bestämmelser om revision av sambruksförenings räkenskaper skulle vara till fyllest för sambruksföreningarnas del. För denna ståndpunkt talar givetvis även önskemålet att såvitt möjligt undvika för sambruksföreningarnas ledning betungande, detaljrika redovisningsregler.

Lagutkastets 43 § motsvarar 56 § bostadsrättslagen medan 44 § lagutkastet utformats efter förebild av 98 § nya aktiebolagslagen.

I detta sammanhang bör slutligen nämnas, att 1943 års jordbrukstaxerings-sakkunniga framlagt förslag till särskild lag om jordbruksbokföring¹. Bokföringskyldighet enligt denna lag skall enligt förslaget åligga den, som brukar jordbruksfastighet med ett taxeringsvärde av lägst 60 000 kronor. Oberoende av jordbruksfastighetens taxeringsvärde skola emellertid enligt förslaget aktiebolag, i handelsregistret införda bolag ävensom ekonomiska föreningar, vilka äga eller bruka jordbruksfastighet, vara skyldiga att över jordbruksdriften föra räkenskaper enligt bestämmelserna i lagförslaget. Vid

¹ Se S.O.U. 1946: 29.

det slutliga ställningstagandet till frågan om sambruksföreningarnas bokföringsskyldighet torde böra beaktas, huruvida förslaget till lag om jordbruksbokföring lagts till grund för lagstiftning och vilken utformning lagen därvid erhållit.

Om revision (46—50 §§).

Revisorerna utgöra de ekonomiska föreningarnas *kontrollerande* organ. Bestämmelser om revision återfinnas i 30—33 §§ föreningslagen. Bestämmelserna, som äro föga uttömmande, kompletteras av föreskriften i 7 § nionde punkten, att stadgarna skola ange huru revisionen av styrelsens förvaltning skall ske.

Enligt 30 § föreningslagen skola styrelsens förvaltning och föreningens räkenskaper granskas av en eller flera revisorer, utsedda på föreningssammanträde eller på annat i stadgarna angivet sätt. Till revisor må ej utses den, som är i föreningens eller styrelseledamots tjänst. Tiden för revisorsuppdrag må icke utgå före nästa ordinarie föreningssammanträde och ej avse mer än två år. Något stadgande om revisorernas kompetens finnes icke. Minoritetsintresset tillgodoses genom ett stadgande i 31 §, att hos länsstyrelsen må påkallas utseende av extra revisor därest förslag härom väckts på föreningssammanträde och biträts av minst en femtedel av samtliga röstberättigade. Jämlikt 32 § skall styrelsen bereda revisor tillfälle att när som helst inventera föreningens kassa och övriga tillgångar samt granska föreningens alla böcker, räkenskaper och andra handlingar. Revisorerna skola avgiva en berättelse, om vars närmare innehåll föreskrifter emellertid icke lämnas. 33 § upptager bestämmelse om revisorernas ansvar gentemot föreningen vid uraktlåtenhet att behörigen fullgöra uppdraget.

Bostadsrättslagen innehåller icke särskilda bestämmelser om revision.

Föreningslagens ovan i sina huvuddrag refererade bestämmelser om revision äro utformade i överensstämmelse med motsvarande stadganden i 1910 års aktiebolagslag. I samband med beslutet om utredning rörande omarbetning av aktiebolagslagstiftningen uttalades, att revisionsfrågan borde upptagas i hela sin vidd. Styrelsen utginge ur den bolagsstämman behärskande aktieägargruppen. Då denna aktieägargrupp även utsåge revisorer, bleve styrelsen genom sitt inflytande inom gruppen ej sällan bestämmande i fråga om valet av revisorer. Ökningen av styrelsens maktställning hade därför kommit att lända till minskning av det kontrollerande organets självständighet. — Undersökningen borde innefatta icke blott reglerna om revisorernas tillsättande och deras kompetens utan även vilka närmare bestämmelser som kunde erfordras rörande deras verksamhet samt granskningens föremål och omfattning.

Lagberedningen har om förevarande spörsmål uttalat bland annat följande¹:

De viktigaste förutsättningarna för att revisorerna skola kunna på ett tillfredsställande sätt fylla sin betydelsefulla uppgift är, att revisorerna intaga en självständig ställning samt äga för sitt uppdrag erforderlig sakkunskap och erfarenhet. I dessa avseenden föreligga för närvarande betänkliga brister. Det kan icke bestridas, att den svaga ställning i förhållande till styrelsen som revisorerna i många fall intaga och deras stundom bristfälliga kvalifikationer medfört, att den kontroll över aktiebolagens redovisning och bolagsledningens förvaltning, som avses med revisionen, ej sällan kommit att bliva svag och opålitlig. Med hänsyn till därav följande risker har spörsmålet om revisionens förbättrande tilldragit sig stor uppmärksamhet.

Det viktiga önskemålet av en förbättrad revision har man i nya aktiebolagslagen sökt vinna dels genom bestämmelser, som avse att stärka revisorernas ställning i förhållande till förvaltningsorganen, styrelsen och verkställande direktör, och dels genom föreskrifter som främst beträffande revisorerna i de stora aktiebolagen uppställa krav på styrkt utbildning och erfarenhet i revisionsverksamhet.

Jämlikt 105 § nya aktiebolagslagen skall i bolag, vars aktiekapital eller maximikapital överstiger 500 000 kronor, minst två revisorer utses. Stadgandet har av lagberedningen motiverats med² att stödet av en eller flera medrevisorer stärker den enskilde revisorns självständighet gentemot styrelsen. 105 § öppnar vidare möjlighet för aktieägare, vilka icke tillhöra den aktieägargrupp som bestämmer styrelsevalet, att öva inflytande på valet av revisorer. Sålunda äger vid val av två respektive tre revisorer aktieägargrupp, företrädande mer än en tredjedel respektive en fjärdedel av röstetalet vid stämman, utse en revisor. En aktieägargrupp med mer än en tredjedel av röstetalet vid stämman kan alltid begära att minst två revisorer skola utses. Jämlikt 109 § skall vidare hos länsstyrelsen göras framställning om utseende av särskild revisor (minoritetsrevisor), därest förslag härom väckes på stämman och biträdes av aktieägare företrädande minst en tiondel av aktiekapitalet.

Vid utformningen av nya aktiebolagslagen avsågs vidare att vinna en förbättrad revision genom bestämmelser rörande revisorernas kvalifikationer. 107 § innehåller till en början det generella stadgandet, att revisor skall hava den erfarenhet beträffande bokföring och insikt i ekonomiska förhållanden som med hänsyn till bolagets verksamhet erfordras för uppdraget. Uppgår aktiekapitalet eller maximikapitalet till minst två miljoner kronor eller äro bolagets aktier eller av bolaget utgivna obligationer börsnoterade, skall minst en av revisorerna vara auktoriserad revisor. Auktoriserad revisor eller godkänd granskningsman skall ock utses, där det begäres av aktieägare företrädande minst en tiondel av aktiekapitalet.

¹ S.O.U. 1941: 9, sid. 446.

² S.O.U. 1941: 9, sid. 21.

111 § nya aktiebolagslagen innehåller vidare föreskrifter rörande revisionsuppdragets fullgörande och 113 § anger vad revisionsberättelsen skall innehålla.

Uppenbarligen är det även för sambruksföreningarnas del av allra största betydelse, att revisionen av föreningarnas förvaltning sker i betryggande former. Föreningslagens knapphändiga bestämmelser torde, särskilt mot bakgrunden av nya aktiebolagslagens detaljerade föreskrifter i ämnet, framstå såsom otillräckliga. Med avseende å såväl revisorernas kompetens som sättet för revisionens fullgörande och revisionsberättelsens avfattande torde skäl föreligga att i viss utsträckning efterbilda nya aktiebolagslagens bestämmelser. Å andra sidan framträder önskemålet att ej onödigtvis betunga lagtexten med detaljerade föreskrifter. En utväg att tillgodose båda dessa önskemål synes emellertid stå till buds. Härutinnan föreslås följande anordning.

Utän uppställande av krav på att auktoriserad revisor skall anlitas, vilket för sambruksförenings del torde vara olämpligt, införes i lagtexten (48 §) nya aktiebolagslagens generella regel, att revisor skall hava den erfarenhet beträffande bokföring och insikt i ekonomiska förhållanden som med hänsyn till verksamheten erfordras för uppdraget. Vidare föreskrives (i 46 §), att det å föreningssammanträde verkställda valet av en eller flera revisorer skall — i likhet med den ekonomiska planen — underställas tillsynsmyndigheten för godkännande. Härvid bör protokollsutdrag från föreningssammanträdet bifogas, varigenom tillsynsmyndigheten erhåller kännedom om, huruvida delade meningar yppats bland medlemmarna rörande antalet revisorer eller med avseende å personvalet, en anordning som synes göra särskilda regler till skydd för minoritetens uppfattning överflödiga.

Här bör anmärkas, att det för vinnande av en förbättrad revision blivit ifrågasatt, att i bolag med börsnoterade aktier och andra stora bolag en av revisorerna skulle utses av offentlig myndighet, förslagsvis Konungens befallningshavande¹. En inom justitiedepartementet utarbetad promemoria, upptagande utkast till lagbestämmelser i nämnda riktning, överlämnades under hösten 1932 för yttrande till åtskilliga myndigheter och institutioner. I vissa av dessa yttranden framhölls å ena sidan vikten av att revisorerna erhöles en gentemot styrelsen oberoende ställning. Å andra sidan betonades, bland annat, att det icke vore lämpligt att för vinnande av detta syfte fråntaga bolagsstämman rätten att utse revisorer. Mot en ordning med av offentlig myndighet förordnad revisor framställdes åtskilliga invändningar. I fråga om länsstyrelsernas lämplighet för uppdraget att förordna revisor yttrades olika meningar. Vidare framhölls svårigheten att i skilda delar av riket finna personer, som vore skickade att mottaga förordnande såsom offentliga revisorer. Det påpekades ock, att tillvaron av en offentligt förordnad revisor kunde

¹ Jfr S.O.U. 1941: 9, sid. 447.

medföra den uppfattningen hos allmänheten, att staten svarade för en tillfredsställande kontroll från dennes sida.

Den kritik, som sålunda riktats mot tanken att för de större aktiebolagens del införa av offentlig myndighet förordnade revisorer, synes icke böra för-
anleda, att en liknande anordning för sambruksföreningarnas del förkastas. Att fråntaga föreningssammanträdet rätten att utse revisor ifrågasättes icke, endast en vetorätt för tillsynsmyndigheten. Anmärkningen med avseende å länsstyrelsernas lämplighet för uppdraget att förordna revisor torde icke drabba förslaget om vetorätt för tillsynsmyndigheten för sambruksförening, vilken myndighet redan genom granskningen av den ekonomiska planen förvärvat kännedom om föreningens verksamhet. Viss tillsyn över det betydelsefulla revisorsvalet synes utgöra en naturlig fortsättning av myndighetens befattning med verksamhetens igångsättande. Blotta existensen av en sådan bestämmelse som den här föreslagna torde vara ägnad att hålla tillbaka obetänksamma förslag vid revisorsvalen. Att allmänheten skulle bibringas den uppfattningen, att staten svarar för en tillfredsställande kontroll, är slutligen en synpunkt, som uppenbarligen ägde helt annan räckvidd när spörsmålet gällde de stora aktiebolagen med börsnoterade aktier, än när fråga är om föreningsjordbruken. I den mån statliga åtgärder beslutas för stöd åt sistnämnda företag ligger ju för övrigt redan däri ett motiv för offentlig myndighets medverkan vid kontrollorganets utseende.

Med avseende å personvalet må ytterligare anföras, att då omfattningen och arten av föreningens verksamhet blir avgörande för kompetenskravet, det självfallet kan vara lämpligt att i stadgarna för sambruksförening med särskilt omfattande verksamhet föreskriva, att auktoriserad revisor skall utses. I flertalet fall torde detta emellertid ej vara erforderligt. Den möjligheten torde stå öppen för sambruksförening att anlita någon hos Sveriges lantbruksförbunds revisionsavdelning anställd person.

Väljes den här förordade anordningen, torde det te sig naturligt, att bestämmelser om sättet för revisionsuppdragets fullgörande upptages i en av tillsynsmyndigheten utfärdad *instruktion* för revisor i sambruksförening (49 §).

Protokollsutdraget från det sammanträde, vid vilket revisorsval skett, bör, såsom nyss berörts, utvisa i ärendet framställda yrkanden, fattade beslut och eventuellt avgivna reservationer. Tillsynsmyndighetens granskning bör avse beslutets lämplighet såväl med avseende å antalet revisorer som beträffande själva personvalet. Har en minoritet föreslagit annan revisor än den majoriteten utsett eller har minoriteten önskat utse större antal revisorer än majoriteten funnit erforderligt, bör det givetvis stå minoriteten fritt att i framställning till tillsynsmyndigheten närmare utveckla sin ståndpunkt. Liksom vid granskningen av den ekonomiska planen bör tillsynsmyndigheten i ärenden angående revisorsval inhämta lokala myndig-

heters uppfattning. Emellertid torde väl meningsmotsättningar inom föreningarna vid val av revisor komma att höra till undantagen. Den mest betydelsefulla uppgiften för tillsynsmyndigheten torde i förevarande hänseende bli att förhindra, att revisor med otillräcklig kompetens anlitas.

I fall, då föreningens val av revisor icke kunnat godkännas, torde tillsynsmyndigheten böra på lämpligt sätt bereda föreningsstyrelsen tillfälle att under hand rådgöra i ärendet med representant för tillsynsmyndigheten före det extra föreningssammanträde, där ärendet ånyo skall behandlas.

Någon tvingande regel om val av revisorssuppleanter har icke ansetts erforderlig. Sker likväl sådant val blir självfallet bestämmelserna om revisorsval tillämpliga jämväl å suppleantvalet.

Om föreningssammanträde (51—60 §§).

Föreningssammanträdet, d. v. s. föreningens samtliga medlemmar, utgör den ekonomiska föreningens *beslutande organ*. Bestämmelser härom återfinnas i 34—39 a §§ föreningslagen.

Jämväl dessa bestämmelser te sig — särskilt i jämförelse med motsvarande bestämmelser om bolagsstämma i 114—127 §§ nya aktiebolagslagen — tämligen knapphändiga. För sambruksföreningarnas del torde emellertid detta avsnitt av lagtexten knappast böra tillmätas alltför stor betydelse. Har en sorgfällig planläggning av driften kommit till stånd samt ordnad bokföring och betryggande former för konsolidering och redovisning åvägabragts, lär i möjligaste mån böra undvikas att tynga lagtexten med alltför detaljerade formföreskrifter i övrigt. På enstaka punkter lär dock efter förebild av nya aktiebolagslagen kompletteringar i förhållande till föreningslagen böra ske (se t. ex. lagutkastet 52 och 55 §§). I andra hänseenden torde tillägg, som måhända komma att te sig motiverade vid översynen av föreningslagen, här kunna undvaras (se t. ex. nya aktiebolagslagen 118 §). De bestämmelser, som föranletts av det s. k. representativa systemets införande (föreningslagen 39 a §), torde vidare sakna relevans för sambruksföreningarnas del.

Någon allmän översikt över föreningslagens och nya aktiebolagslagens regler torde vid detta avsnitt ej vara påkallad med hänsyn till frågornas detaljartade beskaffenhet. Frågorna behandlas i stället under de särskilda paragraferna i lagutkastet.

51 §

Föreningssammanträde är ordinarie eller extra. Huru ofta ordinarie sammanträde skall hållas framgår av stadgarna (jfr lagutkastet 5 § punkten 8).

Första punkten i 51 § lagutkastet överensstämmer med 34 § första stycket föreningslagen och har sin motsvarighet i 114 § första stycket första punkten

nya aktiebolagslagen. Stadgandet innebär, att föreningssammanträde är den enda form under vilken föreningsmedlemmarna såsom sådana kunna delta i förvaltningen av föreningens angelägenheter. Närmare bestämmelser angående rätt för medlem att delta i föreningssammanträde återfinnas på andra ställen i lagutkastet. Medlem, som utesluts ur föreningen, förlorar enligt 14 § andra stycket lagutkastet genast rätten att delta i överläggningar och beslut om föreningens angelägenheter och sålunda även rätten att rösta på föreningssammanträde. Vid frivilligt utträde ur föreningen upphör åter rätten att delta i beslut och rätten att rösta vid den tidpunkt, då enligt 14 § första stycket lagutkastet avgång skall anses ha ägt rum.

Anledning har, såsom nedan vid behandlingen av 54 § lagutkastet närmare beröres, ansetts föreligga att i förevarande paragraf stadga, att ingen medlem må äga mer än en röst.

52 §.

Enligt 116 § nya aktiebolagslagen böra, såvitt hinder ej möter, styrelsens ledamöter och verkställande direktör närvara vid bolagsstämma så ock minst en av revisorerna, där å stämman redovisning för bolaget skall behandlas eller eljest ärende förekommer av beskaffenhet att revisors närvaro kan anses påkallad. Rätt att närvara vid bolagsstämma tillkommer städse revisor.

Motsvarighet till detta stadgande saknas i föreningslagen men har ansetts böra upptagas i lagutkastet. Har driftsledare utsetts torde utan särskilt stadgande i lagen vara klart, att även denne bör komma tillstädes.

54 §.

I 36 § föreningslagen finnas vissa regler om utövande av rösträtt och fattande av föreningsbeslut. Reglerna gälla såvitt annorlunda ej bestämts i stadgarna. Härutinnan föreligger en skillnad mellan aktiebolags- och föreningslagstiftningen. I 119 § nya aktiebolagslagen finnas tämligen detaljerade regler om utövande av rösträtt å bolagsstämma. Från dessa regler kunna visserligen avvikelser stadgas i bolagsordningen, men möjligheten att utöver de legala reglerna *inskränka* aktieägares rösträtt är starkt begränsad. De ekonomiska föreningarna ha däremot lämnats frihet att själva bestämma om begränsningar i rösträtten. I ekonomisk förenings stadgar utsäges sålunda stundom, att rösträtt allenast tillkommer den som under viss minimitid tillhört föreningen. I åtskilliga föreningar har rösträtten gjorts beroende av exempelvis att vederbörande fullgjort sin skyldighet att erlägga avgifter. Det förekommer även, att olika rösträtt för olika *grupper* av medlemmar stadgas¹.

Den för föreningsrörelsen naturliga regeln, att varje medlem äger en röst, torde allmänt tillämpas inom kooperativa föreningar, för vilka en sådan

¹ Här hänvisas i övrigt till *Skarstedt*, Lagen om ekonomiska föreningar, sjätte upplagan, sid. 92.

regel, på sätt i det föregående berörts, blir av betydelse i beskattningshänseende. (Jfr bestämmelsen om avdragsrätt i 29 § 2 mom. kommunal-skattelagen samt punkten 12. i anvisningarna till sistnämnda paragraf.) I stadgarna för jordbruksekonomiska föreningar återfinnas däremot åtskilliga exempel på att medlemmarna tillerkänts mer än en röst, t. ex. en röst för varje påbörjat tiotal insatser.

I motionen I: 125 vid 1937 års riksdag påyrkades en revision av föreningslagen i syfte att bättre tillgodose mindre andelsägares intresse. En tendens hade förmärkts att ett fåtal personer finge bestämmanderätten i föreningar, vilken tendens kunde förklaras bland annat av att lagen saknade tvingande föreskrift om att medlem ej finge ha mer än en röst. Motionen avslogs under hänvisning till att det då pågående arbetet å en reform av aktiebolagslagstiftningen borde slutföras innan spørsmålet upptogs till behandling.

Då sambruksförening bildas genom att ett antal jordbrukare överlåta sina fastigheter till en sådan förening, kunna, som förut berörts, deras andelar i föreningen bliva olika stora. Icke ens i detta fall synes emellertid någon medlem böra erhålla mer än en röst, enär en skillnad mellan olika medlemmar med avseende å befogenheten att deltaga i de gemensamma besluten måste antagas kunna ge upphov till slitningar och missnöje. På grund härav har, såsom förut berörts, en tvingande regel om att ingen medlem må äga mer än en röst upptagits i lagutkastet. Regeln har ansetts böra intagas i 51 §.

Punkten 1 i 54 § lagutkastet stadgar, att varje medlem äger deltaga i handhavandet av föreningens angelägenheter. Ett undantag från denna regel föreslås i 15 § andra stycket förslaget till normalstadgar för sambruksförening, nämligen med avseende å medlem, som ej erlagt viss minimiinsats.

Punkten 2 i 54 § lagutkastet avser utövande av rösträtt genom befullmäktigat ombud. 36 § föreningslagen innehåller dessutom stadgande om överlåtelse av rösträtt. Om medlem befullmäktigat annan att utöva den förres rösträtt, är medlemmen själv att betrakta såsom den röstande. Överlåtelse av rösträtt innebär däremot, att det blir den, till vilken överlåtelsen skett, som självständigt röstar i den överlåtandes ställe. Skillnaden får praktisk betydelse då det vid tillämpningen av vissa omröstningsregler gäller att fastställa antalet »närvarande». Medlem, som företrädes av befullmäktigat ombud, anses nämligen närvarande men däremot icke den, som överlåtit sin rösträtt.

Att för sambruksföreningarnas del efterbilda nu återgivna system synes göra lagtexten onödigt komplicerad. Bestämmelser om överlåtelse av rösträtt synas kunna undvaras såväl i lagen som i stadgarna.

Beträffande befullmäktigat ombud för medlem, som är förhindrad att personligen komma tillstädes vid föreningssammanträde, bör framhållas, att ombudet icke behöver vara medlem i föreningen med mindre föreskrift därom intagits i stadgarna. Exempel finnes på sådana föreskrifter i ekono-

misk förenings stadgar som att rösträtt enligt fullmakt må utövas allenast av maka eller make, av myndig son eller dotter eller av annan medlem i föreningen.

Punkterna 3. och 4. torde icke påkalla särskild kommentar.

55 §.

Enligt 121 § nya aktiebolagslagen skall inom sex månader efter utgången av varje räkenskapsår hållas ordinarie bolagsstämma, å vilken redovisningshandlingarna och revisionsberättelsen för det sistförflutna räkenskapsåret skola framläggas.

Av 27 §, 32 § tredje stycket och 39 § föreningslagen framgår, att förvaltningsberättelse och revisionsberättelse skola framläggas på ordinarie föreningsssammanträde, men om tiden för hållande av sådant sammanträde finnes ingen bestämmelse. Sådan bestämmelse torde däremot i regel finnas i de ekonomiska föreningarnas stadgar.

Motsvarighet till stadgandet i 121 § nya aktiebolagslagen har upptagits i 55 § lagutkastet, då en sådan bestämmelse synes ägnad att befordra ordning och reda i sambruksföreningarnas ekonomiska förvaltning. Den tid efter räkenskapsårets utgång, inom vilken sammanträdet i fråga skall hållas, har dock ansetts kunna förkortas till tre månader.

56 §.

Bestämmelserna om extra föreningsssammanträde i 56 § lagutkastet ha sin motsvarighet i 37 § föreningslagen (och 122 § nya aktiebolagslagen) men innefatta i två hänseenden olikheter mot föreningslagen.

I 37 § andra stycket föreningslagen angives visst fall, då revisorerna äga utlysa föreningsssammanträde. Äro ej samtliga revisorer ense om sammanträdes utlysande, gäller den mening, varom de flesta förena sig, eller vid lika röstetal deras mening, som anse extra sammanträde *ej* böra hållas. Enligt 122 § andra stycket nya aktiebolagslagen gäller i sist angivna situation deras mening, som anse extra stämma *böra* hållas. Även om spörsmålet i fråga får antagas äga obetydligt intresse för sambruksföreningarnas del synes anledning föreligga att avfatta bestämmelsen i överensstämmelse med nya aktiebolagslagens ståndpunkt.

Enligt 37 § sista stycket föreningslagen skall extra föreningsssammanträde utlysas, då det påfordras av minst en tiondel av samtliga röstberättigade. En sådan regel synes mindre lämplig för sambruksföreningarnas del. Medlemsantalet torde väl i regel bli jämförelsevis lågt. Föreningslagens bestämmelse skulle i en förening med allenast tio medlemmar leda till att en enda medlem skulle kunna påfordra utlysande av extra föreningsssammanträde, vilket synes böra undvikas. Behovet av skydd för ett lojalt minoritetsintresse torde icke i otillbörlig grad åsidosättas, därest i stället föreskrives, att extra förenings-

sammanträde skall utlysas, då det påfordras av minst en tiondel av samtliga medlemmar, dock minst tre.

57 §.

123 § nya aktiebolagslagen innehåller bestämmelser om den ort, där bolagsstämman skall sammanträda, samt om sätt och tid för utfärdande av kallelse till stämman. Föreningslagen saknar bestämmelser i dessa hänseenden.

Att sammanträde med sambruksförening regelmässigt bör hållas i lämplig lokal å den ort, där föreningsjordbruket är beläget, synes så uppenbart, att lagstadgande därom torde få anses obehövt.

Beträffande kallelse till sammanträde har däremot 123 § andra stycket nya aktiebolagslagen ansetts böra efterbildas. Därvid har dock motsvarighet till nya aktiebolagslagens bestämmelse, att kallelse till extra stämman skall utfärdas senast en vecka i förväg, icke ansetts böra medtagas.

59 §.

Paragrafen motsvarar 38 § föreningslagen men har i vissa hänseenden kompletterats efter mönster av 125 § nya aktiebolagslagen. Båda de nämnda lagrummen innefatta bestämmelser rörande vissa fall, då föreningssammanträde skall utlysas av offentlig myndighet. Här har syntts naturligt, att kallelse i de åsyftade fallen utgår från tillsynsmyndigheten.

60 §.

Bestämmelserna i *första och andra styckena* av förevarande paragraf motsvara 39 § föreningslagen men ha givits något utförligare avfattning i anslutning till 126 § 1 mom. nya aktiebolagslagen.

Föreningslagen saknar regler om *publicitet beträffande redovisningen*. Redan 1910 års aktiebolagslag (85 §) stadgade däremot skyldighet för styrelsen att inom viss tid insända balansräkningen jämte förvaltningsberättelsen samt vinst- och förlusträkningen till registreringsmyndigheten och i 126 § 1 mom. sista stycket nya aktiebolagslagen ha ifrågavarande skyldigheter närmare preciserats och i viss mån utvidgats. Enligt direktiven för den pågående översynen av föreningslagen bör införande av offentlighet i de ekonomiska föreningarnas redovisning tagas under omprövning. En år 1942 inom handelsdepartementet verkställd utredning angående registrering av landets företagare m. m. (S.O.U. 1942: 23) upptog vidare förslag rörande viss publicitetsskyldighet beträffande redovisningen inom ekonomiska föreningar. Slutligen har 1945 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställt om utredning rörande åstadkommande av en ur samhällelig synpunkt önskvärd, förbättrad kunskap om företagens ekonomiska förhållanden¹. Jämlikt Kungl. Maj:ts

¹ Riksdagens skrivelse 1945: 169.

beslut den 21 december 1945 ha två sakkunniga tillkallats, vilka inom justitiedepartementet verkställt en förberedande undersökning i ämnet.

Införande av skyldighet för samtliga ekonomiska föreningar att insända sina redovisningshandlingar till registreringsmyndighet torde kunna bli föremål för viss tvekan med hänsyn till det vidlyftiga material, som härigenom skulle hopas hos registreringsmyndigheten. Betänkligheter av sådan art torde icke behöva möta förslaget om skyldighet för sambruksföreningarna att insända ifrågavarande handlingar till tillsynsmyndigheten. Materialet kan i varje fall till en början icke antagas bli alltför vidlyftigt och dess bearbetande måste bli av allra största intresse för det allmänna framför allt under de första åren, då institutet föreningsjordbruk genomgår experimentstadiet och då det gäller att snabbt draga lärdom av de på olika håll vunna erfarenheterna. På grund härav har i *tredje stycket* av förevarande paragraf upptagits stadgande om skyldighet för sambruksförening att till tillsynsmyndigheten insända avskrift av de ifrågavarande handlingarna sist en månad efter det balansräkningen blivit fastställd.

Om talan mot styrelseledamot eller revisor (61 och 62 §§).

Bestämmelser om talan mot styrelse eller revisorer återfinnas i 40 och 41 §§ föreningslagen. Väsentligt utförligare stadganden om talan mot styrelseledamot, verkställande direktör, stiftare, revisor, granskare eller aktieägare ha upptagits i 128—132 §§ nya aktiebolagslagen. Det torde kunna antagas, att föreningslagens bestämmelser i ämnet komma att utökas vid överarbetningen av lagen.

Enligt aktiebolagslagen kan viss minoritet förhindra beslut om ansvarsfrihet ävensom föra skadeståndstalan å bolagets vägnar. Enligt föreningslagens kräves däremot majoritetsbeslut i dessa hänseenden. Föreningslagens ståndpunkt har motiverats med¹ att behovet av rätt till minoritetstalan ej vore stort redan av den anledningen, att massutträde ur föreningen kunde bli följden av att majoriteten motsatte sig anhängiggörande av befogad talan mot styrelse. Missbruk av minoritetstalan kunde vidare medföra stora olägenheter och bestämmelse härom syntes ej oundgängligen nödvändig. Förstnämnda argument lär icke äga bärkraft för sambruksföreningarnas del men väl vad i övrigt andragits för föreningslagens ståndpunkt. Önskemålet att ej giva lagutkastet en alltför detaljerad utformning synes även böra beaktas. Särskilda bestämmelser om talan mot föreningsmedlem synas sålunda kunna undvaras liksom ock motsvarighet till nya aktiebolagslagens stadganden om talan mot stiftare. Lagutkastet har inskränkts till en direkt motsvarighet till

¹ Se Betänkande av år 1908, sid. 92.

stadgandena i gällande föreningslag, därvid likväl vissa jämkningar gjorts i syfte att vinna överensstämmelse med nya aktiebolagslagens avfattning.

Om ändring av sambruksförenings stadgar (63 och 64 §§).

Bestämmelser om ändring av ekonomisk förenings stadgar återfinnas i 42 och 44 §§ föreningslagen. Motsvarighet till dessa bestämmelser har upptagits i 63 och 64 §§ lagutkastet.

I 44 § sista stycket föreningslagen stadgas, att beslut om nedsättning av insatsernas belopp eller lindring av den stadgeenliga skyldigheten att göra insats, ej må gå i verkställighet förr än ett år efter beslutets registrering. Denna bestämmelse avser att bereda visst skydd för borgenärerna, och torde främst ha föränletts av den eventualiteten, att en förening med begränsad personlig ansvarighet vill övergå att bli en förening utan personlig ansvarighet. Härtill kommer att bestämmelsen synes äga mindre intresse med avseende å ett bokföringspliktigt företag, i vilket reglerna om tillgångarnas värdering och vinstens disposition i väsentlig grad beskära möjligheterna att verkställa för borgenärerna ogynnsamma beslut om insatsbeloppets nedsättning. Under sådana förhållanden har bestämmelsen ansetts kunna uteslutas ur lagutkastet.

Om talan å föreningsbeslut (65 §).

Bestämmelser om klander av föreningsbeslut återfinnas i 45 § föreningslagen. Stadganden om talan å bolagsstämmobeslut ha upptagits i 138 och 139 §§ nya aktiebolagslagen.

45 § andra stycket föreningslagen stadgar, att klandertalan, grundad därpå att föreningsbeslut strider mot bestämmelserna i 19 § (jfr 27 § lagutkastet), ej må anställas, med mindre de, som föra talan, utgöra minst en tiondedel av samtliga föreningsmedlemmarna. En motsvarande bestämmelse synes för sambruksföreningarnas del kunna undvaras. I övrigt motsvarar 65 § lagutkastet 45 § föreningslagen. Dock har motsvarighet till tredje stycket sistnämnda paragraf icke upptagits, enär enligt nya rättegångsbalken talan anses väckt när stämmningsansökan ingivits till rätten.

Om likvidation och upplösning (66—69 §§).

67 § lagutkastet upptager i anslutning till 48 § föreningslagen två likvidationsgrunder, nämligen dels att medlemsantalet nedgått under fem och dels

att förhållande inträffat, på grund varav enligt bestämmelse i stadgarna föreningen skall upphöra med sin verksamhet.

Uppenbarligen måste former tillskapas för beslut om likvidation av sambruksförening även i andra fall än de nyss angivna. Enligt föreningslagen (43 §) erhåller sådant beslut icke giltighet med mindre samtliga röstberättigade förenat sig om beslutet eller detta fattats på två på varandra följande sammanträden, därav minst ett ordinarie, och å det sista sammanträdet biträtts av minst två tredjedelar av de röstande. Den allvarliga innebörden för medlemmarna i sambruksförening av ett likvidationsbeslut synes motivera viss skärpning av föreningslagens regel. I 66 § lagutkastet uppställs såsom villkor för beslutets giltighet enhälligt beslut av samtliga medlemmar eller beslut på två sammanträden och enhällighet bland de röstande vid sista sammanträdet. Samråd med tillsynsmyndigheten torde få förutsättas komma att äga rum innan fråga om likvidation upptages till behandling å förenings-sammanträde.

Ett speciellt likvidationsfall, nämligen att till registret anmäld behörig styrelse saknas, behandlas i 68 § lagutkastet, vilken paragraf har sin motsvarighet i 47 § föreningslagen men utformats i närmare anslutning till 143 § nya aktiebolagslagen. Paragrafens avfattning har även påverkats av nya rättegångsbalken.

Sedan sålunda likvidationsgrunderna angivits i lagutkastet har, såsom redan inledningsvis berörts, i övrigt hänvisning skett (i 69 § lagutkastet) till stadgandena i 49—56 och 58—64 §§ föreningslagen om förfarandet vid likvidation och upplösning samt om avträdande av förenings egendom till konkurs.

Om registrering (70—77 §§).

Frågan om ekonomisk förenings registrering regleras i 73—83 §§ föreningslagen. Bestämmelser om aktiebolags registrering återfinnas i 188—205 §§ nya aktiebolagslagen.

Såsom förut anförts, har en central registrering av sambruksföreningarna ansetts böra ske hos tillsynsmyndigheten. Såväl detta ståndpunktstagande som andra omständigheter påkalla vissa avvikelser från föreningslagens ifrågavarande regler. Vissa redaktionella jämkningar och tillägg efter förebild av nya aktiebolagslagen ha jämväl synts motiverade.

74 § första stycket föreningslagen upptager (liksom 189 § nya aktiebolagslagen) stadgande om ingivande eller insändande av anmälan till registret, vilken förklaras skola vara åtföljd av stadgade avgifter. Särskild avgift för inregistreringen synes i förevarande fall icke böra utgå. Att sambruksföreningarna och icke tillsynsmyndigheten skola vidkännas själva kungörelsekostnaderna synes å andra sidan klart. Bestämmelse härom samt om den

ordning, i vilken kostnaden skall gäldas, synes hava sin plats i den tillämpningskungörelse, vartill hänvisas i 76 § lagutkastet. I detta sammanhang må anmärkas, att sambruksförening torde böra befrias från skyldighet att utgiva expeditionslösen och stämpelavgift i ärenden beroende på förvaltningsmyndighets prövning.

Om skadestånd (78—82 §§).

Regeln i 78 § lagutkastet om ersättningsskyldighet för medlem, som vid förenings bildande tillskyndat föreningen skada, har sin motsvarighet i 207 § nya aktiebolagslagen.

I 79 § lagutkastet ha, efter förebild av 208 § nya aktiebolagslagen, sammanförts vissa på spridda ställen i föreningslagen angivna skadeståndsregler.

80 § lagutkastet motsvarar 87 § andra stycket föreningslagen men har avfattats i anslutning till 209 § nya aktiebolagslagen.

Reglerna om nedsättning av ersättningsskyldighet i 81 och 82 §§ lagutkastet hava sin förebild i 211 och 212 §§ nya aktiebolagslagen.

Straffbestämmelser (83—85 §§).

Straffbestämmelserna i 83—85 §§ lagutkastet motsvara 84—86 §§ föreningslagen. Motsvarighet till bestämmelsen i 85 § sista stycket föreningslagen, att vissa förseelser allenast må åtalas av målsägande, har dock ansetts kunna undvaras med hänsyn till stadgandet om åtalseftergift i 20 kap. 7 § nya rättegångsbalken.

Särskilda bestämmelser (86 och 87 §§).

86 § lagutkastet motsvarar 88 och 89 §§ föreningslagen.

87 § lagutkastet motsvarar 90 § samt 45 § tredje stycket föreningslagen.

Vissa bestämmelser i lagutkastet ha, såsom förut framgått, utformats i anslutning till nya rättegångsbalken, vilken är avsedd att träda i kraft den 1 januari 1948. På grund härav föreslås att jämväl lag om sambruksföreningar jämte följdförfattningar skola vinna tillämpning från och med nämnda dag.

Statligt stöd åt sambruksföreningar.

Gällande bestämmelser om statligt stöd åt jordbruket.

Den betydande låne- och bidragsverksamhet för jordbrukets främjande, som staten numera bedriver, framträder i ett flertal skiftande former och är reglerad genom ett stort antal vid olika tidpunkter tillkomna författningar. I organisatoriskt avseende är verksamheten knuten dels till lantbruksstyrelsen, dels till egnahemsorganen och dels slutligen till hushållningssällskapen. En utförlig redogörelse för de härutinnan gällande bestämmelserna har lämnats av 1942 års jordbrukskommitté¹. Här skall endast i överskådlighetens intresse och såsom bakgrund till det följande resonemanget lämnas en kort sammanfattning av gällande bestämmelser.

Lantbruksstyrelsens låne- och bidragsverksamhet omfattar huvudsakligen utlämnande av lån och bidrag till *torrläggning* av mark för jordbruksändamål. Lantbruksstyrelsen kan även bevilja jordbrukare eller trädgårdsodlare lån för vissa *bevattningsanläggningar*.

Egnahemsorganens verksamhet regleras i den s. k. egnahemskungörelsen av år 1940.² Den statliga egnahemsverksamheten har till ändamål att genom låne- och jordförmedling främja möjligheterna för *mindre bemedlade och obemedlade* att förvärva familj jordbruk, stöd jordbruk eller bostadsegnahem, att utvidga ofullständiga jordbruk med tillskotts jord eller att företaga ny-, om- eller tillbyggnad eller förbättring av byggnader å egnahemsfastigheter. I den mån det kan ske må jordförmedlingsverksamheten även avse andra än mindre bemedlade och obemedlade.

De låneformer, som i främsta rummet användas för att tillgodose nyss angivna syften, kallas *jordbrukslån*, *skogslån*, *premielån* och *bostadslån*. Av dessa låneformer ha *jordbruks-* och *skogslånen* till uppgift att underlätta finansieringen vid köp av fastighet eller tillskotts jord till en fastighet. Jordbrukslånen avse även att underlätta finansieringen av sådana förbättringsåtgärder beträffande jord och byggnader å den inköpta fastigheten eller till-

¹S.O.U. 1946: 46, s. 92 ff.

²S.F.S. 1940: 589, ändrad genom S.F.S. 1942: 578 och 1946: 237.

skottsajorden, som anses böra utföras i samband med förvärvet, ävensom andra byggnadsarbeten å redan förut egnahemsbelånade ofullständiga jordbruk. Jordbrukslån beviljas i samband med förvärv av fastighet till belopp motsvarande högst 90 procent av fastighetens värde. Finnes växande skog å fastigheten till ett värde av minst 1 000 kronor, får vid bestämmandet av jordbrukslånets belopp hänsyn icke tagas till värdet å den växande skogen. I sådant fall kan i stället skogslån beviljas till belopp, motsvarande högst 90 procent av den del av fastighetens värde, som beräknas belöpa på den växande skogen. Jordbrukslån och skogslån få ej beviljas till förvärv av fastighet, vars värde överstiger 35 000 kronor eller i vissa undantagsfall 45 000 kronor. Jordbrukslån och skogslån äro avsedda att täcka de kreditbehov, som ej utan svårighet kunna tillgodoses i den allmänna kreditmarknaden.

Om det med hänsyn till arten och omfattningen av de åtgärder, som fordras för att iordningställa fastigheten, finnes skäligt att sökanden skall erhålla bidrag till täckande av kostnaderna för dessa åtgärder, får förutom jordbruks- och skogslån även beviljas *premielån*. Beloppet för premielån får i regel utgöra högst 4 000 kronor. Egnahemsstyrelsen äger dock efter prövning för särskilt fall medgiva, att sådant lån må uppgå till högst 6 000 kronor.

Angivna regler om lån i samband med förvärv av fastighet äga motsvarande tillämpning beträffande beviljande av lån i samband med förvärv av tillskottsajord, dock att premielån ej må utgå, då det enbart är fråga om sådant förvärv.

Såsom *säkerhet* för jordbrukslån, skogslån och premielån skall finnas inteckning i fastigheten inom 90 procent av fastighetens värde. Jordbrukslån och skogslån uppdelas, då lån utlämnas till förvärv av eget hem, i en *stående del*, på vilken erlägges ränta men ej amortering, samt en *amorteringsdel*, på vilken förutom ränta skall erläggas amortering.

I fråga om *amorteringsskyldigheten* gälla olika bestämmelser för jordbrukslån och skogslån. Å jordbrukslånets amorteringsdel skall under de fem första åren endast erläggas ränta. För tiden därefter skall dessutom erläggas amortering enligt grunder, som fastställas av Kungl. Maj:t. För närvarande tillämpas för jordbrukslån en amorteringsplan, som vid en räntefot av 3,6 procent ger en amorteringstid av 26 år. Å skogslånens amorteringsdel skall redan från början erläggas amortering enligt grunder, som bestämmas med hänsyn till låntagarens möjligheter att tillgodogöra sig skogen.

Premielånen *avskrivs* med en tiondel för år från den tidpunkt, då amorteringsskyldighet för jordbrukslånet inträtt, d. v. s. med en tiondel om året under sjätte till och med femtonde året från det lånet utlämnats.

Egnahemsnämnd skall förbehålla sig rätt att under vissa angivna förutsättningar uppsäga såväl jordbrukslån och skogslån som premielån till återbetalning. Ränta erlägges ej å premielån i annat fall än då återbetalnings-

skyldighet inträtt och till återbetalning förfallet belopp ej inbetalts inom föreskriven tid.

Bostadslån må utlämnas till underlättande för låntagare att förvärva äganderätt till bostadsegnahem. Bostadslån må i regel icke beviljas i andra fall, än där sökanden åsyftar att genom nybyggnad bilda ett nytt eget hem, och ej heller till förvärv av fastighet, vars värde överstiger 18 000 kronor. Där kostnaderna för fastighetens anskaffande och iordningställande kunna antagas överstiga värdet å fastigheten, må utöver bostadslånet beviljas *tilläggs lån*. Säkerhet av första in-teckning i fastigheten skall i regel finnas till belopp minst motsvarande summan av bostadslån och tilläggs lån. Bostadslån delas liksom jordbrukslån i en *stående del* och i en *amorteringsdel*. I fråga om skyldigheten att erlægga ränta och amorteringar gälla i huvudsak samma bestämmelser som för jordbrukslån. Erfordras å bostadsegnahem, för vilket bostadslån utestår, om- eller tillbyggnad, må ytterligare lån för detta ändamål beviljas, dock ej där värdet å fastigheten efter om- och tillbyggnaden kommer att överstiga 18 000 kronor. För sådant ytterligare lån skola bestämmelserna om bostadslån äga motsvarande tillämpning, dock med det undantag att sådant ytterligare lån skall till hela sitt belopp amorteras. Tilläggs lån skall endast i visst undantagsfall löpa med ränta samt amorteras. Om och i den mån tilläggs lån återstår oguldet, då tio år förflutit från dess utbetalande till låntagaren och ej enligt dessförinnan meddelat beslut av egnahemsnämnd skall amorteras, skall tilläggs lånet efterskänkas.

Utöver nu angivna, genom egnahemskungörelsen reglerade låne- och bidragsformer kunna lån och bidrag utgå till ägare eller brukare av jordbruksfastighet för ombyggnad, förbättring och nybyggnad av bostäder för fastighetens *lantarbetare*¹. Förbättringsbidrag må vidare lämnas för reparation och annat förbättringsarbete å bostadslägenheten, däri inbegripet anordnande av ledningar för vatten och avlopp, så ock för uppförande av nya bostadslägenheter i stället för förut befintliga samt för förbättring av vattentäkt². Beslut rörande sist omnämnda lån och bidrag fattas av egnahemsnämnden.

I 7 kap. egnahemskungörelsen finnas vidare bestämmelser om *arrendegnahem* och *arrendelån*, vilka i förevarande sammanhang tilldraga sig särskilt intresse. Från kronan tillhörig jord må fastighet kunna upplåtas på arrende med rätt för arrendator att inlösa till honom upplåten fastighet. I samband med upplåtelsen kan arrendelån utlämnas till belopp, som provas oundgängligen erforderligt för anskaffande av nödiga jordbruksinventarier, utsäde, gödningsämnen, foder och dylikt samt till andra nödvändiga utgifter för igångsättande av driften å fastigheten. Arrendegnahem bör utgöras av familj jordbruk. Till erhållande av arrendeegnahem kan endast den ifrågakomma, som icke har ekonomisk möjlighet att med bistånd i form av egna-

¹ Se S.F.S. 1939: 465, ändrad genom S.F.S. 1939: 674, 1941: 633 och 1943: 632.

² Se S.F.S. 1939: 464, ändrad genom S.F.S. 1939: 673, 1940: 670, 1941: 632 och 1943: 596.

hemslån förvärva eget jordbruk av arrendeegnahems storlek. Fastighet, som upplåtes till arrendeegnahm, skall vid upplåtelsen vara försedd med nödiga byggnader och övriga för jordbrukets drift erforderliga anläggningar. Upplåtelsen skall i regel avse fem år och ske i enlighet med bestämmelserna i nyttjanderättslagen. Bestämmelser om optionsrätt till förnyat arrende ha upptagits i 7 kap. egnahemskungörelsen. Av särskild vikt är vidare det nyss berörda stadgandet, att arrendatorn skall äga rätt att under angivna förutsättningar med äganderätt förvärva den arrenderade fastigheten. I regel må sådant förvärv icke ske förrän utlämnat arrendelån till fulla återbetalats. Till underlättande av förvärvet må egnahemslån beviljas.

I fråga om arrendelånen gälla, att sådant lån icke må överstiga 7 000 kronor samt att lånet skall från och med andra året efter det, då lånet beviljats, återbetalas till egnahemsstyrelsen med en sextondel årligen. Ränta skall ej erläggas för arrendelån utom då förfallet kapitalbelopp icke inbetalas inom behörig tid, i vilket fall dröjsmålsränta skall erläggas.

Det ekonomiska stöd, som staten lämnar vid förvärv av *tillskottsjord* för förstärkning av ofullständiga jordbruk, består, såsom ovan anförts, i första hand däri, att staten utlämnar egnahemslån för att underlätta förvärvet av tillskottsjorden. I samband med den år 1940 vidtagna omorganisationen av egnahemsverksamheten har skett en principiellt viktig utvidgning av statens ekonomiska medverkan, bestående däri, att staten vid förvärv av tillskotts jord kan lämna bidrag till inlösen av sådana byggnader på tillskottsjorden, som bliva överflödiga genom sammanläggningen. Sådant bidrag kan — till skillnad mot vad som gäller egnahemslån — utbetalas oberoende av köparens ekonomiska ställning samt oberoende av om köparen erhåller egnahemslån eller icke.

Såsom 5 kap. här ovan utvisat, utfärdades år 1933 kungörelse angående statsunderstödd samfällid jordbruksdrift, vilken kungörelse gällde till den 1 juli 1940. Under den tid kungörelsen ägde tillämpning beviljades icke något lån med stöd av bestämmelserna i kungörelsen. Anledningen härtill har uppgivits vara, att formaliteterna för erhållande av lån ansetts så betungande, att spekulanterna efter förfrågningar avstått från att söka lån. Åtskilliga sådana förfrågningar skola emellertid ha framställts hos egnahemsorganen.

Genom bestämmelser i egnahemskungörelsen har, såsom förut angivits, tillskapats en möjlighet för två eller flera ägare av ofullständiga jordbruk att erhålla egnahemslån till underlättande av gemensamt förvärv av tillskottsjord.

Hushållningssällskapens låne- och bidragsverksamhet avser förmedling av lån och bidrag för flera olika ändamål. Hushållningssällskapen erhålla lån

ur olika statliga fonder, för vilka lån särskilda bestämmelser gälla i fråga om ränta och amortering m. m. Av erhållna statslån utlämna hushållningssällskapen i sin tur lån till enskilda jordbrukare på i princip samma villkor i fråga om ränta och återbetalning, som gälla för de åt sällskapen beviljade statslånen. Beträffande hushållningssällskapens förmedling av statsbidrag gäller i princip att sedan Kungl. Maj:t på framställning av hushållningssällskap beviljat sällskapet statsanslag för visst ändamål, sällskapet äger att fördela de erhållna medlen mellan enskilda jordbrukare under iakttagande av vissa regler beträffande storleken av de belopp, som i varje särskilt fall få utlämnas som bidrag.

Hushållningssällskapen förmedla lån och bidrag för följande ändamål. *Nyodlings- och betesförbättringslån* må beviljas ägare eller brukare av jord, oberoende av storleken av den fastighet, där arbetet är avsett att utföras, och, beträffande brukare, av brukningstidens längd. I fråga om betesförbättringslån gäller dock, att företräde bör givas den, som innehar högst 50 hektar åker eller annan odlad jord, samt att dylikt lån i första hand bör avse förbättring av sådan mark, som redan har karaktären av betesmark. *Täckdikningsslån* må beviljas ägare eller brukare av åker eller annan odlad jord, oberoende av storleken av den fastighet, där arbetet är avsett att utföras, och, beträffande brukare, av brukningstidens längd. *Bidrag till täckdikningar* må utlämnas åt ägare eller brukare av åker eller annan odlad jord, tillhörande fastighet med en åkerareal av högst 75 hektar. *Gödselvårdslån* må beviljas för utförande av ändamålsenliga gödselstäder samt sådana anordningar inom djurstallarna, som betingas av en rationell gödselvård. Lån må beviljas ägare eller brukare av åker eller annan odlad jord, oberoende av storleken av den fastighet, där arbetet är avsett att utföras, och, beträffande brukare, av brukningstidens längd. *Bidrag till gödselvårdsanläggning* kan utlämnas till ägare eller brukare av fastighet med en areal, som i regel ej må vara större än 20 hektar. Till brukare får bidrag utgå oberoende av brukningstidens längd.

Bidrag kunna vidare utgå till täckande av kostnaderna för förstärkning av ofullständiga jordbruk, för förbättring av stödjordbruk till ökad ändamålsenlighet eller för anläggande av kulturbete till förmån för mindre jordbruk, ändå att det icke är att anse som ofullständigt. Sådant statsbidrag kan utgå i form av *nyodlingsbidrag*, *stenröjningsbidrag*, *jordkörningsbidrag*, *betesförbättringsbidrag* samt *avloppsförbättringsbidrag*. För åtnjutande av något av de fem sist angivna slagen av bidrag gäller bland annat att det av bidragstagaren innehavda jordbrukets åkerareal, inberäknat i förekommande fall den areal, för vars uppodling till åker statsbidrag ifrågasättes, icke överstiger 20 hektar och att jordbruket icke brukas gemensamt med annat jordbruk av sådan storlek, att den sammanlagda åkerarealen överstiger 20 hektar.

Genom särskilda beslut har Kungl. Maj:t tilldelat hushållningssällskapen i vissa län understöd för bidrag till *ladugårdsförbättringar*. Sådant bidrag får

ej beviljas till brukningsdel, vars åkerareal överstiger 10 hektar, såvida ej synnerliga skäl därtill äro.

Slutligen må lån och bidrag av hushållningssällskapen utlämnas till jordbrukare för uppförande av *siloanläggningar* av mera varaktig beskaffenhet för ensilagefoderberedning.

Jordbrukskommitténs förslag.

Jordbrukskommittén har i sitt betänkande uppdragit vissa riktlinjer för den låne- och bidragsverksamhet, som staten bör bedriva för främjande av jordbrukets rationalisering¹. Kommittén skiljer härvid mellan åtgärder för *yttre* och *inre* rationalisering. Med *yttre* rationalisering avses åtgärder med syfte att få till stånd en utvidgning av arealen eller en förbättring av arronderingen eller ägosammansättningen å en jordbruksfastighet. Till *inre* rationalisering höra sådana åtgärder, som ha till ändamål att förbättra produktions- och driftsförhållandena å en till storlek och gränser given brukningsdel. Kommitténs förslag innebär i huvudsak följande.

Kommittén förordar, att bestämmelserna om lån och bidrag av olika slag för den *inre* rationaliseringen av jordbruket såvitt möjligt göras enhetliga. Kommittén anför vidare, att den medverkan, som staten bör lämna till utförande av *inre* rationaliseringsåtgärder, lämpligen bör ha formen dels av *låneverksamhet*, vilken har till syfte att underlätta finansieringen av dylika åtgärder, och dels av *bidragsverksamhet*, vilken har till syfte att stimulera till utförande av dylika åtgärder i sådana fall, där på grund av jordbrukets låga lönsamhetsgrad och brukarens ekonomiska ställning eller av andra skäl en särskild stimulans från statens sida kan anses påkallad för att rationaliseringsåtgärderna skola komma till stånd. Dessa båda former böra enligt kommitténs uppfattning principiellt åtskiljas. Låntagarna böra icke lämnas några speciella ekonomiska favörer och statens subvention bör helt läggas på bidragsverksamheten. För att bl. a. förebygga missbruk finner kommittén emellertid önskvärt, att även de statliga bidragen såvitt möjligt utlämnas i form av lån, vilka emellertid — liksom de nuvarande premielånen — normalt skola avskrivas efter viss tid. För dessa lån föreslår kommittén benämningen *avskrivningslån* och för lånen i den egentliga låneverksamheten benämningen *amorteringslån*. Låne- och bidragsverksamheten skall enligt förslaget under lantbruksstyrelsens överinseende handhavas av nybildade lokala organ, kallade lantbruksnämnder. Dessa nämnder avses skola erhålla en sådan organisation och sammansättning, att de bli skickade att på eget ansvar handlägga och avgöra även betydelsefulla ärenden. Vid sidan av denna låne- och bidragsverksamhet synes den av sociala skäl betingade låne-

¹ Se S.O.U. 1946: 46, s. 106 ff.

och bidragsverksamhet, som för närvarande regleras genom egnahems-kun-görelsen, vara avsedd att fortsättas, åtminstone i vad angår upplåtelser av arrendeegnahem och beviljande av arrendelån enligt 7 kap. egnahems-kun-görelsen. Lån och bidrag till torrlägningsföretag avses även i framtiden skola beviljas av lantbruksstyrelsen.

I fråga om *amorteringslånen* förordar kommittén i huvudsak följande bestämmelser: Amorteringslån skall kunna utlämnas till belopp, motsvarande högst hela den beräknade kostnaden för förbättringsåtgärden, utförd efter skälig standard och på sätt, som ur jordbruksekonomisk synpunkt är mest lämpligt. För det fall att en person även erhåller avskrivningslån må den sammanlagda lånesumman icke vara högre än nyssnämnda belopp. I övrigt har jordbrukskommittén icke funnit erforderligt, att särskilda bestämmelser utfärdas rörande maximering av det belopp, som får utlämnas i amorteringslån för visst företag. I fråga om den säkerhet som bör ställas för amorteringslån skall enligt förslaget i låneförfattningen icke meddelas några särskilda föreskrifter rörande säkerhetens beskaffenhet utan endast krav på tillfredsställande säkerhet uppställas, varefter ankommer på lantbruksnämnderna att pröva om den säkerhet, som erbjudes, kan anses tillfredsställande. I detta sammanhang uttalas, att såsom säkerhet alltid bör kunna godtagas inteckning, liggande inom 90 procent av det uppskattade värdet av brukningsdelen efter förbättringsåtgärdens vidtagande. Hinder bör i och för sig ej föreligga att såsom säkerhet godtages även annat än inteckning i fastigheten, främst då borgen.

Liksom är fallet beträffande flertalet nu förekommande låneformer för jordbrukets inre rationalisering avses att medgiva viss tids amorteringsfrihet. Med hänsyn till de skiftande förhållanden, som kunna föreligga, är det enligt jordbrukskommitténs uppfattning lämpligast att någon viss tids amorteringsfrihet ej bestämmas i låneförfattningen utan att endast en maximitid för amorteringsfriheten angives. Åt lantbruksnämnderna skulle överlåtas att inom den fastställda ramen bestämma tiden för amorteringsfriheten i varje särskilt fall.

Även i fråga om amorteringstiden anser jordbrukskommittén, att man i låneförfattningen bör inskränka sig till att ange den maximala amorteringstid, som skall kunna komma i fråga. Denna maximitid har ansetts kunna bestämmas till omkring 25 år. Inom denna gräns böra lantbruksnämnderna få bestämma amorteringstidens längd med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet. Såsom allmän regel bör gälla, att amorteringsskyldigheten skall omfatta hela lånet. I vissa fall bör dock möjlighet att begränsa amorteringsskyldigheten till viss del av lånet förefinnas.

Då jordbrukskommittén intagit den ståndpunkten, att amorteringslånen icke skola innebära någon subvention till låntagarna, följer därav att någon räntefrihet under viss tid för amorteringslån ej bör medges. Däremot skulle

lantbruksnämnderna erhålla möjlighet att medgiva ränteuppskov i särskilda fall. Emellertid bör räntebetalning redan från tidpunkten för lånets lyftande bli regel. I fråga om räntans storlek anser jordbrukskommittén, att räntefoten bör vara fast samt lika stor, vare sig lånet utlämnas för det ena eller det andra slaget av åtgärder för inre rationalisering. På anförda skäl föreslås en räntefot av tre procent.

Jordbrukskommittén anser att amorteringslånen i princip böra stå öppna för alla jordbrukare, som önska begagna sig av desamma, oavsett brukningsdelens storlek och brukarens ekonomiska ställning. Om efterfrågan på lån blir större än medelstillgången, torde lantbruksnämnderna dock i första hand böra tillgodose efterfrågan på lån från de jordbrukare, som kunna antagas ha svårast att finansiera rationaliseringsåtgärden medelst lån i allmänna marknaden.

I fråga om *avskrivningslånen* föreslår kommittén att viss arealgräns stadgas och att behovsprövning föreskrives. Beträffande samtliga slag av inre rationaliseringsåtgärder föreslås en begränsning till fastigheter om 20 hektar. Denna arealgräns bör dock ej vara ovillkorligen bindande. I fråga om avskrivningslånen storlek föreslås, att lånen i regel skola utgå med viss procent av den beräknade kostnaden för rationaliseringsåtgärden, olika för olika slag av åtgärder. Dessa procenttal skola emellertid ha karaktären av normer för de lånebeviljande myndigheterna. Bestämmelser om vissa belopp per hektar eller kronor per företag, med vilka avskrivningslån till jordförbättringsåtgärder böra utgå, föreslås även. Jordbrukskommittén framlägger icke förslag om maximibelopp annat än i fråga om lån för förbättringsåtgärder å ekonomibyggnader.

Då jordbruksfastighet brukas av annan än ägaren uppkommer frågan om amorteringslån och avskrivningslån skola kunna utlämnas även till brukaren. Då amorteringslånen principiellt skola utgå utan någon arealbegränsning och behovsprövning, har jordbrukskommittén funnit att även brukaren bör kunna erhålla amorteringslån till inre rationaliseringsåtgärder, vare sig åtgärderna vidtagas till följd av åliggande enligt arrendeavtalet eller eljest. I dessa fall torde man ofta få avstå från anspråket på tillfredsställande säkerhet. Även möjligheten att erhålla avskrivningslån bör principiellt stå öppen för sådana brukare, som ej äga den av dem brukade jorden. Den behovsprövning, som skall verkställas, synes dock i regel böra ske med hänsyn till ägarens ekonomiska ställning. Vissa modifikationer i denna princip torde dock vara nödvändiga vid den praktiska tillämpningen av lånebestämmelserna. Jordbrukskommittén anser därför, att lantbruksnämnderna böra äga befogenhet att göra av omständigheterna betingade avsteg från nyssnämnda princip. Vid tillämpningen av bestämmelserna om arealgräns bör hänsyn endast tagas till storleken av vad som i det särskilda fallet brukas

som en enhet och ej jämväl till annan samme ägare tillhörig jord. Beträffande återbetalningsskyldighet av avskrivningslån, som utlämnats till arrendator, synes böra gälla, att återbetalningsskyldighet för lånet i allmänhet ej bör åläggas arrendatorn, därest han före avskrivningstidens slut avträder fastigheten till jordägaren men att lantbruksnämnden skall ha befogenhet att, då särskilda omständigheter därtill föranleda, fordra återbetalning av det belopp, som vid avträdet återstår å avskrivningslånet eller av en del av detta belopp.

Jordbrukskommittén anser att statligt stöd åt jordbruksbefolkningen för tryggande och förbättrande av bostäder i princip bör utgå efter samma grunder, som blivit fastställda för lämnande av dylikt stöd åt andra befolkningsgrupper. Då bostadssociala utredningen framlagt förslag¹ till allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitiken samt detta förslag för närvarande är under prövning, har jordbrukskommittén i avbidan på statsmakternas ställningstagande i denna fråga icke ansett sig böra ingå på spörsmålet angående formerna för statens låne- och bidragsverksamhet, såvitt gäller byggnader och förbättring av bostäder på jordbruksfastigheter. Kommittén anser det för sin del önskvärt, att man vid den mera tekniska utformningen av bestämmelserna för nämnda låne- och bidragsverksamhet skall söka att i största möjliga utsträckning få till stånd enhetlighet mellan dessa bestämmelser och de av kommittén föreslagna bestämmelserna rörande lån och bidrag till inre rationalisering av jordbruket.

Den statliga verksamheten med avseende å den *yttre* rationaliseringen bör enligt jordbrukskommitténs mening i första hand bestå däri, att staten ekonomiskt möjliggör för enskilda jordbrukare att inköpa jord för sammanläggningsändamål. Kommittén föreslår, att denna verksamhet skall utgöras av dels en låneverksamhet, genom vilken man skapar kreditmöjligheter för de jordbrukare, som önska förvärva jord till komplettering av sina jordbruk, samt dels en bidragsverksamhet, genom vilken man vill möjliggöra, att jordbrukarna skola kunna förvärva sådan kompletteringsjord på rimliga villkor. Denna låne- och bidragsverksamhet bör principiellt stå öppen för en var, som önskar begagna sig av densamma för att genomföra en ur det allmännas synpunkt önskvärd rationaliseringsåtgärd samt sålunda bedrivs oberoende av köparens inkomst- och förmögenhetsställning. Lånebestämmelserna böra utformas efter i huvudsak samma grunder, som gälla för amorteringslånen till inre rationaliseringsåtgärder. Beviljande av lån bör sålunda icke innebära någon subvention från statens sida. Vidare böra lantbruksnämnderna äga tämligen stor frihet att anpassa bestämmelserna om säkerhet, återbetalningstid m. m. efter förhållandena i det särskilda fallet. Lån bör kunna beviljas

¹ Jfr S.O.U. 1945: 63.

upp till hela det värde jorden bedömes ha efter sammanläggningen. Bidragsverksamheten synes i regel böra bedrivas i form av lån, för vilka återbetalningsskyldighet skall föreligga endast om låntagaren före viss tids utgång bryter mot uppställda villkor. Den direkta bidragsformen bör dock kunna komma till användning t. ex. vid sådan försäljning av ett mindre område såsom tillskottsjord, där uppställande av särskilda villkor ej anses nödvändigt. Då låneformen användes, synas lånen lämpligen kunna konstrueras på samma sätt som avskrivningslånen.

Synpunkter och förslag rörande statligt stöd åt sambruksföreningar.

Såsom i det föregående framhållits, bli sambruksföreningarna uppenbarligen kapitalkrävande företag. Är föreningen bildad av jordägare, skola dessa visserligen tillskjuta sin jord, eventuellt även levande och döda inventarier, men detta oaktat torde regelmässigt komma att erfordras betydande kapitaltillskott i penningar för olika ändamål. Sålunda torde det i allmänhet bliva nödvändigt att uppföra nya ekonomibyggnader samt att anskaffa nya redskap och maskinell utrustning. Även i andra avseenden torde sammanslagningen av medlemmarnas olika brukningsdelar och övergången till en enhetlig, rationell drift medföra kostnader för föreningen, såsom för omläggning av dikes- och vägnäten, borttagande av hägnader m. m. Bildas föreningen av icke jordägare tillkommer köpeskillingen för den egendom, föreningen skall bruka. Om slutligen föreningsjordbruket grundas på arrende av kronoegendom torde visserligen — i likhet med vad som är föreskrivet vid utarrendering av arrendeegnahem — få förutsättas, att fastigheten vid upplåtelsen är försedd med nödiga byggnader och övriga för jordbrukets drift erforderliga anläggningar. Icke desto mindre föreligger behov av driftskapital, såsom för anskaffande av jordbruksinventarier, utsäde, gödselmedel, foder och dylikt.

En av de viktigaste förutsättningarna för att en sambruksförenings verksamhet skall kunna bliva ekonomiskt framgångsrik torde vara — såsom jämväl tidigare understrukits — att företaget redan vid verksamhetens början erhåller en sund och välordnad ekonomi och att det tillgängliga driftskapitalet icke är alltför knappt tillmätt. Man lär icke kunna räkna med att medlemmarna i allmänhet förfoga över eget kapital i ens tillnärmelsevis erforderlig utsträckning. Företagets framtid blir då beroende av att nödvändiga krediter erhållas på möjligast gynnsamma villkor. Att statligt stöd härutinnan blir erforderligt synes uppenbart.

Tillskapandet av institutet sambruksförening är att betrakta som ett led i strävandena att rationalisera landets jordbruk. Självva bildandet av en dylik

förening torde kunna betecknas som en form av yttre rationalisering. Vid verksamhetens bedrivande måste även en inre rationalisering åvägbringas för att stordriftens fördelar skola kunna utnyttjas. Frågan om statligt stöd till sambruksföreningar framstår då som en del av spørsmålet om den statliga låne- och bidragsverksamheten för rationalisering av landets jordbruk överhuvud taget. Då hela detta spørsmål för närvarande är föremål för en genomgripande översyn, lärer det icke kunna ifrågakomma att här framlägga förslag till särskilda regler om statligt stöd åt sambruksföreningarna. Däremot böra de blivande allmänna författningarna i ämnet givas sådan utformning, att sambruksförening ej utestänges från de möjligheter att erhålla lån och bidrag, som komma att beredas enskilda jordbrukare. I den mån arealgränser för låne- och bidragsverksamheten komma att uppställas eller maximibelopp för lån och bidrag fastställas, lärer sålunda undantag från dessa regler böra medgivas med avseende å sambruksförening. Vad angår låne- och bidragsbeloppens storlek, synes ligga nära till hands att vid utformningen av eventuella maximiregler medgiva sambruksförening rätt att erhålla belopp motsvarande summan av vad var och en av föreningens medlemmar kunnat erhålla såsom enskilda företagare inom jordbruket. Emellertid synes — även om maximiregler för övriga fall skulle uppställas — kunna ifrågakomma, att avstå från sådana regler för sambruksföreningarnas del. Skälen härtill äro följande.

Då bildandet av en sambruksförening planeras, torde initiativtagarna få förutsättas samråda med vederbörande lantbruksnämnd rörande det lämpligaste sättet att bedriva det tilltänkta föreningsjordbruket. I den ekonomiska planen skall angivas på vad sätt föreningens verksamhet skall finansieras, vad medlemmarna skola tillskjuta i jord eller penningar eller bådadera samt vad företagets igångsättande därutöver kräver med avseende å lån och bidrag. Lantbruksnämnden torde därvid kunna giva vissa anvisningar rörande den omfattning, i vilken statligt stöd kan påräknas. Man torde få förutsetta, att om den ekonomiska planen sålunda upprättas i enlighet med råd och anvisningar av lantbruksnämnden, planen i de flesta fall skall erhålla sådan utformning, att den i tämligen oförändrat skick kan fastställas av lantbruksstyrelsen. Vid nu angivna tillvägagångssätt komma låne- och bidragsfrågorna att helt sammankopplas med frågan om fastställandet av den ekonomiska planen och lantbruksstyrelsen bör i ett sammanhang kunna fastställa planen samt besluta om lån och bidrag till föreningen. Beslutanderätten rörande lån och bidrag skulle sålunda här tillkomma det centrala rationaliseringsorganet och ej, såsom enligt jordbrukskommitténs förslag blir fallet med avseende å enskilda jordbrukare, de lokala lantbruksnämnderna. Behovet av maximiregler rörande låne- och bidragsbeloppen synes därvid bliva mindre framträdande. Självfallet kunde ock den föreskriften ifrågakomma, att ärenden angående lån och bidrag till sambruksföreningar med

särskilt omfattande verksamhet och stort medlemsantal skulle underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Såsom i motiveringen till lagutkastet berörts, torde en speciell form av lån till *medlem* i sambruksförening böra övervägas, låt vara att spørsmålet icke synes äga omedelbar aktualitet. Här åsyftas det fall, att en jordbrukare sedan en sambruksförenings verksamhet fortgått under en följd av år önskar inträda som medlem i föreningen såsom ersättare för avgående medlem. På grund av verkställd kapitalbildning inom föreningen kan lösesumman för den avgående medlemmens andel uppgå till ett högt belopp. Både ur den avgåendes och den tillträdandes synpunkt kan det då tydligen framstå såsom ett starkt önskemål att få mellanhavandet uppgjort med hjälp av statlig kredit till den tillträdande medlemmen. Något ståndpunktstagande till denna fråga torde dock icke vara erforderligt i frågans nuvarande läge.

På en punkt synes anledning föreligga, att redan i förevarande sammanhang framlägga författningsförslag. Såsom ovan angivits innehåller 7 kap. egnahemskungörelsen bestämmelser om arrendeegnahem och arrendelån. I direktiven till denna utredning har uttalats, att staten vid sidan av upplåtan- det åt enskilda av arrendeegnahem borde kunna på liknande sätt inrätta och upplåta större jordbruksfastigheter på arrende till ekonomiska föreningar av lantarbetare och andra mindre bemedlade yrkesutövare i jordbruket. Jordbrukskommitténs förslag torde icke innebära, att den med stöd av 7 kap. egnahemskungörelsen bedrivna verksamheten skall upphöra. En sådan komplettering av bestämmelserna rörande arrendeegnahem, som i direktiven förutsatts, torde sålunda fortfarande framstå såsom erforderlig. Några särskilda bestämmelser utöver de i utkastet till lag om sambruksföreningar upptagna rörande organisationen av de föreningar, varom nu är fråga, ha däremot icke under utredningens gång synts erforderliga. I anslutning till 7 kap. egnahemskungörelsen har då upprättats förslag till *kungörelse med vissa bestämmelser om utarrendering av kronojord till sambruksförening*.

Sistnämnda förslag bygger på den förutsättningen, att en omorganisation av lantbruksstyrelsen företages i enlighet med jordbrukskommitténs förslag. Kungörelsen kommer sålunda att avse kronan tillhörig jord, vilken står eller i samband med arrendeupplåtelsen ställes under lantbruksstyrelsens förvaltning. Tiden för arrendet — som i 47 § egnahemskungörelsen angivits till fem år — har vid upplåtelse till sambruksförening ansetts böra utsträckas. I överensstämmelse med vad som gäller beträffande kronan tillhörig fast egendom under domänstyrelsens förvaltning¹ har arrendetiden ansetts böra angivas till minst tio och högst tjugu år.

I 45 § andra stycket egnahemskungörelsen stadgas, att till erhållande av

¹ Jfr S.F.S. 1944: 69.

arrendeegnahem allenast den må ifrågakomma, vilkens ekonomiska ställning är sådan, att bistånd i form av egnahemslån icke är tillfyllest för att sätta honom i stånd att förvärva eget jordbruk av arrendeegnahems storlek. Någon motsvarighet till detta stadgande har icke ansetts böra upptagas i kungörelseförslaget. Det torde nämligen få anses ligga i sakens natur, att om efterfrågan på kronojord för bildande av sambruksföreningar enligt kungörelsen skulle bli stor, företräde finge givas dugande lantarbetare eller andra icke jordägande lantbrukare med svag ekonomi. Skulle åter efterfrågan till en början bli ringa, torde intresset för det allmänna av att företagsformen i fråga blir prövad göra det önskvärt att lantbruksstyrelsen ej bindes genom alltför snäva regler med avseende å sökandenas ekonomiska villkor. Skulle emellertid kungörelseförslaget anses böra kompletteras med en regel motsvarande nyssnämnda stadgande i egnahemskungörelsen, synes regeln likväl böra givas sådan utformning, att tillämpning av kungörelsen ej förhindras i fall, då någon enstaka medlem förfogar över egna tillgångar.

I övrigt synes kungörelseförslaget ej tarva särskild kommentar.

8 KAP.

Andelsladugårdar.

Bildandet av en sambruksförening kommer att utgöra den längst gående formen för samverkan inom jordbruket. En mindre långtgående samverkan i skiftande former existerar redan i vårt land, nämligen inom jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse. Denna rörelse avser såväl avsättning av jordbrukets produkter som inköp av förnödenheter för jordbruket. Andelsföretag ha vidare på sina håll bildats för inköp och gemensamt bruk av jordbruksmaskiner, för uppförande av gemensamma lagerhus och tvättstugor m. m.

En annan form för samverkan inom jordbruket, som på senare år tilldragit sig särskild uppmärksamhet, är anordnandet av gemensam ladugård för en by eller ett flertal jordbruk. Ett försök i tämligen stor skala med en dylik *andelsladugård* har sedan ett par år tillbaka bedrivits i *Bjärme* i Näs socken, Jämtlands län, en bygd där den kooperativa rörelsen sedan gammalt varit starkt förankrad.

Planer på uppförande av en gemensam ladugård i *Bjärme* uppkommo redan i början av 1930-talet men kunde av ekonomiska skäl icke realiseras förrän åtskilliga år senare. Driften påbörjades nämligen först på hösten 1944. Företaget drives såsom en ekonomisk förening, Föreningen *Bjärme Andelsladugård u.p.a.*, vilken enligt sina stadgar utgör en kooperativ sammanslutning av producenter av jordbruksprodukter i *Bjärme* by med omnejd. Föreningen har till ändamål att för medlemmarnas räkning bedriva boskapsskötsel samt annan i samband därmed stående verksamhet. Föreningen bildades av elva jordbrukare, som sammanlagt ägde 91 hektar odlad jord och 644 hektar annan mark, huvudsakligen skogsmark. Delägarnas ekonomibyggnader voro i sådant skick, att de inom en tid av omkring tio år behövde helt nybyggas eller i varje fall undergå betydande reparationer. Kostnaderna för ombyggnad eller renovering av samtliga elva ladugårdar beräknades uppgå till betydligt större belopp än det, som skulle erfordras för uppförande av en gemensam ladugård med erforderliga administrationsbyggnader.

Insatserna i föreningen lyda å 200 kronor och varje medlem skall inneha minst en insats samt, därest han äger eller brukar jord, minst en insats för

varje hel eller påbörjad hektar åker, varöver han förfogar. Uppsägning av medlemskap får ske tidigast fem år efter inträdet i föreningen. Varje medlem har rätt att till föreningen leverera hela foderskörden, foderspannmål inbegripen, från sin jord samt är skyldig att till föreningen leverera minst 75 procent av foderskörden. Som ersättning för levererat foder skola medlemmarna erhålla dellikvid varje månad, sedan föreningen mottagit likvid för levererad mjölk. Likviden till medlemmarna utgår på följande sätt. Från månadens inkomster av försåld mjölk ävensom av djur, som försålts annorledes än såsom realisation av djurkapital, göres avdrag för samtliga kostnader, avskrivning å stallbyggnad och inventarier inberäknad, varefter återstoden fördelas i förhållande till de leveranser av foder, varje medlem under räkenskapsåret beräknas fullgöra. Hänsyn skall härvid tagas till fodrets kvalitet. Innan dellikvid utbetalas, skola fem procent därav avsättas till en förnyelsefond, intill dess denna uppgår till 50 000 kronor.

Överskott på föreningens verksamhet fördelas efter följande grunder. Till föreningens reservfond skall avsättas 15 procent av överskottet. Det inbetalda insatskapitalet skall förräntas efter en räntesats av högst fem procent. Återstående överskott skall tillföras medlemmarna som återbäring eller efterbetalning å levererade produkter i den mån ej föreningssammanträdet beslutar att viss del skall avsättas till annan fond eller för särskilt ändamål eller föras i ny räkning. Beslutad återbäring eller efterbetalning skall utgå i förhållande till medlemmarnas hos föreningen gjorda köp och försäljningar. Föreningens styrelse må undantaga viss vara från rätt till återbäring eller efterbetalning.

Enligt den ursprungliga planen skulle samtliga kor i medlemmarnas ägo inköpas av föreningen och de särskilda jordbruken endast behålla hästar och smådjur. Medlemmarna ha också sålt flertalet av sina kor till föreningen för ett sammanlagt belopp av 26 000 kronor samt tecknat insatser för hela detta belopp. Vissa av medlemmarna ha dock behållit icke blott sina hästar utan även någon ko.

Någon samverkan i fråga om brukningen av de olika fastigheterna i annat avseende än beträffande ladugårdsskötseln och betet förekommer icke i Bjärme. Genom den vidtagna centraliseringen av ladugårdsdriften beräknas emellertid arbetet å de enskilda brukningsdelarna bliva mindre tyngande och trivseln därmed ökad. Den genom anläggande av andelsladugården frigjorda arbetskraften är avsedd att kunna användas inom andra grenar av lant-hushållningen, såsom för grönsaks- och rotfruktsodling ävensom, vad den manliga arbetskraften angår, för skogsbruket.

Finansieringen av företaget har, som förut antytts, varit förenad med svårigheter. Delägarnas egna kapitaltillgångar voro otillräckliga. Ekonomiskt stöd erhöles emellertid av Kooperativa förbundet. Statsbidrag till föreningen har även beviljats och i samband därmed har spørsmålet om andelsladu-

gårdar också varit föremål för riksdagens behandling¹. Därvid har bland annat framhållits, att anordningen med gemensam ladugård för flera jordbruk tidigare icke blivit närmare prövad samt att det vore ett intresse icke blott för delägarna i Bjärme-företaget utan för jordbruket i gemen att få till stånd ett försök för att erhålla erfarenhet rörande verkningarna av denna anordning. Med denna motivering har Bjärme-föreningen erhållit understöd av statsmedel såväl i form av lån som i form av bidrag utan återbetalningsskyldighet. Beträffande finansieringen av föreningens verksamhet har av riksdagshandlingarna och från föreningen inhämtats följande.

År 1938, då planerna på uppförande av en andelsladugård togo mera fast form, beräknades totalkostnaden för tomt, byggnad, maskiner samt vatten- och avloppsledningar uppgå till icke fullt 100 000 kronor. Väsentligen på grund av den därefter inträdda höjningen i prisnivån ha byggnadskostnaderna emellertid blivit avsevärt högre samt hittills uppgått till omkring 180 000 kronor. Vissa arbeten äro ännu icke helt avslutade och vissa byggnadskostnader icke helt guldna. Till kostnaderna för själva ladugårdsbyggnaden med därtill hörande maskinell utrustning komma kostnaderna för erforderligt bostadshus åt anställd personal. Uppförandet av sådan bostad har av ekonomiska skäl hittills fått anstå.

Andelsladugårdens verksamhet har nu pågått något mer än två år och bokslut föreligga för två räkenskapsår, nämligen för tiden den 17 september 1944—den 30 juni 1945 och för tiden den 1 juli 1945—den 30 juni 1946. Angående verksamheten under dessa tidsperioder skall här med ledning av räkenskapsresultaten och inhämtade upplysningar lämnas några uppgifter.

Andelsföreningen har i bidrag utan återbetalningsskyldighet erhållit 30 000 kronor av staten och 50 000 kronor av Kooperativa förbundet eller sammanlagt 80 000 kronor, vilket belopp använts till nedskrivning av fastighetsvärdet och till betalning av vissa skulder. Enligt bokslutet per den 30 juni 1946 upptages fastigheten till 88 037 kronor 56 öre, inventarierna till 10 614 kronor 24 öre och kreaturen till 58 675 kronor. Låneskulder utgöras enligt samma bokslut av 20 000 kronor i premielån och 22 150 kronor i egnahemslån, båda lånen utlämnade av staten, samt av 95 000 kronor till Kooperativa förbundet och 1 500 kronor till en av medlemmarna. Premielånet är räntefritt och å lånet till Kooperativa förbundet har någon ränta heller icke hittills behövt erläggas. Den 30 juni 1946 uppgick insatsers konto till 27 372 kronor 25 öre.

Den ursprungliga kreatursbesättningen utgjordes såsom förut nämnts av de djur, medlemmarna överlätto på föreningen för 26 000 kronor. Därefter har en hel kreatursbesättning samt ytterligare några djur inköpts. Besättningen utgör för närvarande 1 tjur, 55 kor och 38 ungdjur, därav 3 ungtjurar.

¹ Se prop. 1943: 116, motionerna I: 223 och II: 334 samt jordbruksutskottets utlåtande nr 25 vid 1943 års riksdag ävensom motionerna I: 204 och II: 333 samt jordbruksutskottets utlåtande nr 64 vid 1945 års riksdag.

Mjölkkavkastningen har visat en fortskridande förbättring. Under det första kontrollåret — den 21 september 1944—den 20 september 1945 — utgjorde medelavkastningen 2 508 kilogram mjölk med en medelfetthalt av 4,05 procent och under det andra kontrollåret — den 21 september 1945—den 20 september 1946 — 2 824 kilogram mjölk med en medelfetthalt av 4,24 procent. Motsvarande siffror för de kontrollerade kreatursbesättningarna i Jämtlands län voro 2 551 kilogram mjölk med en medelfetthalt av 4,20 procent under kontrollåret 1944—1945.

Medlemmarnas foderleveranser ha under första räkenskapsåret utgjort 73 745 foderenheter och under det andra räkenskapsåret 61 808 foderenheter. För foderleveranser har utgått ersättning efter 9,35 öre för foderenhet under det första räkenskapsåret och beräknas utgå med 14 öre för foderenhet under det andra.

Försäljningen av slaktdjur och andra produkter från ladugården utgjorde under första räkenskapsåret, som omfattade omkring nio och en halv månad, 25 593 kronor 11 öre och under det andra räkenskapsåret 54 948 kronor 84 öre. Den genomsnittliga månadsomsättningen har sålunda stigit från 2 559 kronor till 4 579 kronor eller med 79 procent. Lönekostnaderna ha under de båda räkenskapsåren utgjort 9 702 kronor 43 öre respektive 13 136 kronor 34 öre. Antalet anställda har varierat rätt mycket. Den heltidsanställda personalen har utgjorts av en förman och 2 ladugårdskarlar. Enligt bokslut per den 30 juni 1946 återstår, sedan 1 100 kronor avskrivits på inventarier och insatskapitalet gottgjorts ränta efter 3 procent med 797 kronor 25 öre, ett belopp av 9 189 kronor 32 öre. Av detta belopp skall enligt stadgarna till förnyelsefond avsättas 536 kronor 20 öre, varefter återstoden, såsom nyss nämnts, är avsedd att fördelas bland medlemmarna med 14 öre såsom förädlingsvärde för levererad foderenhet.

Förutom i samband med förslagen om statligt stöd åt Bjärme-företaget åren 1943 och 1945 har frågan om statliga stödåtgärder för inrättande av andelsladugårdar behandlats av riksdagen på grund av motioner innevarande år¹. Motionärerna framhöllo särskilt angelägenheten av att befria kvinnorna från arbetet i ladugården. Även om erfarenheterna av Bjärme-företaget icke varit uteslutande gynnsamma, förelåge dock på många håll i Norrland ett starkt intresse för att få till stånd liknande andelsladugårdar. Att likväl inga andra försök än det i Bjärme blivit gjorda, sammanhänge framför allt med en rådande obenägenhet från jordbrukarnas sida att ikläda sig de ekonomiska risker, som kunde vara förenade med en verksamhet, vilken ännu befunne sig på experimentstadiet. Det vore därför önskvärt, att staten genom

¹ Se motionerna I: 237 och II: 373 samt jordbruksutskottets utlåtande nr 58 vid 1946 års riksdag.

låne- och bidragsverksamhet stimulerade till försök med denna driftsform. Motionärerna hemställde, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning av frågan om statliga stödåtgärder för befrämjande av försöksvis inrättade föreningsladugårdar.

Jordbruksutskottet fann det i motionerna berörda problemet förtjäna beaktande men hemställde under hänvisning till denna utredning, att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Här må nämnas, att ytterligare en andelsladugård helt nyligen försöksvis inrättats i *Norråsens by* i Bergsjö socken, Gävleborgs län. Fyra personer, vilka äga tre gårdar i byn, deltaga i försöket. Efter vissa ändringsarbeten har ladugården på en av gårdarna kunnat upplåtas för samtliga tre gårdars kreatursbesättningar, inalles 27 djur. Något dyrbart byggnadsföretag har sålunda icke erfordrats. För skötseln av djuren har en ladugårdsskötare anställts. Varje delägare skall tillskjuta lika stor kvantitet hö och annat foder. Vinsten av verksamheten skall delas i lika delar. Någon särskild organisation för verksamhetens bedrivande har hittills icke bildats.

Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader har i två av sina publikationer berört frågan om andelsladugårdar. I kommitténs första publikation (år 1944) framläggas sålunda (sid. 74 ff.) några principiella synpunkter på jordbrukets byggnadsfråga, därvid bl. a. uttalas följande¹.

Byggnadskostnaderna böra genom en andelsladugård åtminstone teoretiskt sett kunna nedbringas. Emellertid måste här hållas i minnet, att vissa mindre ekonomibyggnader i regel ändå erfordras vid varje gård (häststall, redskaps- och visthusbodar m. m.). Detta kan göra den totala byggnadskostnaden ganska hög. De möjligheter, som finnas att undvika dessa speciella byggnader, böra därför tillvaratagas (gemensam traktordrift etc.).

Man har ansett, att andelsladugården skulle vara mest lämplig vid mindre egendomar, där den framför allt skulle lösa byggnadsfrågan. Visserligen äro här kostnaderna för produktionsfaktorn byggnader mycket höga, men ett minst lika stort problem inom småbruket är att finna produktiv sysselsättning för brukarens arbetskraft. Frågan är huruvida andelsladugården kan lösa detta problem. Om många små brukningsdelar slå sig tillsammans om en gemensam ladugård, komma i regel de totala arbetskostnaderna att stiga, enär särskild djurskötare måste anskaffas. Den enda fördelen är att arbetet vid de enskilda gårdarna blir bekvämare, särskilt för kvinnorna, vilket givetvis också har sin betydelse. Andelsladugården är därför ur *arbetskostnadssynpunkt* i allmänhet endast försvarlig vid så stora gårdar, att ägaren och hans familj ej själva medhinna djurens skötsel.

Med hänsyn till såväl produktionsfaktorn byggnader som produktionsfaktorn arbetskraft kan man rent principiellt fastslå, att andelsladugården ur privatekonomisk synpunkt är försvarlig där de enskilda familjernas nettointkomst härigenom

¹ Sid. 80.

blir minst lika stor, som den var med skilda ladugårdar. Den kan således från nämnda synpunkt sett vara att föredraga, även då nettoinkomsten blir oförändrad, i det att en lindring av framför allt den kvinnliga arbetsbördan väl oftast är att påräkna.

I detta sammanhang vilja vi emellertid framhålla, att andelsladugården i vissa fall bättre kan komma till sin rätt då även växtodlingen lägges i sambruk.

Efter att sålunda i sin första publikation helt kortfattat ha diskuterat frågan om möjligheterna av att genom en förändring av driftsformerna vid jordbruket kunna neutralisera de särskilt för mindre egendomar kännbara byggnadskostnaderna, har forskningskommittén i sin publikation nr 7 (1946) genom en särskild utredning velat exemplifiera hur en sådan driftsorganisatorisk förändring kan bidra till sänkning av byggnadskapitalets relativa storlek. Undersökningen avser en by i södra Sverige bestående av tolv jordbruksfastigheter.

Beträffande förhållandena i den ifrågavarande byn anför kommittén¹:

Den förhandenvarande arbetskraften är vid åtskilliga gårdar liten. Det är därför nu svårt att med eget arbetsfolk medhinna vissa arbeten. Särskilt gäller detta ladugårdsskötseln. Om en lättnad häruti kunde åstadkommas och om denna även innebure en rationalisering av arbetsförbrukningen och utfodringsförhållandena vore mycket vunnet. Detta synes möjligen kunna realiseras genom en andelsladugård. Härigenom torde även byggnadskostnaderna i viss mån kunna nedbringas, enär en enda stor ladugård synes kunna uppföras billigare än de nuvarande 10 mindre stallbyggnaderna. En andelsladugård bör som sagt även föra med sig en rationellare utfodring av djuren. Man kan anställa skolad djurskötare, kontrollassistent etc. Genom en andelsladugård kan dessutom den kvinnliga arbetsbördan i viss grad nedbringas. Andelsladugården avhjälper dock inte de missförhållanden, som sammanhänga med ogynnsam arrondering och inte heller blir odlingstekniken förbättrad. Man måste här utgå ifrån att var och en sköter sin jord och endast överlåter den animaliska produktionen på andelsladugården. Vid de enskilda gårdarna måste därför häststallar samt maskin- och redskapsbodas finnas, varigenom kostnaderna för byggnader ändå bli ganska betydande. En reducering av maskinkapitalet kan måhända åstadkommas genom att man här samtidigt går in för en utvidgad gemensam maskinanvändning.

Efter utförliga kalkyler rörande såväl inrättande av andelsladugård som fullständigt sambruk i den undersökta byn, kommer forskningskommittén till det resultatet², att nettoavkastningen per hektar, vilken för närvarande uppskattats till 6 à 12 kronor, vid inrättande av andelsladugård skulle stiga till 103 kronor och vid sambruk till 171 kronor. Förräntningen av det i jordbruket nedlagda kapitalet, som med nuvarande driftsformer uppskattats till allenast 0,2 à 0,3 procent, har efter inrättandet av en andelsladugård uppskattats till 2,9 procent och vid sambruk till 4,5 procent.

¹ Sid. 66.

² Sid. 100.

Andelsladugården i Bjärme har visat sig bliva ett mycket kapitalkrävande företag, vars tillkomst och fortbestånd förutsatt betydande tillskott utöver medlemmarnas insatser. Den högst avsevärda skillnaden mellan de beräknade och de verkliga kostnaderna för ladugårdens uppförande beror väsentligen på den stegring av byggnadskostnaderna, som inträffade sedan de ursprungliga beräkningarna verkställdes. Det synes dock kunna ifrågasättas, huruvida icke ladugården i Bjärme något överdimensionerats i förhållande till storleken av medlemmarnas jordbruk. Emellertid synes företaget icke böra bedömas uteslutande med hänsyn till Bjärme-jordbrukens ekonomi. Såsom under lånefrågornas behandling i riksdagen framhållits, har det här gällt att pröva en ny företagsform och få dennas fördelar och nackdelar belysta. Under sådana förhållanden torde få anses värdefullt, att företaget kommit till stånd, även om utsikterna att få en lönande drift i detta speciella fall icke varit särskilt gynnsamma. Sedan nu företaget med erhållna bidrag utan återbetalningsskyldighet nedskrivit byggnadskapitalet samt kreatursbesättningens kvalitet genom utslagning och nyanskaffning väsentligt förbättrats, torde dock den framtida lönsamheten kunna bedömas med större tillförsikt. Något mera definitivt omdöme om företagets framtidsutsikter är det under alla förhållanden ännu för tidigt att avgiva.

Anordnandet av Bjärme-företaget synes emellertid i ett par hänseenden lämna rum för erinringar av mera allmänt intresse. Det förefaller sålunda principiellt oriktigt att, såsom här skett, vissa av medlemmarna i andelsföretaget behållit en eller ett par kor för att därigenom tillgodose sitt husbehov av mjölk. Den arbetsbesparing, som uppstår genom att de enskilda hushållen befrias från kreatursskötseln — något som utgör företagsformens kanske mest påtagliga fördel — har tydligen härigenom delvis gått förlorad. En svårighet för andelsföretaget och ett irritationsmoment bland medlemmarna synes vidare ha kunnat avlägsnas, därest i stadgarna föreskrivits skyldighet för medlemmarna att lämna allt å deras jordbruk skördat foder, som icke åtgår för egna hästar och smådjur, till andelsföretaget. Enligt inhämtade upplysningar har förekommit i Bjärme, att medlemmarna levererat foder till andra köpare än andelsföretaget, då därigenom högre pris kunnat erhållas. Tillgång på tillräckliga betesmarker synes också vara ett problem för Bjärme-företaget. Möjligheten att genom arrende eller köp erhålla betryggande tillgång på betesmarker synes vara ett betydelsefullt spörsmål vid planeringen av en andelsladugård.

Såsom redan betonats, synes ytterligare några års erfarenhet böra avvaktas, innan resultatet av Bjärme-företaget mera slutgiltigt bedömes. Emellertid kan ifrågasättas, om ett enda fall kan utgöra tillräcklig grundval för ett säkert omdöme om den ifrågavarande företagsformens värde. Det torde därför få anses angeläget, att ytterligare några försök anställas under andra betingelser än de, som äro för handen i Bjärme. Skulle därvid statligt stöd

i mera betydande utsträckning anses påkallat med hänsyn till företagens karaktär av experiment i det allmännas intresse, lärer dock frågan böra bli föremål för riksdagens beslut i varje särskilt fall.

Av forskningskommitténs uttalanden synes närmast framgå, att några mera betydande vinster av rent ekonomisk natur knappast kunna påräknas genom anordnande av gemensam ladugårdsdrift i fall, då andelsägarnas jordbruk i övrigt icke är rationellt bedrivet. Vid i övrigt rationellt bedrivna jordbruk på slättbygderna med övervägande vegetabilisk produktion, synes däremot inrättandet av andelsladugårdar vara förenat med påtagliga fördelar. Sådana företag synas också kunna tänkas utgöra en övergångsform i fall, då man icke är beredd att omedelbart bilda en sambruksförening men i princip är villig att räkna med en fortsatt utveckling mot fullständig samverkan. Då inrättandet av andelsladugårdar får betraktas som ett led i jordbrukets rationalisering, synas i nu åsyftade fall andelsföretagen böra beredas samma möjligheter att erhålla lån och bidrag av allmänna medel, som enskilda företagare inom jordbruket kunna tillerkännas för uppförande av rationella ekonomibyggnader.

En andelsladugård kan — såsom skett i Bjärme — drivas i form av en ekonomisk förening enligt föreningslagens allmänna regler. Äro deltagarna färre än fem, kan bolagsformen väljas. Särskilda rättsregler rörande andelsföretagen i fråga torde sålunda icke erfordras. Däremot torde vara att anbefalla, att en noggrann ekonomisk plan upprättas vid företagets bildande. Även på denna punkt torde få förutsättas, att medverkan lämnas från de lokala lantbruksnämndernas sida och att annan tillgänglig sakkunskap anlitas. Planläggningen av själva byggnadsföretaget blir givetvis härvid den centrala frågan. En driftskalkyl för andelsladugården bör även upprättas i syfte att utröna driftsformens lönsamhet i det särskilda fallet. Utöver de rent ekonomiska synpunkterna måste självfallet också beaktas, att driftsformen i regel medför betydelsefulla sociala fördelar, särskilt för lanthushållets kvinnliga medlemmar. Denna sociala vinst uppnås emellertid icke utan kostnad. Det arbete, som förut utförts i den egna ladugården av den enskilde jordbrukaren och medlemmarna av hans familj, skall i stället utföras av lejd arbetskraft i andelsladugården. Möjligheten att bekosta denna otvivelaktigt i regel ytterst välbehövliga minskning i en förut alltför tung arbetsbörd blir i första hand beroende av andelsföretagets räntabilitet. Mången gång torde emellertid vinst kunna påräknas först på längre sikt. Det synes då få avgörande betydelse, om andelsföretagarna och deras familjemedlemmar kunna på den frigjorda arbetstiden eller del av denna förvärva annan inkomst, för kvinnornas del exempelvis genom lättare arbete, såsom hemslöjd eller dylikt.

P. M.

med utkast till normalstadgar för sambruksförening.

I 5 § utkastet till lag om sambruksföreningar angivas de förhållanden, som obligatoriskt skola regleras genom sambruksförenings stadgar. Det här framlagda utkastet till normalstadgar för sambruksförening ansluter sig direkt till dessa föreskrifter. Därutöver ha emellertid i stadgeutkastet införts bestämmelser rörande vissa förhållanden, som det icke varit nödvändigt eller lämpligt att reglera i lagen, exempelvis beträffande sambruksförenings medlemsantal och medlems skyldighet att låta en viss del av honom tillkommande lön för utfört arbete inestå hos föreningen, till dess det ekonomiska resultatet av verksamheten föreligger.

Beträffande den närmare utformningen av stadgarna gäller givetvis, att de växlande betingelser, under vilka olika sambruksföreningar kunna komma att arbeta, i åtskilliga fall måste medföra skiljaktigheter i stadgarna. Det här föreliggande förslaget till normalstadgar avser sålunda endast att angiva de förhållanden, som böra stadgemässigt regleras, och att utgöra en allmän plan, som kan vara vägledande för de enskilda föreningarna vid utarbetandet av stadgar.

Beträffande de olika avsnitten i stadgeutkastet må anföras följande.

Bestämmelserna rörande *medlemmarnas insatser* få i varje särskilt fall utformas i enlighet med den ekonomiska plan, som under hänsynstagande till föreliggande betingelser uppgjorts för sambruksföreningen. De i stadgeutkastet angivna beloppen äro sålunda endast att betrakta som på måfå valda exempel och få icke fattas som allmängiltiga förslag eller rekommendationer beträffande insatsbeloppens storlek.

Det torde få förutsättas, att medlemmarna ofta icke äro i stånd att omedelbart inbetala hela det insatskapital, varmed de skola delta i föreningen. Det torde därför ofta vara nödvändigt att medgiva en successiv inbetalning av insatserna. Med hänsyn härtill synes det vara lämpligast att i stadgarna fastställa värdet av varje insats till ett relativt lågt belopp och samtidigt bestämma, att varje medlem skall delta med flera insatser. I syfte att för mindre bemedlade medlemmar i en sambruksförening underlätta en successiv inbetalning av det föreskrivna insatsbeloppet har i stadgeutkastet den

möjligheten anvisats, att medlemmarna förpliktas mottaga såväl en viss del av lönen för utfört arbete som en viss del av dem tillkommande överskott på föreningens verksamhet i form av insatser i föreningen. Med hänsyn till att avtalsenlig lantarbetarlön innebär mycket begränsade sparmöjligheter, måste den del av lönen, som i förekommande fall skall utbetalas i form av insatser, bestämmas till ett relativt lågt belopp, enär en dylik bestämmelse i annat fall torde komma att verka avskräckande. Skall det överhuvudtaget vara möjligt att medgiva successiv inbetalning av insatsbeloppet, torde emellertid en dylik anordning vara nödvändig. Mot densamma kan givetvis den invändningen göras, att den innebär en form av tvångssparande. Även en enskild lantarbetare, som vill förvärva ett småbruk, eller en jordbrukare, som exempelvis vill köpa mera jord till sin brukningsdel eller önskar köpa en större gård, måste emellertid av sina löpande inkomster spara det belopp, som erfordras utöver den kredit han kan erhålla. Rent principiellt synas därför inga invändningar kunna göras mot den föreslagna anordningen och ur medlemmarnas synpunkt torde densamma få anses innebära en direkt fördel. Emellertid förutsätter en dylik successiv inbetalning av en viss del av insatskapitalet, att det utestående beloppet kan tills vidare anskaffas på annat sätt. Den ökning av kreditbehovet, som härigenom uppkommer vid föreningens bildande, är även ett viktigt skäl för skapandet av så säkra garantier som möjligt för den fortsatta inbetalningen av insatskapitalet.

I fråga om det insatsbelopp, varmed medlemmarna skola delta i föreningen, synes det vidare vara ändamålsenligt att föreskriva dels ett minimibelopp och dels ett maximibelopp. Minimibeloppet bör härvid bestämmas på sådant sätt, att det i den ekonomiska planen angivna behovet av eget kapital blir fullt tillgodosett. Ur sambruksföreningens synpunkt är det emellertid en fördel, om kreditbehovet kan reduceras därigenom att medlemmarna i de fall, då så är möjligt, teckna ytterligare insatser utöver det föreskrivna minimibeloppet. Då varje medlem äger en röst vid beslut om föreningens angelägenheter, kommer denna möjlighet till en ökning av insatsinnehavet icke att medföra någon differentiering i fråga om medlemmarnas inflytande i föreningen. Eventuella olikheter i fråga om insatsinnehavet böra icke heller för bättre situerade medlemmar medföra möjligheter till vinst på andra medlemmars bekostnad. Det är därför av vikt, att räntan på insatserna avväges i så nära överensstämmelse med gällande räntenivå som möjligt. Vid räntesatsens bestämmande får dock vederbörlig hänsyn tagas till den företagar-risk, som medlemmarna löpa. Med hänsyn härtill har i stadgeutkastet föreslagits, att förräntningen av insatskapitalet skall ske efter en räntesats, som med en halv procent överstiger den inlåningsränta, som vid tiden för bokslutet tillämpas av flertalet sparbanker i det län, där föreningen har sitt säte.

Även om en ökning av det antal insatser, varmed en medlem deltagar i sambruksföreningen, sålunda icke kan anses medföra vare sig någon mot-

svarande ökning av vederbörandes direkta inflytande i föreningen eller någon ekonomisk vinst på andra medlemmars bekostnad, torde dock alltför stora olikheter medlemmarna emellan i fråga om antalet innehavda insatser kunna medföra vissa olägenheter. I stadgeutkastet föreslås därför en maximering av det antal insatser, som varje medlem skall få innehava.

Stadgarna böra vidare innehålla bestämmelser rörande *föreningens medlemsantal*. Dessa bestämmelser få givetvis utformas på grundval av de i varje särskilt fall föreliggande omständigheterna. Det är emellertid lämpligt att medgiva en viss variation, varigenom en anpassning till ändrade förhållanden kan ske utan att stadgarna behöva ändras. Om en medlem önskar utträda ur föreningen, bör föreningen exempelvis ha möjlighet att lösa till sig hans andelar och sålunda genomföra en minskning av medlemsantalet, därest det visat sig, att driften kan på ett tillfredsställande sätt skötas av de återstående medlemmarna. På samma sätt bör det vara möjligt att då en intensifiering av driften visat sig lämplig, exempelvis genom upptagande av grönsaksodling eller dylikt, utöka medlemsantalet utan att fördenskull stadgeändring behöver ske.

Nödvändigheten av att i stadgarna reglera sambruksföreningens medlemsantal innebär även att möjligheterna till *utträde* ur en sådan förening måste regleras. Lagutkastet innehåller noggranna bestämmelser i detta hänseende. Enligt dessa måste medlem, som vill utträda ur föreningen, sätta annan person i sitt ställe, såvida föreningssammanträdet icke beslutar, att annan medlem i föreningen må förvärva jämväl den utträdandes andel eller att föreningen själv skall lösa andelen. Dessa bestämmelser ha införts även i stadgeutkastet (§ 8).

Såsom *villkor för medlemskap* i sambruksförening förutsättes i stadgeutkastet kunnighet i jordbruk eller annan för verksamhetens bedrivande nödig yrkeskunskap. Innebörden av detta krav, som ansluter sig till ett motsvarande stadgande i lagutkastet, torde böra i varje särskilt fall tolkas med hänsyn till den för respektive föreningsjordbruk planerade produktionsinriktningen och därav betingade personalbehov.

Då sambruksföreningen är avsedd att vara en sammanslutning av yrkesverksamma jordbrukare för gemensam drift av en jordegendom, måste det förutsättas, att i regel samtliga medlemmar i föreningen deltaga i jordbruksarbetet. Stadgarna föreskriva även skyldighet härtill. För detta arbete skola medlemmarna tillgodoräknas lön, vilken lämpligen bör bestämmas i enlighet med det i orten gällande kollektivavtalet för lantarbetare. Med hänsyn till att det ekonomiska resultatet av verksamheten icke kan överblickas, förrän bokslutet föreligger, synes en viss del av lönen böra innehållas hos föreningen, till dess bokslutet fastställts av föreningens årsmöte. Det har emellertid icke ansetts skäligt att i stadgeutkastet ange denna del till mer än 10 procent av

lönen, Belopp, som sålunda innehållits och ej heller efter bokslutets fastställande kunnat utbetalas, får balanseras såsom en föreningens skuld till medlemmarna.

Vägran att efter styrelsens eller driftsledarens anvisningar delta i arbetet å föreningsjordbruket bör, om den upprepas, betraktas som en sådan omständighet, vilken enligt § 9 stadgeutkastet kan motivera *uteslutning* ur föreningen. Dock bör styrelsen i särskilda fall kunna medgiva befrielse från skyldighet att delta i arbetet. Sådan befrielse kan ifrågakomma av olika anledningar. I den mån samtliga föreningsmedlemmar under någon del av året icke kunna beredas arbete inom föreningsjordbruket, bör det givetvis ligga i såväl föreningens som de enskilda medlemmarnas intresse, att medlemmarna i lämplig utsträckning kunna finna sysselsättning utanför föreningsjordbruket. Såsom närmare utvecklats i motiven till lagutkastet kan det också i vissa fall tänkas vara önskvärt att såsom medlem i en sambruksförening erhålla en person, som väl är villig att bli medlem i föreningen och överlåta sin jord till denna men icke har möjlighet att åtaga sig arbete för föreningens räkning. Det bör dock understrykas, att sistnämnda möjlighet endast i undantagsfall bör vinna tillämpning, enär i annat fall syftet med sambruksföreningen lätt kan bli förfelat.

Såsom i § 11 sista stycket anges, bör helt naturligt av sjukdom, ålder eller annan omständighet förorsakad oförmåga att utföra arbete för föreningens räkning icke betraktas såsom grund för *uteslutning*.

Vad i stadgeutkastet intagits beträffande *ekonomisk plan* för sambruksföreningens verksamhet har närmare utvecklats i en särskild promemoria (Bilaga B), till vilken här hänvisas.

Beträffande fördelningen av uppkommet *överskott* på föreningens verksamhet har i stadgeutkastet liksom i lagutkastet angivits, att till föreningens reservfond skall avsättas minst en femtedel av överskottet. I den mån det kan befinnas lämpligt att använda en större del av överskottet för fondering, torde detta ofta lämpligast kunna ske genom avsättning till fonder för speciella ändamål. Sålunda torde det i regel vara fördelaktigt för en förening att under sådana år, då ett mera betydande överskott uppkommit, begagna en del av detta för avsättning till en dispositionsfond. Det torde få förutsättas, att om en förening har en i förhållande till verksamheten relativt betryggande dispositionsfond och den ekonomiska ställningen även i övrigt är god, den del av lönen, som skall innehållas till dess balansräkningen godkännts, reduceras. Det synes också vara ändamålsenligt, att, då förhållandena så medgiva, inom en förening verkställa fondavsättning för speciella ändamål, exempelvis jordanskaffningsfond, byggnadsfond eller maskinanskaffningsfond.

Beträffande grunderna för överskottsfördelningen bör i övrigt anmärkas, att förräntning av insatskapitalet skall ske först sedan avsättning till reserv-

fonden ägt rum. Vad som sagts i stadgeutkastet beträffande utbetalning till medlemmarna av procentuellt tillägg å arbetslön avser arbete, som utförts såväl av medlemmarna själva som av deras familjemedlemmar för föreningens räkning.

Lönen för utfört arbete får i enlighet med numera gällande principer för kollektivavtal inom jordbruket förutsättas utgå såsom kontantlön. I den mån föreningen tillhandahåller bostäder åt medlemmarna, böra medlemmarna sålunda erlägga hyra. Likaledes böra leveranser av jordbruksprodukter från föreningen till medlemmarna betraktas såsom försäljning. Med hänsyn till de i stadgeutkastet intagna föreskrifterna om innehållande av viss del av lönen samt om utbetalning av viss del av lönen i form av insatser i föreningen innebär vad nu sagts, att de i stadgarna angivna procentalen skola beräknas på grundval av bruttolönen.

Vad i stadgeutkastet sagts beträffande *föreningens organ* torde i allmänhet icke tarva närmare kommentarer. Beträffande frågan om anställandet av *driftsledare* bör emellertid anmärkas, att styrelsens ordförande eller annan styrelseledamot i regel torde kunna utses till driftsledare. Särskilt vid större föreningsjordbruk torde det emellertid ofta bli ändamålsenligt att till driftsledare välja en utomstående person med erforderlig fackutbildning. Stadgeutkastet är så utformat, att båda dessa möjligheter lämnas öppna.

I övrigt torde, såsom tidigare framhållits, arbetet inom föreningsjordbruket i huvudsak böra utföras av medlemmarna. Man måste dock räkna med att ytterligare arbetskraft kan behöva anställas under perioder av särskilt stark arbetsbelastning. Beslut härom bör fattas av styrelsen eller efter styrelsens bemyndigande av driftsledaren.

De i stadgeutkastet intagna bestämmelserna rörande *räkenskapsavslutning* och *revision* äro avsedda att kompletteras genom den instruktion för revisorerna, som enligt 49 § första stycket lagutkastet skall utfärdas av lantbruksstyrelsen.

Stadgar för sambruksförening.

Ändamål och firma.

§ 1.

Föreningen har till ändamål att i enlighet med bestämmelserna i lagen om sambruksföreningar bedriva föreningsjordbruk å fastigheten (Nyby 1¹ i Nyby socken).

§ 2.

Föreningens firma är (Nyby) sambruksförening.

§ 3.

Föreningens styrelse har sitt säte i (Nyby) med postadress — — —.

Insatser och medlemskap.

§ 4.

Föreningens insatser lyda å (500) kronor. Varje medlem skall innehava lägst (åtta) och högst (sexton) insatser, motsvarande ett insatsbelopp av lägst (4 000) och högst (8 000) kronor.

Inbetalning av insats i föreningen kan äga rum antingen genom överlåtelse av jordbruksfastighet till föreningen eller genom kontant inbetalning. För det belopp, varmed de till föreningen inbetalda insatserna understiga ovannämnda minimibelopp, är medlem skyldig avlämna revers till föreningen.

Medlem, som icke tillfullo inbetalat (åtta) insatser, vare skyldig att mottaga upp till 5 procent av honom tillkommande lön för arbete för föreningens räkning i form av insatser. Sådan medlem erhåller hälften av honom tillkommande överskott — ränta å andelar samt i förekommande fall lönetillägg enligt § 13 — i form av insatser, medan den andra hälften utbetalas kontant. Medlem, som tillfullo inbetalat (åtta) insatser, erhåller hela det honom tillkommande överskottet kontant.

§ 5.

Föreningen skall bestå av lägst (åtta) och högst (tolv) medlemmar. Till medlem må allenast antagas den, som är kunnig i jordbruk eller äger annan för verksamhetens bedrivande nödig yrkeskunskap.

§ 6.

Ansökan om inträde i föreningen göres skriftligen hos styrelsen. Bifalles ansökan, skall den inträdande omedelbart inbetala (två) insatser. I den mån ytterligare inbetalning av insatser icke sker kontant, skall inbetalningen äga rum på sätt stadgas i § 4, tredje stycket.

§ 7.

Medlem erhåller medlemsbok, i vilken införes uppgift dels om inbetalda insatser, dels om det arbete, som av honom och medlemmar av hans familj utförts för föreningens räkning och härför utbetalad ersättning, dels ock om medlemmen tillkommande överskott.

§ 8.

Medlem äger icke utträda ur föreningen med mindre hans andel överlåtit till annan, som jämlikt 16 § lagen om sambruksföreningar icke må vägras inträde i föreningen, eller å sammanträde beslutats, att medlem i föreningen, som är därtill villig, må förvärva jämväl den utträdandes andel eller att föreningen själv skall lösa andelen.

§ 9.

Medlem, som grovt försummat sina förpliktelser enligt dessa stadgar eller lagen om sambruksföreningar och ej låtit sig rätta av varning, som meddelats honom av styrelsen, kan på förslag av styrelsen uteslutas ur föreningen. För giltighet av sådant beslut erfordras, att tre fjärdedelar av föreningens medlemmar förena sig därom. Utesluten medlems andel skall lösas av föreningen.

§ 10.

Avgång ur föreningen skall äga rum vid den räkenskapsavslutning, som infaller näst efter sex månader sedan medlemmen uppsagt sig till utträde eller uteslutits.

Medlem, som blivit utesluten ur föreningen, går genast förlustig rätten att deltaga i överläggningar och beslut rörande föreningens angelägenheter.

Medlems allmänna skyldigheter.

§ 11.

Medlem är skyldig att efter bästa förmåga främja föreningens utveckling och verka för samhörighet och god sämja inom medlemskretsen.

Medlem är skyldig att ställa sig lagen om sambruksföreningar och dessa stadgar samt å föreningens sammanträden i behörig ordning fattade beslut till efterrättelse. Medlem är vidare skyldig att efter styrelsens eller drifts-

ledarens anvisningar mot lön enligt i orten gällande kollektivavtal deltaga i det av föreningen bedrivna jordbruket, såvida styrelsen icke finner skäl att medgiva befrielse från denna skyldighet.

Av medlem tillkommande lön må högst 10 procent innehållas hos föreningen, till dess balansräkningen fastställts av föreningssammanträdet.

Av sjukdom, ålder eller andra omständigheter förorsakad oförmåga att utföra arbete för föreningens räkning får ej betraktas såsom försummelse mot vad i andra stycket stadgas.

Ekonomisk plan för föreningens verksamhet.

§ 12.

För föreningens verksamhet skall en ekonomisk plan upprättas. Denna skall innehålla uppgifter om föreningens medlemsantal, föreningjordbrukets sammanlagda areal och jordens fördelning på olika användningssätt samt företagets driftsplan och finansieringen av densamma.

Överskottets fördelning.

§ 13.

Överskott på föreningens verksamhet, sedan avtalsenliga löner utbetalats och erforderliga avskrivningar verkställt, fördelas efter följande grunder:

- 1) till föreningens reservfond avsättes minst en femtedel av överskottet;
- 2) det inbetalda insatskapitalet förräntas efter en räntesats, som med en halv procent överstiger den inlåningsränta, som vid tiden för bokslutet tillämpas av flertalet sparbanker i det län, där föreningen har sitt säte;
- 3) återstående överskott utbetalas till medlemmarna i form av procentuellt tillägg å lön för utfört arbete.

Utan hinder av vad ovan stadgats har föreningssammanträdet rätt att av det överskott, som återstår, sedan avsättning till reservfonden skett och ränta å insatskapitalet utdelats, besluta avsättning till annan med föreningens verksamhet sammanhängande fond, såsom dispositionsfond, jordanskaffningsfond, byggnadsfond eller maskinanskaffningsfond. Där föreningssammanträdet så beslutar, kan av kvarstående överskott procentuellt lönetillägg utbetalas även till arbetare, anställda hos föreningen.

§ 14.

Då reservfonden uppgår till ett belopp, motsvarande fyra tiondelar av taxeringsvärdet å föreningen tillhörig fast egendom ökat med hälften av det i balansräkningen upptagna värdet å föreningens för rörelsens bedrivande

anskaffade övriga tillgångar, kan föreningssammanträdet besluta, att avsättning till fonden skall upphöra. Nedgår fonden under det belopp, som nyss sagts, skall avsättning till densamma ånyo vidtaga.

Föreningens organ.

§ 15.

Föreningens organ äro:

1. sammanträdet,
2. styrelsen,
3. revisorerna.

Endast medlem, som erlagt i § 6 föreskrivet insatsbelopp, är berättigad att deltaga i överläggningar och beslut rörande föreningens angelägenheter.

Sammanträdet.

§ 16.

Föreningen håller årligen ordinarie sammanträde före mars månads utgång, dock tidigast en månad efter det redovisningshandlingarna av styrelsen avlämnats till revisorerna.

Därjämte skall extra sammanträde hållas, då styrelsen eller revisorerna sådant besluta eller då sådant sammanträde för uppgivet ändamål skriftligen påfordras av minst en tiondel av samtliga medlemmar, dock lägst tre.

Å ordinarie sammanträde skola följande ärenden förekomma:

1. val av ordförande och justeringsmän,
2. fråga om kallelse till sammanträdet behörigen skett,
3. styrelsens berättelse,
4. revisorernas berättelse,
5. fastställande av balansräkningen,
6. fråga om ansvarsfrihet för styrelsen,
7. fråga om användningen av föreningens överskott,
8. fråga om driftsplan för det kommande verksamhetsåret,
9. av styrelsen till sammanträdet hänskjutna ärenden,
10. val av ledamöter och suppleanter i styrelsen samt ordförande i denna,
11. fråga om anställande av driftsledare,
12. val av revisorer jämte revisorssuppleant,
13. i stadgeenlig tid inkomna förslag från medlemmarna.

Kallelse till ordinarie sammanträde skall ske senast två veckor före dess hållande genom skriftligt meddelande till föreningens medlemmar. I kallelsen skola ovan under punkterna 9 och 13 upptagna ärenden särskilt angivas.

Vid föreningssammanträde skall genom styrelsens försorg föras protokoll, upptagande av föreningen fattade beslut samt, där röstning skett, dess resultat. Protokollet skall undertecknas eller till riktigheten bestyrkas av den vid sammanträdet fungerande ordföranden jämte de utsedda justeringsmännen.

§ 17.

Medlem, som önskar att visst ärende skall upptagas till behandling å föreningens ordinarie sammanträde, skall därom göra skriftlig anmälan hos styrelsen senast den 15 februari.

§ 18.

Å föreningens sammanträde äger varje medlem, som är berättigad deltaga i överläggningar och beslut rörande föreningens verksamhet, en röst.

Medlem, som är förhindrad deltaga i föreningssammanträdet, må utöva sin rösträtt genom annan medlem av föreningen eller genom hustru eller annan till myndig ålder kommen familjemedlem.

Ingen må på grund av fullmakt utöva rösträtt för mer än en medlem.

Vid lika röstetal avgöres val genom lottning. I andra frågor gäller vid lika röstetal den mening, som biträts av ordföranden.

Styrelse och firmateckning.

§ 19.

Föreningens styrelse består av (tre) ledamöter, vilka väljas för en tid av två år och avgå växelvis (en) och (två) vartannat år. Första året avgår efter lottning en styrelseledamot.

Jämte styrelsen utses av årsmötet två suppleanter, vilka väljas för en tid av ett år och vid styrelseledamots avgång skola inträda i den ordning de äro valda.

Styrelseledamots mandattid omfattar tiden t. o. m. årssammanträdet det år, då nyval skall äga rum.

Styrelsen är beslutför, då (två) ledamöter äro närvarande, därest dessa äro om beslutet ense.

§ 20.

Styrelseledamot skall vara medlem i föreningen och må ej vara omyndig.

§ 21.

Styrelsen skall handhava föreningens angelägenheter i enlighet med gällande lag och dessa stadgar samt föreningens i behörig ordning fattade beslut.

Styrelsen bär ansvaret för föreningsjordbrukets skötsel och har härvid

bland annat att sörja för att föreningens bokföring fullgöres i överensstämmelse med lag samt att medelsförvaltningen är på ett betryggande sätt ordnad.

Styrelsen äger anställa personal, som må erfordras för driften, samt bestämma lönerna för personalen. Tillfällig arbetshjälp kan dock enligt av styrelsen uppdragna riktlinjer anställas av driftsledaren.

§ 22.

Föreningens firma skall, förutom av styrelsen, tecknas av de styrelseledamöter eller styrelsesuppleanter, som därtill utsetts av styrelsen. Härvid skall iakttagas, att firman skall tecknas gemensamt av två bland dessa, samt att den ene alltid skall vara ordinarie ledamot av styrelsen.

Styrelsen må jämväl bemyndiga driftsledaren att jämte ordinarie styrelseledamot teckna föreningens firma.

Räkenskapsavslutning och revision.

§ 23.

Föreningens räkenskapsår avslutas den 31 december varje år.

Vid räkenskapsavslutning skall å anskaffningskostnaderna för inventarier avskrivnas minst 10 procent och å fastigheterna minst det belopp, som av taxeringsmyndigheterna godkännes såsom avdragsgillt.

Styrelsen skall senast den 15 februari till revisorerna överlämna räkenskaperna jämte en av styrelsens ledamöter underskriven förvaltningsberättelse över föreningens verksamhet under nästföregående år. Verksamhetsberättelsen skall upptaga vinst- och förlusträkning för det gångna året jämte balansräkning.

§ 24.

För granskning av styrelsens förvaltning och föreningens räkenskaper väljer ordinarie sammanträde inom eller utom föreningen två revisorer jämte en suppleant. Revisorerna väljas för tiden t. o. m. nästa ordinarie sammanträde.

Styrelsen skall underställa valet lantbruksstyrelsens prövning genom insändande av protokollsutdrag.

§ 25.

Revisorerna åligger att verkställa revision och däröver avgiva berättelse i enlighet med den av lantbruksstyrelsen för dem utfärdade instruktionen.

Revisionen skall vara verkställd och berättelse däröver avlämnad senast två veckor före ordinarie föreningsammanträde.

Allmänna bestämmelser.

§ 26.

Andra meddelanden från styrelsen än kallelse till ordinarie sammanträde skola bringas till medlemmarnas kännedom genom anslag på plats, som för- eningssammanträdet beslutar.

§ 27.

För sina förbindelser ansvarar föreningen endast med sina tillgångar, in- beräknat till betalning förfallna insatser.

§ 28.

Har medlem klagomål att framställa, skola dessa skriftligen framföras till styrelsen, som är skyldig att verkställa undersökning och skriftligen meddela klaganden sitt beslut.

§ 29.

Tvister mellan föreningen och styrelsen, styrelseledamot, likvidator eller föreningsmedlem skola hänskjutas till avgörande av tre skiljemän, av vilka vardera parten utser en och lantbruksstyrelsen den tredje.

§ 30.

Om ändring av dessa stadgar gäller vad i 63 och 64 §§ lagen om sambruks- föreningar sägs.

§ 31.

Utom i de fall, som omförmälas i 66 och 67 §§ lagen om sambruksför- eningar, skall föreningen träda i likvidation, då det inbetalda insatskapitalet till tre fjärdedelar gått förlorat och bristen icke fyllts inom sex månader efter det förhållandet blivit anmält å föreningsammanträde.

Protokoll över styrelse- och föreningsammanträden, styrelse- och revi- sionsberättelser samt räkenskapsböcker skola, då föreningen upplösts, över- lämnas till lantbruksstyrelsen.

§ 32.

Utöver vad ovan stadgats skall lagen om sambruksföreningar lända till efterrättelse.

P. M.

med utkast till ekonomisk plan för sambruksförening.

Allmänna synpunkter.

Innan en ekonomisk plan kan upprättas för ett föreningsjordbruk måste en driftsplan uppgöras anpassad efter rådande förhållanden.

Att inom jordbruket finna den lämpligaste driftsorganisationen är ett anpassningsproblem. Det är inte här fråga om intensiv eller extensiv drift eller huruvida den ena eller den andra produktionsgrenen är räntabel eller icke, utan här gäller det framför allt att åstadkomma ett så gynnsamt förhållande som möjligt mellan produktionsfaktorerna, varvid produktionen bör givas en med hänsyn till föreliggande betingelser lämplig inriktning. De faktorer, som därvidlag måste beaktas, skola i det följande i korthet beröras.

Personliga förhållanden. Vid uppgörandet av driftsplan för ett föreningsjordbruk kan man icke på samma sätt som vid enskilda jordbruk taga hänsyn till driftsledningens speciella förutsättningar för en viss produktion. Dock torde man kunna förutsätta, att föreningen i stor utsträckning kommer att anlita konsulenter och jordbruksinstruktörer som rådgivare, varför uppläggningsen av produktionen nog i allmänhet kan göras med hänsyn till en relativt avancerad produktionsform med hänsyn till de naturliga betingelserna.

Detta bör emellertid icke fattas så, att avelsdjursuppfödning, fröodling eller andra mera kvalificerade produktionsinriktningar ej kunna tänkas användas vid ett föreningsjordbruk. Det är ingalunda uteslutet, att ett sådant jordbruk efter hand kan övergå till dylika produktionsinriktningar, där specialkunskande erfordras.

Kapitalfrågan. En kapitalkrävande organisationsform kan vid driftsplanering i allmänhet icke förordas med mindre än att relativt mycket eget kapital är förhanden. Finansieringsplanen vid föreningsjordbruket bör således inriktas på en efter de naturliga betingelserna normal drift av icke alltför kapitalkrävande typ.

För att bedöma jordbruksföretagets finansieringsmöjligheter måste i första hand lantbrukskapitalets storlek beräknas. De räkenskapskontrollerade jord-

bruken redovisade i genomsnitt för perioden 1939—1943 följande lantbrukskapital per ha:

Grupp	Fastighetskapital	Driftskapital	Lantbrukskapital
2— 5 ha	1 416	1 000	2 416
5— 10 »	1 186	891	2 077
10— 20 »	1 151	811	1 962
20— 30 »	1 152	742	1 894
30— 50 »	1 085	686	1 771
50—100 »	1 188	589	1 777
över 100 »	1 199	580	1 779

Det i ovanstående tablå redovisade fastighetskapitalet bygger på 1938 års taxeringsvärden. I förhållande till nuvarande marknadsvärden äro dessa för låga, varför fastighetskapitalet bör höjas i motsvarande grad vid bedömningen av kapitalbehovet.

Fastighetskapitalet företer betydande variationer mellan olika jordbruksområden. Särskilt bör observeras, att södra Sveriges slättbygder uppvisa ett fastighetskapital, som är ungefär dubbelt så högt per ha som inom övriga områden. Driftskapitalet visar däremot icke samma områdesvariationer.

Det svenska jordbrukets kreditbelastning har studerats av Statistiska Centralbyrån 1933. Därvid framgick att jordbrukets skuldprocent för jordbrukets behov var i genomsnitt för hela riket 41,6. Inom olika landsdelar var denna skuldprocent följande:

Södra och mellersta Sveriges slättbygder	47,3 %
Södra och mellersta Sveriges skogsbygder	36,0 »
Norra Sverige	35,1 »

Ifrågavarande undersökning visar emellertid, att betydande variationer mellan olika egendomar förelågo. Sålunda hade 21,6 procent av jordbruken en skuldprocent av 75 och däröver.

Att bedöma den ur driftsekonomisk synpunkt högsta acceptabla skuldgränsen är helt naturligt förenat med betydande vanskligheter. Man kan emellertid icke inom jordbruket betrakta en skuldgräns på 100 procent som en sund finansieringsprincip. Jordbruket arbetar som bekant under stora riskförhållanden. Det är inte bara konjunkturutvecklingen utan ävenledes och i mycket hög grad väderleksförhållandena, som inverka på det ekonomiska resultatet. Förräntningsprocenten visar därför stora variationer mellan olika år, vilket följande förräntningstal från några lika stora räkenskapskontrollerade jordbruk i mellersta Sverige visa:

År	Gård nr				
	1	2	3	4	5
1930/31	2,5	5,6	6,6	6,8	6,5
1931/32	0,1	4,1	2,9	1,5	1,5
1932/33	1,5	0,7	1,9	5,2	6,8
1933/34	3,1	5,4	5,5	3,8	2,0
1934/35	0,9	10,2	7,3	7,8	4,8
1935/36	4,4	5,5	0,8	7,2	5,9
1936/37	2,6	4,5	3,0	7,3	3,8
1937/38	0,7	7,6	7,5	13,7	8,3
1938/39	3,8	9,8	6,6	10,2	4,5

Räntabilitetsvariationerna måste särskilt beaktas vid nyuppsättning av ett jordbruk eller vid nybyggnad. Därest skuldprocenten vid ett sådant tillfälle blir allt för hög, kommer den ekonomiska risken att bli betydande. För att närmare åskådliggöra detta skall visas, vad en räntabilitet av ± 0 procent betyder vid olika stor skuldbörda.

	I	II
Eget kapital	5 000	5 000
Skuldsättning	20 000	45 000
Skuldprocent	80	90
Räntekostnad å lånat kapital efter 4 % ...	800	1 800

I alt. II måste vederbörande jordbrukare från eget kapital tillsätta icke mindre än 1 800 kronor eller 36 procent av detsamma, därest han skall kunna förränta det lånade kapitalet utan att taga nya lån eller tillskjuta medel från egen arbetsförtjänst.

Som en följd av det stegrade behovet av maskiner och byggnadstekniska anordningar torde jordbrukets skuldprocent komma att öka. Vid nyinvestering måste dock som ovan påpekats beaktas, att skuldgränsen inte drives allt för kraftigt i höjden. En sund finansieringsregel kan därvid anses vara, att en nedgång i förräntningsprocenten med 1 enhet under den allmänna räntefotens nivå endast skall få till följd att det egna kapitalets förräntning eftersättes. Detta betyder, att man kan tillåta en skuldprocent av 80. Om exempelvis lantbrukskapitalet uppgår till 100 000 kronor och låneräntan är 4 procent samt skuldprocenten 80 kan följaktligen förräntningsprocenten sjunka till 3,2 procent, utan att förräntningssvårigheter av det lånade kapitalet skola uppkomma.

För föreningsjordbrukets vidkommande blir emellertid kapitalfrågan något

annorlunda, enär avskrivningslån och under de första åren räntefria lån böra kunna påräknas på samma sätt som vid arrendeegnahems- eller annan egnahemsbildning med statligt stöd. Föreningsjordbruket torde därför kunna tillåtas en skuldprocent av 90, utan att förräntningssvårigheter behöva uppkomma.

Kapitalbehovet blir givetvis lägre om föreningsjordbruket bildas på en av kronan utarrenderad egendom än om det gäller inköp av egendom för startande av sambruksförening.

Arbetskraft. Tillgången på arbetskraft är i hög grad bestämmande för produktionsinriktningen. Föreningen bör i huvudsak beträffande arbetskrafttillgången uppbyggas på medlemmarnas arbetsinsats. Därvid kan ju i viss mån vid tider för rotfruktsskötsel, skörd o. s. v. även medräknas arbetsinsats av medlemmarnas familjer. Till ledning för bedömning av olika produktionsgrenars arbetsbehov lämnas i nedanstående tablå det nu ungefärliga behovet av manstimmar (mt) och hästtimmar (ht) per år för olika odlingar och kreaturslag.

För växtodlingen per ha	Mt	Ht	För husdjurskötseln	Mt	Ht
Höstvete ¹	90	130	Per arbetshäst	220	
Vårstråsäd	60	70	» unghäst	90	
Trindsäd	100	70	» mjölkko ⁴	140	
Potatis	400	220	» ungdjur	50	
Socketbetor	680	300	» svin	25	
Foderrotfrukter	400	170	» får	8	
Slåttervall ²	60	60	» kreatursenhet	140	15
Grönfoder ³	90	100	» övrigt arbete i lant- bruket pr ha	45	25
Betesvall	20	5			
Höstplöjning	16	40			
Helträda	40	60			

¹ Uppgifterna avse höstsäd efter halvträda.

² Per hfe hö vid hässjning 2,0 mt och 1,5 ht, vid AIV-beredning 4,0 mt och 2,5 ht.

³ Vid grönfodrets avbetning minskas arbetsbehovet med c:a 50 mt och 40 ht per ha.

⁴ Vid handmjölkning 180 à 190 mt per år.

Ovanstående normaltal äro medeltal från vissa egendomar i södra och mellersta Sverige. Kring dessa medeltal kunna stora variationer förekomma. Vidare måste uppmärksammas, att driftsledaren icke är betjänt med att endast känna årsmedeltalen. Han måste veta hur arbetsbehovet fördelar sig på olika månader. Många gånger måste nämligen arbetsstyrkan anpassas med hänsyn till behovet under toppmånaderna, enär tillfällig arbetskraft icke går att erhålla.

Vid föreningsjordbruket blir det nödvändigt att på alla sätt söka anpassa produktionen, så att några exceptionellt höga arbetstoppar icke finnas. Därvidlag måste även undersökas möjligheterna att genom maskinell drift nedpressa arbetsåtgången. Hithörande spörsmål få dock inte betraktas som ett isolerat problem utan måste ses med hänsyn till lanthushållningen i sin helhet.

Enär föreningsjordbruket uppbygges på medlemmarnas egen arbetsinsats måste eftersträvas att medlemsantal och driftsform vid jordbruket avvågas mot varandra, så att vare sig arbetsknappa eller alltför arbetskraftsbehövande perioder uppstå. Driften bör anpassas så, att behovet av extra arbetskraft för de arbetsbråda perioderna åtminstone i huvudsak kan täckas av medlemmarnas familjer. I många fall torde föreningsjordbruket kunna hålla en maskinpark som i viss utsträckning kan uthyras åt mindre jordbrukare i trakten och under sådana förhållanden torde en ganska riklig maskinuppsättning vara möjlig vid föreningsjordbruket.

Naturliga förhållanden. Jordens fysikaliska och kemiska beskaffenhet är givetvis av betydelse för produktionsinriktningen. I första hand utöva dessa egenskaper en betydande inverkan på förhållandet mellan olika ägoslag, men även de egentliga åkerväxterna måste anpassas härefter. Därvid är det nödvändigt att genom jordartsanalys och markkartering bilda sig en uppfattning om jordarnas beskaffenhet. En produktionsanpassning med hänsyn till jordmån måste även beakta de klimatiska betingelserna — värme-, fuktighets- och nederbördsförhållandena. Av särskild betydelse är här vegetationsperiodens längd samt nederbördens fördelning under året. Dessa förhållanden inverka inte endast på växtvalet utan äro av stor betydelse för arbetsorganisationen samt jordens brukning och gödsling.

Olikheterna i markens naturliga godhet kunna delvis utjämnas genom tekniska åtgärder såsom stenröjning, dikning eller bevattning, gödsling och kalkning etc. Produktionsinriktningen är därför numera mindre bunden härtill än vad den var förr.

I samband med de naturliga betingelserna måste även nämnas arronderingen. Om ett område är ofullständigt skiftat eller en egendom har sina åkrar förlagda på många håll och dessa dessutom äro belägna långt från byggnaderna eller ha en oregelbunden figuration, måste man vid driftens utformning även taga hänsyn härtill. Särskilt svårt är det att under sådana förhållanden införa arbetskrävande grödor. Enligt vissa arbetsstudier kan man räkna med en förflyttningstid till åkern av c:a 12 min. per km, då hästar användas som dragare. Vid användning av traktor eller lastbil förkortas flyttningstiderna avsevärt. Även om de enskilda egendomarnas speciella förhållanden kunna på olika sätt verka modifierande torde man dock böra räkna med en betydande arbetskostnadsstegring genom att lägga mycket arbetskrävande grödor på

åkrar, som äro belägna långt från egendomen, eller ha dålig figuration. Betesdrift kan däremot i många fall förordas på sådana marker, men här måste uppmärksammas att transportavståndet är av stort inflytande för mjölk-korna, om de skola drivas till ladugården varje dag.

Ekonomiska förhållandens inflytande på driftsplaneringen. Prisläget på produkter, förnödenheter och arbetslöner är av stor betydelse vid driftsplaneringen. Därvidlag måste särskilt beaktas såväl de inbördes prisförhållandena mellan olika produkter och förnödenheter som spänningen mellan priset på produkter och driftsmedel. Vid låga produktpriser men höga förnödenhetspriser och arbetslöner blir det i regel fråga om en relativt extensiv produktionsinriktning. Är emellertid detta förhållande mera gynnsamt bör driften intensifieras. Priserna på förnödenheter och arbetslöner måste även ses i relation till förnödenheternas verkningsgrad och arbetarens produktionsresultat.

I detta sammanhang skall påpekas, att höga jordvärden kräva en intensiv drift. Jordräntan kommer då att slås ut på ett större antal produktenheter.

Prisförhållandena äro dels betingade av egendomens ekonomiska läge och dels av konjunkturerna. Det ekonomiska läget har tidigare i hög grad bestämt de enskilda gårdarnas prissituation och därmed influerat på produktionsinriktningen. I närheten av marknaden förelåg en större differens mellan produkt- och förnödenhetspriserna än längre bort. Detta möjliggjorde en stegrad intensitet. Den moderna transporttekniken har emellertid allt mer och mer eliminerat transportavståndens betydelse. Vidare ha statliga ingripanden i vissa fall verkat utjämnande och i samma riktning gå de av järnvägarna tillämpade värdetarifferna. Man behöver numera för de flesta jordbruksprodukter inte taga så stor hänsyn till marknadsavståndet. Det är endast de mera skrymmande och ömtåliga produkterna, som inte kunna framställas långt från marknaden.

Vad beträffar de dynamiska prisrörelserna måste uppmärksammas, att det främst är den långfristiga prisutvecklingen, som kan åstadkomma större förskjutningar i produktionsinriktningen. En fullständig anpassning till mindre och kortvariga prisändringar inom jordbruket är svår att åstadkomma. En driftsätgärd verkar i regel först efter en viss tidsrymd och vidare kunna vissa produktionsmedel av ekonomiska skäl ej snabbt förändras.

Tekniken och samhällsutvecklingen. Bland de dynamiska faktorer, som utöva inflytande på produktionsinriktningen, märkes förutom ovannämnda prisrörelser även teknikens, befolkningens och levnadsstandardens utveckling. Jordbrukets produktionsteknik företer ständiga förändringar. Nya bruks- och gödslingsmetoder samt nya kulturväxter, sorter och raser komma till användning. Maskindriftens betingelser visa ofta förändringar, i

det att nya maskiner införas. Det är nödvändigt att vid driftsplaneringen studera hithörande förhållanden och därvid taga ställning till möjligheterna och fördelarna att vid de enskilda egendomarna tillämpa de nya erfarenheterna härutinnan. Befolkningsutvecklingen torde icke beröra föreningsjordbruket, om i produktionsplanen en riktig hänsyn tages till arbetskraft-tillgången.

Levnadsstandardens gradvisa stegring kommer att medföra ett ökat behov av animalier samt grönsaker och frukt. Den långfristiga driftsutformningen måste helt naturligt taga fasta härpå.

Egendomens tekniska utrustning. Till egendomens tekniska utrustning kunna räknas byggnader, inventarier och förråd. Det är uppenbart, att stor hänsyn måste tagas härtill vid produktionsplaneringen. Särskilt måste byggnadsbeståndet beaktas, när detta är den mest kapitalkrävande produktionsfaktorn inom jordbruket. Jordbrukets byggnader utformas emellertid i allmänhet efter en viss bestämd driftsform eller efter driftsförhållanden, som kunna variera endast inom relativt snäva gränser. En genomgripande förändring häruti måste föra med sig antingen ett större eller mindre behov av byggnader. Med hänsyn till byggnadskostnaderna är det därför inte säkert, att driftsomläggningen blir lönande även om andra förhållanden peka på en förändring i driftsformen.

Även maskiner och kreatur binda driftsformerna, ehuru inte i så hög grad som byggnadskapitalet. De flesta maskinerna kunna oftast användas till olika driftsformer och detsamma gäller kreaturen. Men en viss bundenhet måste man ändå räkna med. Man minskar exempelvis inte gärna på en högproducerande besättning, även om priset på mjölk för några år blir relativt lågt.

Övriga förhållanden. Egendomens storlek är en faktor att räkna med vid produktionens planering. Med denna faktor sammanhänger i viss mån även ovannämnda förhållanden rörande den enskilda gårdens utrustning med maskiner och arbetskraft (delvis även med byggnader). Dessa faktorer tillsammans predisponera ofta för en arbets- och varuintensivare drift vid mindre egendomar än vid större. Användandet av maskinell drift går däremot i motsatt riktning.

Kreditförhållandena äro av viss betydelse för produktionsinriktningen. En del produktionsgrenar äro mera kapitalkrävande än andra. De kunna fordra större insatser av produktionsmedel (byggnader, maskiner, varor etc.) och vidare kan produktionsperioden variera högst betydligt. Jämför exempelvis tiden mellan sådd och skörd av vårsäd och höstsäd dels inbördes och dels i relation till produktionsperioden inom animalieproduktionen. Jämför också inom den senare produktionen tiden mellan påläggning och produktionsresultat för mjölkkor resp. svin. I de fall kreditförhållandena äro ogynn-

samma, måste hithörande frågeställningar noga beaktas vid driftens planering.

De här anförda faktorerna bestämma jordbrukets driftsformer. Vid en driftsplanering är det nödvändigt att känna deras karaktär och styrkeförhållanden och under hänsynstagande härtill måste driftsutformningen företagas. Men därvidlag bör uppmärksammas, att de olika faktorerna kunna gå i motsatt riktning. Pristillståndena kunna exempelvis peka på en annan driftsform än de naturliga betingelserna. Man måste då företaga en noggrann ekonomisk avvägning innan driftsformen fastställles.

Här skall fästas uppmärksamheten vid ytterligare ett förhållande, som i regel icke tillräckligt beaktas. Det är inte säkert att en driftsförändring blir lönande, även om vissa betingelser för en sådan förändring äro för handen. Egendomens tekniska utrustning kan nämligen oftast vara inställd på en viss driftsform och kan icke utan betydande kostnader förändras. Detta gäller särskilt byggnaderna, men även i viss mån de döda inventarierna. Samma bundenhet är givetvis inte för handen för mindre driftsomläggningar. Sådana företagas ju ständigt av jordbrukarna. Men då det är fråga om större förskjutningar i åkerarealens användning samt kreatursskötselns storlek och sammansättning föreligger i allmänhet en avsevärd orörlighet.

Nyss påpekades, att produktionsinriktningen är särskilt starkt bunden till det befintliga byggnadsbeståndet. Det förefaller därför mycket naturligt att undersöka möjligheterna för driftsförändringar, då en mera omfattande ny- eller ombyggnad måste komma till stånd. Möjligheterna för en ekonomiskt lönande driftsförändring böra ju vara störst vid denna tidpunkt.

Vid startandet av ett föreningsjordbruk föreligger sannolikt som regel ett rätt betydande ny- eller ombyggnadsbehov, varför vederbörande driftsplanerare har relativt fria händer till att avvika från den tidigare traditionella driftsformen vid det eller de jordbruk, det här är fråga om.

Jordbrukets driftsplanering är framför allt en jordbruksekonomisk fråga. *De produktionsplaner, som synas kunna komma till användning, måste noggrant prövas ur driftsekonomisk synpunkt.* I det följande skall helt kortfattat belysas tillvägagångssättet och möjligheterna för förhandsberäkningar rörande lönsamheten av olika driftssystem.

Beräkningsmetoder för orientering angående olika driftsformers lönsamhet.

För att kunna orientera sig vid driftsplaneringen är det i regel nödvändigt att lägga upp en budget för de olika driftssystem, som kunna tänkas komma i fråga. Jämförelserna mellan dessa budgetplaner lämna då upplysning om

hur den mest ekonomiskt lönande driftsformen bör se ut. I det följande skall först metodiken för uppgörande av budgetplan diskuteras och sedan skall i tabellform illustreras ett lämpligt sätt att i praktiken upprätta en budget för ett jordbruk.

Växtodlingen. Med hänsyn till jordmåns- och klimatbetingelser samt övriga förutsättningar för jordbruksdrift upplägges en lämplig växtodlingsplan, varvid arealanvändningen fastställs (tab. 1). På grundval härav samt med ledning av erfarenhetsmässiga tal över hektarskördarna uppställs en tablå över skörderesultatet (tab. 2). Därvid kan svårigheter uppkomma vid fastställandet av skördarnas storlek per ha. Därest tidigare skördesiffror ej finnas tillgängliga, kan ledning i de flesta fall erhållas genom försöks- och bokföringsresultat från jämförbara egendomar, som äro anslutna till försöks- eller bokföringsverksamhet. Halmskörden kan i regel, där verkliga uppgifter saknas, uppskattas till 30 foderenheter (fe) per deciton kärnskörd.

Utsädesbehovet (tab. 3) beräknas, varvid följande hektartal i allmänhet kunna användas:

	Utsäde pr ha, kg
Vete	200—220
Råg, havre, korn	180—200
Trindsäd	200—300
Betfrö	16— 22
Kålrotsfrö, rovfrö	8— 10
Potatis	2 000
Vallfrö	25— 30

I samband med skördeuppskattningen är det lämpligt att göra en tablå över hur skörden är avsedd att användas (tab. 4). Denna tabell kan emellertid inte göras färdig, förrän kreaturens foderstater upprättats.

Vid behandlingen av växtodlingen bör samtidigt konstgödsel- och kalkbehovet uppskattas (tab. 5). Att uppställa några generella regler härvidlag låter sig icke göra. Hänsyn måste tagas till jordarnas behov, som beträffande kali, fosfor och kalk kan fastställas genom markkartering. Vidare giva försöksberättelserna över gödsel försöken viss ledning. Slutligen måste givetvis även egendomens tillgång på kreaturgödsel beaktas.

Kreatursskötseln. Foderåtgången för de olika kreatursslagen beräknas. Därvid blir det icke fråga om att upprätta fullständiga foderstater utan här är tillräckligt att göra en överslagsberäkning rörande foderbehovet. Lämpligt är då att börja med hästar samt svin, fjäderfä och får. Sedan foderstater upprättats för dessa djurslag, göres med hänsyn till resterande fodertillgångar beräkning över det lämpligaste koantalet, varpå foderstat för korna fastställs.

Vid foderstaternas upprättande utgår man från i handböckerna angivna tal över näringsbehov i fe, äggvita och torrsbstans för olika djurslag. Utfodringen anpassas sedan efter det beräknade näringsbehovet och vid egen- domen föreliggande foderslag och foderkvantiteter.

Hästarnas foderbehov (tab. 6) grundas på det beräknade antalet hästar enligt tab. 12.

Svinskötselns omfattning måste bedömas med hänsyn till fläsk- och smågrispris, tillgången på s. k. absolut svinfoder samt fodersädens och potatisens pris på marknaden. Det är i regel nödvändigt att göra särskilda kalkyler härvidlag och på grundval av dessa fastställa antalet svin. Sedan detta är gjort, upprättas en foderstat enligt tab. 7.

För fjäderfä och får, därest dessa djurslag skola hållas, göres liknande överslagsberäkningar och upprättas foderstater på samma sätt som för svinen. I tabellbilagan ha ej medtagits några särskilda tabeller härför, men sådana kunna ju efter behov införas i budgetplanen.

Sedan foderåtgången beräknats för hästar, svin etc. göres i tab. 8 ett över- slag rörande det resterande bättre grovfodret. På detta bör sedan nötkreaturs- skötseln till större delen baseras. Antalet kor kan lämpligen beräknas enligt formeln:

$$\frac{G}{Kg + q \cdot Ug}$$

där G = kvantiteten bättre grovfoder i fe, Kg = behovet av bättre grovfoder per ko och år, Ug = ungdjurens behov av bättre grovfoder från födseln till kalvningen och q = antalet per år uppfödda kalvfärdiga kvigor i förhållande till koantalet.

Efter det att antalet kor och ungdjur fastställts, upprättas en foderstat för nötkreatur enligt tab. 9.

I tab. 10 sammanställas de slutprodukter, man kan räkna med inom kreatursskötseln.

För överskådlighetens skull kan det vara lämpligt att i en särskild tablå (tab. 11) sammanföra de varukvantiteter, som behöva inköpas för kreaturen. Där kan då också upptagas erforderliga inköp av mineralämnen, vitamin- preparat, torvströ o. dyl.

Arbetskraften. Med ledning av arealanvändningen och kreatursantalet göres en beräkning av behovet utav dels hästtimmar (ht) och dels manstimmar (mt). Se tab. 12 och 13. Därvid är det nödvändigt att fastställa behovet under olika månader och i regel måste antalet hästar samt den fasta arbetsstyrkan baseras på behovet av ht resp. mt under toppmånaderna. Här bör emellertid iakttagas att det många gånger är lämpligt att avlasta topparna för hästtimmarna med traktordrift liksom att överhuvud taget traktordrift bör

ersätta hästarna så långt möjligt. Man kan räkna med att en traktortimme för en stor traktor motsvarar 10 ht och för en liten traktor 6 ht.

I de fall tillfällig arbetskraft kan anskaffas under de brådaste perioderna, bör givetvis den fasta arbetsstyrkan (medlemsantalet) begränsas härefter.

Byggnaderna. I de fall då sambruksförening bildats av jordägare, vilka uppställt det villkoret för sitt inträde i föreningen, att de få behålla sina bostadshus i enskild ägo, behöva endast ekonomibyggnader och bostad för eventuellt anställd driftsledare upptagas i kalkylen. I övriga fall bör jämväl hyran för medlemmarnas bostäder medräknas såsom inkomst.

För att kunna fastställa avskrivnings- och underhållskostnaderna för byggnadsbeståndet får reproduktionsvärdet för de äldre husen beräknas och på detta värde räknas 3 procent för avskrivning och underhåll. Nybyggda hus beräknas i underhåll och avskrivning med 2 1/2 procent på nybyggnadsvärdet. Till ledning för beräkning av kostnader för nybyggnader vid planeringen kunna nedanstående normtal för närvarande användas:

Bostäder 4 000 kronor per rumsenhet.

Ladugård inkl. skulle och gödselstad 1 000 kronor per kreatursplats.

Logar och lador, 4—8 kronor per m³ logevolym.

Magasin, 40 kronor per m² golvyta.

Vagn- och redskapsbodar, 40 kronor per m² överbyggd yta.

Bruttoavkastningen. De växtprodukter, som äro kvar för försäljning eller för egen förbrukning etc. (tab. 4) samt kreatursskötselns slutprodukter (tab. 10) värdesättas och sammanställas (tab. 15). Vid värdesättningen utgår man från de pris, som man kan vänta erhålla vid gården under de närmaste produktionsåren. För närvarande är det möjligt att erhålla ledning rörande prisläget i Lantbruksförbundets årsbok.

Eventuella hyresvärden enligt tab. 14 införas även i sammanställningen över bruttoavkastningen. Vidare upptagas här eventuella inkomster från trädgård, dragarbete etc.

Driftskostnader. Driftskostnaderna samlas i en totalsammanställning (tab. 16).

Behovet av arbetskraft överföres från tab. 13, varvid värdesättningen sker på grundval av lantarbetaravtalet. Här tillägges i förekommande fall driftsledares lön.

Kvantiteterna över varuförbrukningen hämtas i tab. 3, 5 och 11. Värdesättningen göres här med ledning av det väntade prisläget på förnödenheter.

Avskrivningen för arbetshästar göres med hänsyn till föreliggande rekryteringsprocent och marknadspriset på unghästar. Byggnadernas avskrivnings-

och underhållskostnader hämtas från tab. 14. För döda inventarier kan man räkna med följande procenttal på nuvärdet enligt tab. 17:

Bondebruk	15—18 %
Storbruk	20—25 »

Kostnaderna för grundförbättringar böra fördelas någorlunda jämnt på varje år. I regel är här inte fråga om större belopp och man torde kunna, utan att allt för stora fel uppkomma, fixera dessa kostnader till 3—5 kronor per ha.

Under rubriken »övriga kostnader» hänförs en hel del småposter (se tab. 16). Beräkningen av dessa göres så noggrant som möjligt med hänsyn till föreliggande förhållanden. Viss ledning erhålles av räkenskapsresultaten från de s. k. bokföringskontrollerade egendomarna.

Lantbrukskapital. Lantbrukskapitalet redovisas i tab. 17. Fastigheten åsättes därvid ett relativt försiktigt värde. Kreatursstocken värderas efter föreliggande marknadspriser. En förteckning upprättas över behövliga döda inventarier. Att direkt beräkna eventuellt begagnade maskiners nuvärden kan många gånger vara ganska svårt. Man kan då i stället med ledning av prislistor fastställa nyvärdet, som i genomsnitt kan uppskattas vara ungefär dubbelt så stort som nuvärdet. Förrådskapitalet kan beräknas uppgå till 25—35 procent av driftskostnaderna.

Lanthushållningens lönsamhet. Det är nu möjligt att fastställa lönsamheten för föreliggande driftsform (tab. 18). Nettoavkastningen erhålles genom att draga driftskostnaderna från bruttoavkastningen. Denna differens uttryckes sedan i procent av lantbrukskapitalet, varvid förräntningsprocenten erhålles.

Ränteanspråken på lantbrukskapitalet beräknas på grundval av för tillfället rådande räntefot. Om nettoavkastningen minskas med ränteanspråken, erhålles nettoavkastningsdifferensen, som kan sägas vara ett uttryck för företagarvinsten.

Finansieringskalkyl.

Efter driftsplanens uppgörande kan antalet medlemmar i föreningen fastställas. Därefter skall en finansieringskalkyl uppgöras innefattande en redogörelse för hur kapital skall anskaffas till föreningen samt på vilka villkor och mot vilken säkerhet lån kunna erhållas.

Då sambruksförening bildas genom tillskott av jord eller genom förvärv av sådan, skall finansieringskalkylen innehålla uppgifter om värdet efter

sammanläggningen av den av föreningen förvärvade jorden. Skissförslag jämte kostnadsberäkningar för eventuella byggnadsprojekt böra vidare bifogas. Uppgifter skola lämnas om kapital, som eventuellt tillskjutits av medlemmarna för fastighetsförvärvet, om de lån och bidrag av statsmedel, som enligt gällande författningar kunna erhållas, ävensom rörande eventuella lån i banker eller andra penninginrättningar och den säkerhet, som i så fall ställes för dessa lån.

I fråga om driftskapitalet skall förteckning över eventuellt tillskjutna levande eller döda inventarier samt värderingen av dessa uppgöras. Vidare skall redogöras för de statliga lån och bidrag som kunna erhållas i fråga om driftskapital samt huru stora insatser medlemmarna skola göra för anskaffandet av driftskapital åt föreningen.

I de fall, då företag skall grundas på arrende, gäller finansieringsplanen givetvis endast driftskapitalets anskaffande.

Vid uppgörande av ekonomisk plan innefattande driftsplan och finansieringskalkyl böra de blivande föreningsmedlemmarna rådgöra med lantbruksnämnden i länet, som redan på ett förberedande stadium bör medverka till uppgiftens genomförande.

Tabellsammanställningar till uppgörandet av driftspan.

Tabell 1. Växtodlingsplan.

Växtslag	H	Skifte

Tabell 2. Beräknad skörd.

Växtslag	Skifte	Ha	Skörd per ha	Totalskörd	
				dt	hfe

Tabell 3. Beräknat utsädesbehov.

Växtslag	Ha	Utsäde per ha, kg	Total utsädesmängd, kg.	
			Egen skörd	Inköpes

Tabell 11. Kreatursskötselns varubehov.

Djurslag	Varuslag					
Hästar (tab. 6)						
Svin (tab. 7)						
Nötkreatur (tab. 9)						

Tabell 12. Behov av dragararbete i ht.

Åker- bruket	Areal	Jan.	Febr.	Mars	Apr.	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	S:a
Summa														
Betesvall														
Övrigt arbete i lanthushållningen														
Husdjursskötseln nötkreatursenheter å														
														Summa i lanthushållningen
Arbete utanför lanthushållningen														
														Summa hästtimmar

Tabell 13. Behov av mänskligt arbete i mt.

Aker- bruket	Areal	Jan.	Febr.	Mars	Apr.	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	S: a
Summa														
Betesvall														
Övrigt arbete i lantushållningen														
Husdjursskötseln: arbetshästar å mt														
..... unghästar » »														
..... mjölkkor » »														
..... ungdjur » »														
..... svin » »														
..... får » »														
Summa i lantushållningen														
Arbete utanför lantushållningen														
Summa manstimmar														

Tabell 14. Byggnadskostnadernas storlek m. m.

	Enhetspris	Summa Kr.
Bostäder, rumsenheter		
Ladugård, kreatursplatser		
Logar och lada m ³ lagervolym		
Magasin m ² lageryta		
Vagn- och redskapsbodar m ² överbyggd yta		
S:a		

Underhålls- och avskrivningskostnad,
 3 procent av reproduktionsvärdet å äldre hus

2,5 procent på totala byggnadskostnaden å nybyggda hus

Hyror för bostäder

Tabell 15. Bruttoavkastning.

	Kvantitet	å-pris	S:a Kr.	Kr. per ha
Växtprodukter (tab. 4)				
S:a				
Djurprodukter (tab. 10)				
S:a				
Övriga inkomster				
Hyra (se ovan)				
S:a				
Summa bruttoavkastning				

Tabell 16. Driftskostnader.

	Kvantitet	å-pris	S:a Kr.	Kr. per ha
<i>Arbetskostnader</i> (tab. 13)				
Manuellt arbete				
Driftsledning				
S:a				
<i>Varuförbrukning</i>				
Utsäde (tab. 3)				
Konstgödsel och kalk (tab. 5)				
Torvströ (tab. 11)				
Födermedel (tab. 11)				
S:a				
<i>Underhåll och avskrivning</i>				
Arbetshästar				
Byggnader (tab. 14)				
Döda inventarier				
Grundförbättringar				
S:a				
<i>Övriga kostnader</i>				
Div. för växtodlingen				
Div. för husdjuren				
Kraft, lyse, bränsle				
Försäkringar				
Allmänna omkostnader				
Garantiskatter				
Inkomstskatt				
S:a				
Summa driftskostnader				

Tabell 17. Lantbrukskapital.

	S:a Kr.	Kr. per ha
<i>Fastigheten</i>		
<i>Driftskapital</i>		
Kreatur		
Döda inventarier (nuvärde)		
Förråd		
Summa lantbrukskapital		

Tabell 18. Lanthushållningens lönsamhet.

	S:a Kr.	Kr. pr ha
Bruttoavkastning (tab. 15)		
Driftskostnader (tab. 16)		
Nettoavkastning		
Förräntningsprocent		
Ränteanspråk på lantbrukskapitalet		
Nettoavkastningsdifferens		

Ekonomisk plan för N. N. sambruksförening.

Antalet medlemmar är

Föreningsjordbrukets areal omfattar har åker, har betesmark, har skogsmark och har ängsmark.

Företagets driftsplan framgår av *bilaga a* (tab. 1—18).

Finansieringskalkylen framgår av *bilaga b*.

Karta, se *bilaga c*.

Att denna plan antagits av N. N. sambruksförening vid sammanträde i den intygas av undertecknade ledamöter i föreningens styrelse.

..... den

Namn

Adress

Namn Namn

Adress Adress

Egenhändiga namnteckningarna bevitnas:

Namn Namn

Adress Adress

Ekonomisk plan för 1914

Antal medlemmar för 1914
Föringsordningens samt öfriga
mark... för skogsmark och...
Förändring af tillstånd för...
Tillståndskalkyl för 1914
Län... 1914

All denna plan omfattar för 1914...
... till... till... till...

Namn
Adress

Namn
Adress

Innehållsförteckning.

	Sid.
Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet	3
 Författningsutkast.	
Lag om sambruksföreningar	5
Lag om ändrad lydelse av 18 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag	30
Lag om ändrad lydelse av 11 § lagen den 18 juni 1925 (nr 219) angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom	31
Lag om ändrad lydelse av 5 § lagen den 21 december 1945 (nr 805) om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet	31
Lag om ändrad lydelse av 1 § bokföringslagen den 31 maj 1929 (nr 117)	32
Lag om ändrad lydelse av 22 § 1 mom. kommunalskattelagen den 28 september 1928 (nr 370)	32
Förordning om ändrad lydelse av 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften	33
Kungörelse med vissa bestämmelser om utarrendering av kronojord till sambruksförening	34
 Motiv.	
1 kap. Utredningsdirektiven	37
2 kap. Historisk återblick	41
3 kap. Erfarenheter av kollektivjordbruk i främmande länder	46
Italien s. 47. — Sovjetunionen s. 57. — Mexico s. 60. — Palestina s. 65. — Amerikas förenta stater s. 67.	
4 kap. Några svenska försök med kollektiv jordbruksdrift	72
Nora s. 72. — Bergshamra s. 74. — Jakobsberg s. 76. — Elleholm s. 78.	
5 kap. Frågan om samfällda jordbruk inför riksdagen	81

6 kap. Anmärkningar till lagutkastet 93
 Inledning s. 93. — Inledande bestämmelser s. 102. — Om bildande av sambruksförening s. 103. — Om medlemsförteckning s. 107. — Om föreningsmedlems intagande och avgång s. 107. — Om fondbildning och vinstutdelning s. 109. — Om styrelse och firmateckning s. 120. — Om bokföring och årsredovisning s. 123. — Om revision s. 127. — Om föreningssammanträde s. 131. — Om talan mot styrelseledamot eller revisor s. 136. — Om ändring av sambruksförenings stadgar s. 137. — Om talan å föreningsbeslut s. 137. — Om likvidation och upplösning s. 137. — Om registrering s. 138. — Om skadestånd s. 139. — Straffbestämmelser s. 139. — Särskilda bestämmelser s. 139.

7 kap. Statligt stöd åt sambruksföreningar 140

8 kap. Andelsladugårdar 153

Bil. A. P.M. med utkast till normalstadgar för sambruksförening 161

Bil. B. P.M. med utkast till ekonomisk plan för sambruksförening 173

57. Betänkande angående vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. Norstedt. 330 s. **Ju.**
58. Betänkande rörande utbyggnad av civila flygplatser m. m. Idun. 153 s. 1 karta. **K.**
59. Betänkande med förslag angående hemvärnets. Beckman. 157 s. 1 bil. **Fö.**
60. Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. Almqvist & Wicksell. 867 s. **S.**
61. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 3. Bilagor. Idun. 149 s. **Jo.**
62. Betänkande med förslag till lag om tryggande av byggnadsarbetares lönefordran m. m. Norstedt. iv. 229 s. **Ju.**
63. Betänkande med förslag till lag om virkesmätning m. m. Marcus. iv. 128 s. **Jo.**
64. Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk. Beckman. 160 s. **Jo.**
65. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden, bil. 2. Arbetsterapi, ett led i sjukvården. Statens Reproduktionsanstalt. 54 s. **S.**
66. Betänkande angående reglering av anställningsförhållandena för viss civil personal inom statsförvaltningen. Del 1. Marcus. 138 s. **Fi.**
67. Betänkande med utredning och förslag angående löneställningen för viss statsanställd sjukvårds- och ekonomipersonal m. m. V. Petterson. 223 s. **Fi.**
68. Betänkande och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Del 1. Beckman. 254 s. **E.**
69. Förvaltningsförfarandet. Förberedande utredning angående reglering av förfarandet hos förvaltningsmyndigheter i ärenden rörande enskild rätt och därmed sammanhängande frågor. Av N. Herlitz. Marcus. 221 s. **Ju.**
70. Utredningen om föreningsjordbruk. Betänkande med förslag till lag om sambruksföreningar. V. Petterson. 198 s. **Jo.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

Statens offentliga utredningar 1946

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvärd.
Ärvidabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. [49]
Betänkande ang. vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. [57]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. [10]

1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. [48]

Betänkande ang. reglering av anställningsförhållandena för viss civil personal inom statsförvaltningen. Del 1. [66]

Betänkande med utredning och förslag ang. löneställningen för viss statsanställd sjukvårds- och ekonomipersonal m. m. [67]

Förvaltningsförarbetet. Förberedande utredning ang. reglering av förarbetet hos förvaltningsmyndigheter i ärenden rörande enskild rätt och därmed sammanhängande frågor. Av N. Herlitz. [69]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. [29]

1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande ang. idrottsammanslutningars beskattning för inkomst. [56]

Politi.

Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktigärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande ang. flyktingars behandling. [36]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Dödfödheten och tidig dödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetminsningen och dess förhållande vid olika former av förlösningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. [2]

Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag till allmänna barnbidrag m. m. [5] Bilagor. [6]

Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. [13]

Den familjevårdande socialpolitiken. [17]

Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. [19]

Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag ang. moderskapsbidrag. [23] 13. Förslag ang. folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. [37] 14. Utredning och förslag ang. ålderdomshem m. m. [52]

Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. [24] Bil 2. Arbetsterapi, ett led i sjukvården. [65]

Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [27] Bilagor. [28]

Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944-juni 1945. [35]

Sakkunniga ang. arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. [44] Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. [51]

Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. [53]

Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. [60]

Hälsa- och sjukvård.

Betänkande ang. den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. [20]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med utredning och förslag ang. rätten till arbetstagarers uppfinningar. [21]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Betänkande ang. forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. [16]
PM ang. utvecklingsplanering på jordbrukets område. [18]
Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. [39]

Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. [42]
Del 2. [46] Del 3. Bilagor. [61]

Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av rikhåstaveln m. m. [45]

Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. [47]

Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk. [64]

Utredningen om föreningsjordbruk. Betänkande med förslag till lag om sambruksföreningar. [70]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningsslagsstiftningen m. m. [3]

Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. [41]

Betänkande med förslag till lag om virkesmätning m. m. [63]

Industri.

Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. [22]

Betänkande ang. hantverkets och småindustriens befrämjande. [40]

Betänkande med förslag till lag om tryggande av byggnadsarbetares lönefordran m. m. [62]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande ang. rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. [1]

Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. [43]

Betänkande rörande uthyggnad av civila flygplatser m. m. [58]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande ang. tjänstepensionsförsäkringens organisation. [26]

Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. [33] 2. Motiv. [34]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. [8]

1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. [9]

1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar.

IV. Skolpliktens skolformer.

2. Folkskolan. A. Allmän del. [11] B. Förslag till undervisningsplaner. [15]

4. Realskolan. Praktiska linjer. [14]

VI. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. [31]

Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. [12]

Socialutbildningsakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. [30]

Betänkande med förslag till förordning ang. allmänt kyrkomöte m. m. [32]

Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. [50]

Utredning ang. reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. [54]

Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. [55]

Betänkande och förslag ang. det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Del 1. [68]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. [4]

Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. [7]

Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. [25]

Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. [38]

Betänkande med förslag ang. hemvärnet. [59]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.